

Qate

kovara kulturî

Malmîsanij
Kirmanckîya (Zazakîya) Motkî û Hewêlî ra

Mehmet Uzun
Yelge

Haydar Diljen
Eke Kurdî Pê Fam Nêkenê...

Mûnzûr Çem
Komara Tirkîya û Dêrsim

Serdar Roşan
To Ma Serferaz Kerdî

Me no Darrêz
Standardîzekerdişê Kirdkî Ser o

No:6, Payîz-Zimistan, 1998

Qate

Kovara Kulturî

Hûmar: 6

Payîz-Zimistan, 1998

Serredaktor:

Malmîsanij

Redaksiyon:

Haydar Diljen, J. Îhsan Espar,
Malmîsanij, Mehmet Uzun

Însiyatîfê destpêkerdişî:

Osman Aytar, Yildiray Beyazgul,
Çeko, Mûnzûr Çem, Memo Darrêz,
Nihat Elî, Cemîl Gundogan, Lerzan Jandîl,
Huseyîn Kulu, Seyîdxan Kurîj,
Robîn Rewşen, Kamer Soylemez,
Kazim Temurlenk, Şukrî Urgan

Temsîlkarê Almanya:

Mûnzûr Çem
Faks: +49 - 30 - 611 33 19

Seveta aboneyîye û tîkîliye (Almanya de)

L. Ballikaya
C/O Vereinstadtteil VHS e.v.
Postfach 62 07 46
10 797 Berlin/Almanya

Temsîlkarê Norveçî:

M. Darrêz
Box: 2545
7001 Trondheim/NORVEÇ

Temsîlkarê Hollanda

Ferhad Amedî
Delfzyl Str. 81
6835 CM Arnhem/HOLLANDA
Tel: +26-323 26 95

Şertê aboneyîye:

Welat	serrêk	6 aşmî
Tirkiya:	40 DM.....	20 DM.
Almanya:	40 DM.....	20 DM.
Swed:	250 SEK.....	125 SEK.
Welatê binî:	70 DM.....	35 DM.

Vayî: 10 DM./50 SEK.

Îlan:

Riperrêk: 200 DM./1000 SEK.
Nê m riperr: 100 DM./500 SEK.
Çarêgriperr: 50 DM./250 SEK.

Çap: Apec Tryck & Förlag, Stockholm

ISSN:1401-2995

Postgiro:

Kurdiska Kultur och Språkföreningen
475 16 98-4 SWEDEN

Adres:

Î. Espar
Odd Fellowvägen 29
S-127 32 Skärholmen/SWEDEN

Berpîrsiyariya her nuştî yê nuşttoxî/nûştuxe bi xo ya.

TEDE

Wendoxan rê.....	3
Memo Darrêz	
Ma Derheqê Sadêq Hêdayetî di Cafer Cafernejadi di Qisey Kerd	4
J. Îhsan Espar	
Gulê Meltîni	14
Malmîsanij	
Kirmanckîya (Zazakîya) Motkî û Hewêlî ra	16
Xecê	
Hesretî Mi	27
Mehmet Uzun	
Yelge	29
Mikaîl Aslan	
Ez Kî Waştûya Xo ra Zaf Hes Kenû	36
Haydar Diljen	
Eke Kurdî Pê Fam Nêkenê, Şima Çirê Kurdkî Qedexe Kenê?	37
Firat Celkerî ra Şîrî	42
Mûnzûr Çem	
Komara Tirkîya û Dêrsim	44
Deniz Gunduz	
Piro de Ma Piro Dîme	57
Serdar Roşan	
To Ma Serferaz Kerdî	59
Abdulmuttalip Koç	
Xûnima Min a	64
Memo Darrêz	
Standardîzekerdişê Kirdkî Ser o Çend Vateyî	66
Malmîsanij	
Ferhengê Tirkî-Kirmanckî (Zazakî)-IV	71
Wendoxan ra	78
Celadet Alî Bedirxan	
Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî-VI	82
Kitabê Kirmanckî (Zazakî)-V	95
Alfabe	96

Wendoxê erjayeyî,

Ma serrneweyê şîma pîroz kenê, na serra newa de weşî û şayîya şîma wazenê.

Hêvîya ma a ya ke raya xoserîye û azadîye de xebata millet û welatî 1999 de hîna serkewte bo.

Uate

Edebîyatê fariskî ra:

MA DERHEQÊ SADÊQ HÊDAYETÎ DI CAFER CAFERNÊJADÎ DI QISEY KERD

Cafer Cafernêjad (Jafar Jafarnejad) (CC) kesêko fikrazad û humanîst o. O Îran re yo û eslî xo lurr o. CC wextêki Kurdîstanî Rojhelatî di se mamosta (mualim) xebitîyo û tayê numûneyê folklorî kurdî arê dayî. Fikrazadîyê xo ver o mecbur mend wextî Şahî di welatî xo terk kerd û no demêko derg o ke Norweç di ronîşenû. O nika edebîyat û felsefe ser o xebitîyenû û bi nameyê “*Sophia Aeterne*” (*Îrfano Ebedî*) kîtabêk ke nîzdîyê 600 rîpelî yo bi norweçkî nuştö. Na eser di CC behsî îlm û îrfanî tayê fikrmendanî sey Zerduştî û Îbsenî norweçî kenû û wazenû bi wendoxan bido zanayîş ke Îbsen çî qeyde binî tesîrî dualîzmî Zerduştî di mendo⁽¹⁾. CCî hetanî nika xêlê eserî fariskî re tadayî zîwanî norweçkî. Mîyanî înan di Şahname û romanê Sadêq Hêdayetî (1903-1953) estî.

Hêdayet nuştöxêko îranîj o û hîna zaf zî bi romanê xo yê “Bûfê Kor” (Pûmo Kor, Pûyo Kor, Bumo Kor, Kundo Kor) ameyo şînasnayîş. Heyatî Hêdayetî bînatê (beyntarê) Îran, Hindîstan, Fransa û Rûsya di derbas benû (vêrenû). O wendişî xo Tehran û Parîs di tamam kenû û dinyayê edebîyatî di meşxulî zaf curanî kulturî û xîyalî (fiksîyon), mesele, yarî, hîkayet, folklor (mîyan di folklorî kurdî zî), drama ûêb benû. Ey û hevalanî xo komêk ke xo re vatên Rabîa (komê adirî) saz kerd. Merdimî na kome xort, modern, radîkal bî û binî tesîrî Rojawanî di mendibî.

Mi semedî kovara *Vateyî*, derheqî romanê Sadêq Hêdayetî “Pûmo Kor”î di, CCî di roportajêk kerd. Bi na hêvî ke wendoxî ca (ci ra, ti ra) zewq bigerî.

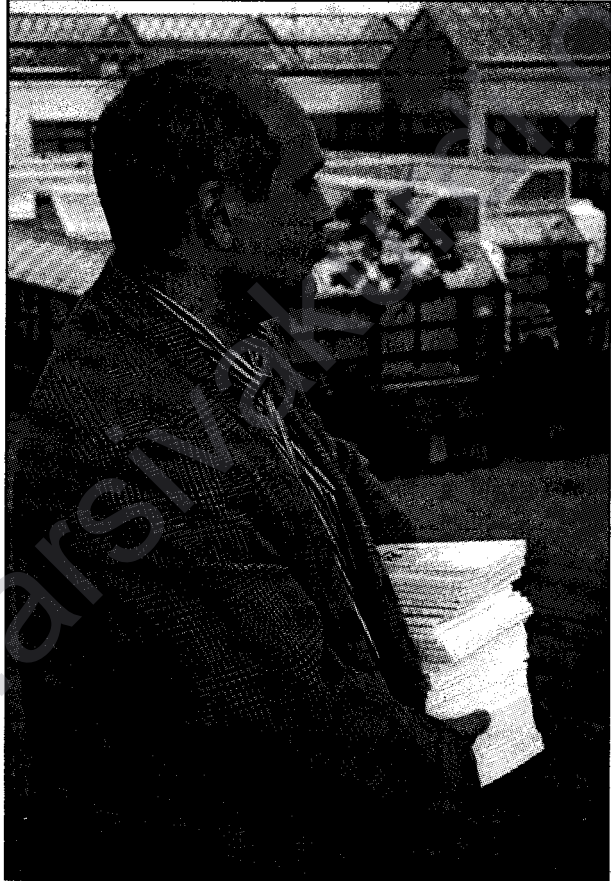
Memo DARRÊZ

1. Na nuqte muneqeşeyan re akerdî ya, la mewzuyî nuştöyêk binî ya.

Rojhelat ra vengêko newi: Sadêq Hêdayet

Memo Darrêz (MD): Her ruho bîyayi eynî wext di merdi yo. Dewrî bînatê bîyayîşî û mergî yê xoverrodayîşî yo. Û îradê xoverrodayîşî yo ke eşkenû na dewr hem derg kerû hem kilm. Xoverrodayîşî Hêdayetî pancas serrî ramit. La romanê ey Pûmo Kor hemo newi-newi vila bena. Wext ramojnênû dergê emrî ey çend a. Qê (semedî) dergkerdişî nê emrî gelêk fedakaran wezîfe giroto serî milî xo. Înan ra yew zî ti yî birêz CC. Ez to pîroz kena. Karî to zî karêko îdealîst û pîroz o. Îdealîst o çimkî ti her hetî re çinbîyayîşî dir tîyever nanî. Hem zî welatanî xerîban di.

Cafer Cafernêjad: Belê, ez zana xebatê mi giran a, la hetan ke mi re bîyero ez xo ver ro dana. Ez texmîn kena ke Hêdayet mintiqayê Rojhelatî di zaf nêyamo şinasnayîş.

Cafer Cafernêjad

MD: Texmînî to raşt o. Hêdayet ma rî xerîb yenû. Heta ke ey ser o mi nuştişî to kovarêk di nêdîbi, mi o nêşinasnên.

CC: Heyf ke no halî ma yo: Ma cîranî yewbîn ê, ma bi hezar serran kiştê yewbîn di ciwîyayê, la xêlê hayê ma yewbîn ra çinî ya. Zaf dorî (reyî) ma bi yardimî dinyayê Rojawanî yewbîn şinasnenî. Hêdayet zî înan ra yew o. O Rojawan di hinîya zaf şinasîyo.

MD: Kam o Sadêq Hêdayet?

CC: Hêdayet zaf hetî ra kesêko sarehewadaye bi. O malbatêka xanedan (arîstokrat) ra ke tarîxî Îranî di warî cayêk êsayî bî, amên, la o tu wext sey înan nêciwîya û rîyê (raya) xo bixoy tesbît kerd. Bixoy tesbîtkerdişî heyatêk xo dir hin xusûsiyetî ke serdestanî Îranî ca hes nêkerdê ardê. Înan cayê ey zaf nêzana.

Ey bixoy heyatêko giran raviyarna, ezîyet û cefa ancit. Penî di zî daymişî nê cefayan nêbi û bi zehîr ruhî xo kişt (*).

MD: Ezîyet û cefayêk bi çi celeb?

CC: O bixoy warî ruhêk nê celebî bi. Heyatêk sade û bêdebdebeyî ra hes kerdên.

MD: Yanî celebêk ruhêko merezdar ke mîyanî cismanî ezmanî di dinyayêka azad û mezlum dim a gêrenû; dinyayêka ke hemo nêxeripîyaya, nêbîya dinyayê xirabî sey dinya ke ma te di ciwîyênî?

CC: Belê, raştî ya merdim eşkenû behsî ruhêkî merezdarî bikerû. Wexta merdim anîyenû o çi qeyde qêmîşî heyatî xo bi, çi qeyde pêniya heyatî xo ard, merezdarîyê ey benû ke hinîya asan fam bibû.

MD: Çira rejîmî o nêwaştê?

CC: Çimkî o dijî (vera, qarşî) heme kulturî tradîsyonelî cematî Îranî vejîyaynî; ey tu wext înan ver di sari ronîna, her wext înan ver ro şî. Qedexeyî (yasaxî) ver ey nêşka romanê xo Pûmo Korî Îran di vejo, na ra ey Pûmo Kor Hindîstan di neşr kerd.

MD: Hedîseyê bi no celeb dinyayê edebîyatî di kemî nîyî?

CC: Nê. Na tebiyetî heyatî di esta.

MD: Dinyayê edebîyatî di cayê ey çi yo?

JD: Dinyayê edebîyatî modernî di Hêdayet warî di pozîsyonan bi:

(*) Tayê zî nusênî ke Sadêq Hêdayetî musluxa gaza hemamê keyeyê xo akerda û wina xo kişt. (Notê Vateyî)

- Edebîyatî Ewropa di Hêdayet.

- Heyranmendişî ey qê *qernê zern* (dewreyê altun) ê Îranî (dewrî verî îslamî). Ey *qernê zern* ê netewî xêlê berz girotê, o kerdên warî xusûsîyetêkê zaf romantîk.

MD: Gelo ey dim a çend eserî mendî?

CC: Nizdîyê hîrisî. La qet yew eserê ey zî nêresena Pûmo Korî. Pûmo Kor sereserê ey a û tadîyaya zêdeyê vîst ziwanan.

MD: Ma gelo merdim eşkenû na roman çî qeyde (senî, çitur) biwanû?

CC: Edebîyatî Îranî di na roman destpêkerdişêka newî ya. Dorê ewilî eserêka bi no celeb Rojawan di amî şinasnayîş û zaf hetan ra amî wendiş. Qê tefsîrkerdişî Pûmo Korî zaf rîyî (rayî) estî. Mîyanî înan di di rîyê wendişî muhîm î:

-analîzî curê "*mîsalî ezeli*"⁽²⁾

-psîkoanalîz.

Tayê kesî zî roman sey krîtîkêka sembolîk a perîyodî Riza Şahî vînenî. Tayê rexnegirî (krîtîkkerdoxî) analîzkerdişanî xo di strukturî roman ra dest pêkenî û tepîya şinî mewzuyê aye. Wendişêko bi no qeydi derheqê Pûmo Korî di tayê debat (munaqêşe) û îzehkerdişanî dibendîyan peyda kenû. Eseranî Hêdayetî di zaf hikayetî ke bi ruhî merdimî ra girêdaye yî estî, la yew zî nêresena ê Pûmo Korî.

MD: Nika analîzkerdişî romanan di di qatdeyê muhîmî yenî qisekerdiş. Formê îzehkerdişî (form, şekl) û mewzû (tema)⁽³⁾. Gelo ti eşkenî ma rî behsî tîyewardîşî roman bikerî? Yanî romanê Hêdayetî bi çî qêde amîya organîzekerdiş.

CC: Roman di qisman ra amîya organîzekerdiş ke bi têkilîyêka for-

2. *Mîsalî ezeli*: şiklî peydabîyayîşî yê ewilî, fenomeno verîn, modelo ewilîn (prototîp).

Archetypal criticism: bêşuûrîyê ma ya kollektîf ke xo xîyal û hîssanî ma yê derheqî cismanî dinya û kaînatî di qêde bi qêde ramojnena, analîz keno. Mesela derheqî ewilbîyayîşî *erd, hewa, adir, aw, rengan* di ma senî fikirîyenî?

3. The way of telling and theme

mel (biçimsel ilişki) yewbîn ra ameyê girêdayîş. Qismî verînî di vatevajêk (nika ra tepîya: vatevaj-ez)⁽⁴⁾ ke roman di şexsî sarî yo, cinîyêka îdeel dir ke a zî şexsê sarî ya bîn a, munasebetêko ecayîb di yo. Vatevaj-ez

Qapaxê Bûfê Korî

eynî wexti di Kalî Xuzmîyani (Kalî Qulizî) dir zî munasebetêko xerîb di yo.

Qismê dîyin di vatevaj-ez şikilbedelnayîşêk⁽⁵⁾ ke zaf seserran tepîya şinû, tecrube kenû.

Roman derheqî wextî nikayê heyatî di ya. Destpêkerdiş, bi vatevajêk ke hazir o ke ê hedîseyan ke tecrube kenû binusû, dîyarî qabî qelem ra boyax bikerû, benû la ra. Apî (datî) ey, ke ey tor (tu wext) nêdiyû, Hindîstan ra yenû zîyaretîyê ey. O şinû quncikê şerabî ke bînatê qulê hewê ra şerab bîyaro û ey îkramî apî xo bikerû. Cinîka rind,

bedew, kincanî tariyan mîyan di, rî aye di wîyayîşêko (hewayîşêko) bêhaydar seke a derheqê nêbîyayîşî kesêk (kesêk ke uca di nêbi) di bihizirîyû, qevdêk vilikan îkramî merdimêk pîrî ke kiştâ wetînê derêk di, binî darê selwî (cypress) di ronîştî, kena. O qeyde êsenû ke a wazena xo dereyî ke aye û Kalî cîya keno ser ra bierzî cayê ey, la a ceribnayîşî xo di ser nêkuwena. Wîyayîşan ver Kal seke biteqû.

Zerrcikotişî (zerrdevistişê) vatevaj-ezî yê cinîya bedew, kêna melayîket, ey erzenû mîyanî dinyayêka newî. O tu quncik û rîyanî bajarî nêverdenû, aye dim a gêrenû ke aye bibînû. Wexta o aye nêbînenû, bêhevî xo bi xo danû bawerkerdiş ke a mexluqêka xerîb a û yê na dinya nîya. La o tepîya agêrayîşî xo yê bi keyî (kî) ser di, verî şemîgî (zifqêla) berî xo di raştî aye yenû. Ê şinî zerrê wadeyê aye û a dîyarî ceyê ey ra qêldîyena (vezilîyena, qelibîyêna). O rewşêko melankolîk û mestbîyayî di yo. Kêfweş û sersem, o bînatyê (mabênî) înan di durîyêka ruhî seh

4. vatevaj-ez: formî şexsî verînî

5. metamorphose; incarnation

kenû. Durîyêk ke nîyena pêdawitiş: “*Bînatê înan di seke dîyesêko (dêsêko) camin amibi viraştiş*”.

Wexta o dest bi şimitişî afyonî (opiumî) kenû û kuwenû halî *koma*, xîyalanî xo di şinû bîyayîşê dewranê zaf verî. Tîya di o dinyayêka newî di çimanî xo akenû. Bînatê demê nikayinî û demê vîyarteyî di heyatêk.

Gorê C. Shamissa⁽⁶⁾ (*The Blind Owl of Sadeq Hidayet*) qehremanî roman *mîsalî ezeli* yo psîkolojîk o la merdimêko nêweş nîyo. Ma ey di ganî bigêr fikr û tebîetî pêroyî yê merdimî. No tebîet rîyê tarîxî merdimatî yo û derg o. Û eke ma Hêdayetî fam bikerî, o wext ma eşkenî tarîxî xo yê kompleks û tîyemîyankewteyî hinîya asan fam bikerî. Munasebetî bînatêyê nuşttoxêk û eserê ey/aye, hetanî wextî Arîstotelesî tepîya şinî. O wext înan eseranî xoyî girdan ê edebîyatî di tecrube kerd ke ma bimuejnî (bimusnî, binawnî) û ma bidî îqnakerdiş ke dinyayê eseranî edebî dinya raşti (the world of reality) ya. Yanî ê çiyî ke ma roman di raşti înan yenî, qomîyê; her kes eşkenû bi qêdeyêk (tewirêk, hewayêk) yan zî bi qêdeyêko bîn heyatî xo di, yê merdiman û cîrananî xo di, cematani dinya di bibînû.

Tebîetî *mîsalî ezeli* yê roman bi bêşuûrîyê maya kollektîf ra girêdayi ya. Tayê aktîvîteyî ma dormeyê înstîkt (iç güdü) û kêfwaştişanî ma di şinî-yenî. Ristimî nînan bêşuûrîyê maya kollektîf ra yenî. Benû ke roman di mîsala muhîma *mîsalî ezeli* “*versî*” (sey, şîye, sersî) bû. Versî sîmayê (sûretî) roman a. Versî bi qêdeyêk wayê tekamulî (evolution) bixo ya. Yan zî a versîyê vateyê a cinîya şewînî (cinîya îdeel ke şew yena) ya. Bi vateyê Jungî *anîma*. *Anîma* sey hetêkê ruhî merdimî yena zanayîş. Heto cinîyin (femînîn, makî) ke mîrasî yo. Heto bîn zî *anîmus*, heto camerdin (maskulîn, nêrî) yo. Gorê Jungî, ruhê ezeli di nê her di hetî sey way û biray feqcewî ronîşte yê û averberdişî îndîvîduelbîyayîşî di warî menayêka muhîm î. Prosesî averberdişî di merdim xo şinasnenû û benû haydar ke o/a ê bînan ra cîya yo/ya. Qê Jungî⁽⁷⁾ hunermend merdimêko îndîvîduel o la menayêka hinîya berz di hunermend merdimêko kollektîf o.

6. C. Shamissa, îranij o û profesori edebîyatî yo.

7. Qê malumatî zêdî biewnîre: Jung, Karl Gustav, *Modern Man in Search of Soul*

MD: Yanî *îndîvîd* (şexs) herçend xo bişinasnû, ferqî xo û ê bînan bîzanû -ma vajî qij (gede, doman) wexta çijeyê dadê (maya) xo genû, pêhesîyenû ke dadî a bîn a, cismêk ke teverî (teberî) ey di ya- zî, reyna qij kollektîf o, çimkî ezêlî re ruhî merdimî kollektîf o.

CC: Belê. Pûmo Korî di zaf elementî warî ruhêke nê qeydeyî yî. Bi nê elementan ma eşkenî bî (bêrî) merkezî roman ke tezahurî ruhî merdimatî ya. Rexnegirî ke psîkoanalîz û *mîsalî ezêlî* di meşxul î, dîqetî ma ancenî ê strukturani merdimatî yê kompleks û tîyemîyankewteyan ser ke roman di zaf nimite yê û nêesenê. Yanî rî aye ra nêesenî, la lazim o ke merdim înan tîyew bidû, ser o bifikirîyo.

MD: *Ti wazenî vajî romanî psîkolojîkî warî hin xusûsanî xweran î û nê xusûsî înan manenî pê. Merdim eşkenû hinîya derg kerû û vajû ke Pûmo Kor manenû tayê romanan û sembolîzmî ey parçeyêkê şebekeyê sembolîzmî kaînatî yo?*

CC: Belê. Pûmo Kor celebêk parçekerdişî (cîyewkerdişî) ruhî merdimatî yo: xusûsîyetî ruhî yê cinîyin û camerdinî (anîma û anîmus), cinîyînî zerrî û camerdinî zerrî, haydarî-bêhaydarî, heyatî zerrî-heyatî teverî. Na ra na roman celebêk gerri, celebêk gazinê nê parçekerdişî ya. Gazin vîrîyêka xwerî ya û yewbîyayîşêk xasî dim a yena kerdiş. Wehdetêk orîjînî dim a. Qê yewbîyayîşî ruhî, qê ebeditîyê ey, qê temami vîrîyêk. Hemi roman waştîşêk o ke nê yewbîyayîşî dim a gêreno. La roman bi waştîşêk têna nêmanena, a eynî wext di hetî tewhîd û zafbedelnayîşî (kesret) re xoverrodâyîşêk o. Yanî a xo bibedelnû û wehdet di yew bû.

MD: *Gelo o projeyê xo benû sari? Roman di wehdet peyda benû nêbenû?*

CC: Nêxêr! Na yew ra her vateyê eseri di yew tahlîyêka (caleyêka) bijar eşkena tam bidû. Qê na yew a ke na tahlî bilî ruhî ma yê koti bena, erzena ey ser. Hêdayet hetêk ra wazenû bi a cinîya îdeel, bi Lakate⁽⁸⁾ -ke roman di cinîya qaltax temsîl kena- dir şîyerû girawêka

8. Cinîya îdeel û Lakate esasî xo di yew î.

(adayêka) xir û xalî yan zî cehenemêko veng ke bê înan hîremin tu kes nêşkû ci resû. Heta mar û hewa zî. Helbet gêrayîşêko no celeb tena planî fikrî di manenû.

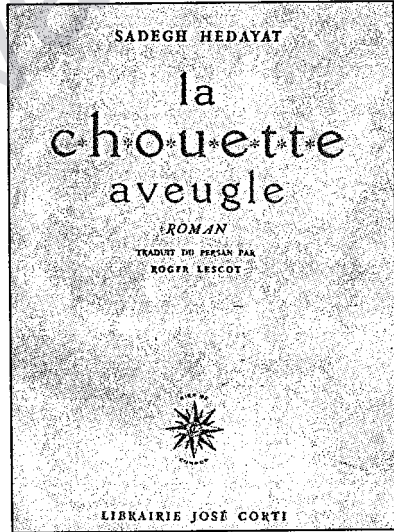
MD: Waştîşêko xîyalî, fiktîf di merdim raştî çend hetanî cinîyinan (femînînan) yenû?

CC: Di hetan. Yanî ruho cinîyin warî di hetan o: Heto yewin heto kreatîf, aktîf û pozîtîf ke bi cinîya îdeel ameyo temsîlkerdiş. Heto bîn zî heto xirabkerdax (destruktîf), heto negatîf, heto xerepnayox o. Cinîya qaltax nê hetî temsîl kena.

MD: Dualîzmêko na newîn Zerduştî di zî estû.

CC: Belê.

MD: Mi rî wîtir (otir, winî) ami ke hetî formî re Hêdayet xêlê binî tesîrî "Nouvel roman" (Romana newî) ê Fransa ke nuştoxî sey Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet, Claude Simon serkêşîya aye kerdê di mendo. Romanê ey di livî zaf çinî ya, zaf hedîseyî tîyedim a nîyenî -ma romanê tradîsyonel ra musayê ke zaf çî tîyedim a yenî û her hedîseyêk warî yew sebebêk o-, wext ti vanî (adeta) vindeto, seke yew biwazo wextî vindarnû. Helbet wextvindarnayîş, mergvindarnayîş, dinyayêka ebedî peydakerdiş tim hişî merdiman meşxul kerdo. Xêlê romanî di dinyayê fantazîyan ebedî ya. La mesela ma cayê Robbe-Grilletî di taswîrêko bê heves, bê eşq, dinyayê teverî (dinyaya ke ma ra êsena) vînenî ke qaidêyêkê "Romana newî" yo. Nê kesan waştê celebêk roman binusî ke bîşkû raştîyê seserrê ma îfade bikerû. Xora roman zî gorê wextî xo bedelnena.

Çapa fransîya Bûfê Kor ê Hêdayetî

CC: Hêdayetî Tehran û Fransa di wend û wextî Riza Şahî di mudetêk

Îran di Banqê Milî di xebitîya. Wendişî eyê Fransa o binî tesîrî edebiyatî Rojawanî di verda. Ey xêlê eserê xerîbî sey ê Arthur Schnitzlerî taday ziwani fariskî. Bêguman kesani sey Kafka, Camusyî ey ser o tesîr kerdû, la gorê baweriyê mi tesîro gird ê fikrî ruhî yê Umer Xeyyamî yo. Ey bixoyê eserî Xeyyamî analiz kerdî. Mesela “*kuzeyî şerabî*” (kuzikê şerabî, şerbikî şerabî) şîranî Xeyyamî di warî motifêk muhîmî yo. Xeyyam zî çekuyî “*pûm*”î xebitnenû (gurênenû, şuxilnenû). Hetî motîfî antropomorfizmî (şiklî merdimî) re zî o binî tesîrî Xeyyamî di mendû. Rubaiyanê Xeyyamî di tonî motîfî antropomorfizmî nê vateyan di eşkenû bîyerû dîyayîş:

“Atolyê kuzeviraştoxî ez şewa bîn şîya,
Kuzeyêko zaf bêveng bi îfadeyêko zixm, menzîl di bi,
Kuzeyêk nişka ra haya bi û qêrra:
Koncî het ra kuze, rotox û erînayox?”

MD: Penîyî di eke ma bîya (bîyarî) pêser.

CC: Qismo verîn di hîkayet derheqî cinîya îdeal di ya ke vatevaj wazenû pîya bimanû, la ceribnayîşî xo di ser nêkuwenû û penîyî di aye kişenû.

Qismê dîyin hîkayetê derheqî cinîya qaltax di ya ke vatevaj tîya di dîqet ancenû hetanî aye yî fizikî, erotîkî ser. No hetî ruhî heyatî rojaneyî û aktîvîteyanî sosyalan ke qê vatevajî zaf kîndarî temsîl kenû. Bi naye vatevaj wazenû qîmetnêdayîşî xo yê bi parçekerdişî ruhî eşkera bikerû. Qê na ra ke o bi vateyan û sembolanî celeb celeb -ke ebedîyet, entîketîyê heyatî, biembrbîyayîşî heyatî ramuejnenî- veng (vênda) yewbîyayîşî mîstîk ê verînî dano. Mesela bajarî Rey û wextî Deqyanûsî sembolêkê nê nêwîn î.

MD: Persêko peyin: Ma sari di behsî ruhê merezdarî kerd. Hem heyatî Hêdayetî bi bedbînî (pessîmîstî) ravîyert û hem zî dinyayê Pûmo Korî di ma raştî ruhêk merezdarî yenî. Merdim eşkenû nê her di dinyayan tîye ver nû?

CC: Benû zî nêbenû zî. La ez nêwazena dinyayê xîyalan bi ê biyografi dir tîyemîyan kerî.

MD: Ez zaf sipas kena birêz Cafer Cafernêjad, qê wextî biqîmet ke to da mi.

CC: Ez zî sipas kena, serkewtena şîma wazena.

GULÊ MELTÎNÎ

Mergêka keski sey îbrîşimî
hîrê polê aye derya
mergi xerîbi, derya xerîb
û ez uca tik û tena.
Xerîb o daristan
daristano ki se qolêko qedîfe
qotê daştîni ro daye
asmîn xerîb o, kewo û saye
şewi xerîb a, sipêloçi û bana.
Heme demeyê min ê şadî
heme vîrameyîşê min ê bextinî
heme heskerdişê min ê nêmcetmendeyî
û heme vateyê ki mi hema nêvatî
xerîbê nê cayan
nê cayan di tik û tena.

Tenayîye pêl dana
zerra mi di
zerra mi tengi
zerra mi şikita
zerra mi zîzi
zerra mi
hesretmendeya yew qevda gulan.
Mela ocaxê to kor
berê to mor bo felek!
To vîrî nîno gidî
gama ki Meltîn di gulî vejîyaynî
Çala Pîranî di vengên daynî

şad bînî xortê pîl û pelengî
ti leyîran vajî
ê loqimê sedirezemî reyra
zî nêbedilnaynî.

Nika seki zuri bo
Meltîn di gulî vejîyaynî.
Nika seki zuri bo
Pîran di deste bi deste
gulî roşîyaynî
hergû desteyî di
da-des hebî surî
û mîyan di yewa sipî.
Gulê ki
leyîrîye di zerweşîya mi
perîyê rindîye yê ciwanîya mi
û risipênîya welatê mi bîy.
Gulê ki
xeml û xêzê xeyalanê mi
xeyalanê min ê surgunbiyayan î
hel û game
venga mi danî:
-De bê, bê, bê!

J. ÎHSAN ESPAR
Hamnan 1997

KIRMANCKÎYA (ZAZAKÎYA) MOTKÎ Û HEWÊLÎ RA

Malmîsanij

Kirmanckîya (zazakîya) dewan û şaristananê cîya-cîyayan nê serranê peyanan de verra-verra hîna zaf nusîyêna. Mi bi xo 1976 ra hetanî ewro Pîran, Gêl (Eğil), Aldûş (Gerger), Çêrmûg, Licê û Farqîn (Silvan) ra tekstê folklorîkî nuştî û neşr kerdî. Çi heyf ke kirmanckîya tayê cayan hetanî ewro hona (hima) zî nênusîyaya. Mesela ya mintiqaya Motkî (Mutki), Hezo (Kozluk) û Hewêlî (Baykanî). Mi 1979 de fekê yew xortê motkîyîjî ra yew estaneka (sanika) kilme

nuştîbî û neşr kerdîbî⁽¹⁾, na îstîsnayêke bî.

Kirmanckîya Motkanî mi rê bîbî derd, mi vatinê “rojê ez ganî ser o bixebitîya“, çimkî kirmanckîya na mintîqa de tayê xusûsiyetê gramatîkî estê ke kirmanckîya cayanê bînan de çinî yê. Cêr ra şima di tekstanê bînan ê ke mi goreyê vatişê yew motkîyîjî nuştî, wanenî. Mi çekuyanê (kelîmewanê) nê tekstan ra ferhengekêk kirmanckî-tirkî zî hazir kerd, şima tekstî ra pey nê Ferhengekê Motkî vînenî.

Çend serran ra ver mi fekê yew dewijê Hewêlî (Baykanî) ra zî tayê çeku û cumleyê kirmanckî nuştîbî. Mi nê çekuyan ra Ferhengekê Hewêlî hazir kerd. Ferhengekê Motkî ra pey yê Hewêlî yeno⁽²⁾. Seke şima vînenî, Ferhengekê Hewêlî de tayê çekuyî cumleyan mîyan de zî nusîyayê.

Mi cor ra va ke tayê xusûsiyetê fekê Motkî cîya yî. Mesela kesê

1. Biewnîre (nîyade) Malmîsanij, “Folklorê Ma ra“, Hêvî: kovara çandîya giştî, nr. 3, Sebat 1985, Parîs, r. 103-104

“Heş“, Hêvî: kovara kurdî ya zarokan, nr. 4, gulan 1981, Stockholm, r. 8-9

2. Motkî (Mutki) qezaya Bidlîsî, Hewêlî (Baykan) qezaya Sêrtî ya.

yewhûmarê hîrin ê demê nikayinê karan (fillerin şimdiki zamanının üçüncü tekil şahsı) fekanê bînanê kirmanckî de bi “-no” qedîno. Fekê Motkî de zî no wina yo.

<i>fekê Motkî</i>	<i>tayê fekê bîni</i>	<i>tirkî</i>
aw ano	o ano	o getirir
aw beno	o beno	o olur
aw şeno	o şino/o şono	o gider
aw vano	o vano	o der/o söyler

Labelê tayê karanê fekê Motkî de no “-no” çinî yo.

<i>fekê Motkî</i>	<i>tayê fekê bîni</i>	<i>tirkî</i>
aw bero	o beno	o götürür
aw kero	o keno	o yapar
aw naro	o nêano	o getirmez

Seke nê numûneyanê (mîsalanê) peyanan de aseno, karê (fîlê) ke heceya mesderê înan a verîne (yewine) bi “r” qedênê, fekê dêrsimî de, kesê yewhûmarê hîrin ê demê nikayinê înan “-no” nêgêno, “-o” gêno, yanî heceya verîna mesderî dim a “-o” yeno. Ma vajî mesderê “berdene”/ “berdiş”î de heceya verîne “ber” o, dim a “-o” yeno, beno “bero”. Yanî ber + o = bero.

Tekstan û ferhengekan cêrînanê ra ver ez wazena karanê fekê Motkî ra çend numûneyanê bînan bida ³.

Demo Nikayin (Şimdiki Zaman, Geniş Zaman)

- ez şena (giderim)
- ez dan’ heş ra (ben ayıya/ayıyı vururum)
- ti şinasnen (sen tanıyorsun)
- ti yenê (sen gelirsin)

3. Kilmnuşteyî

- (b) biewnîre
- (m) makî
- (n) nêrî

aw ano (o getirir)
aw bar kero (o yükler)
aw ben' (b. aw beno)
aw beno (o olur)
aw bero (o götürür)
aw dan' (o verir)
aw dan' ... ro (o ...-e vurur)

Aw dan' ber ri. (O kapiya vurur/o kapiyı çalar.)
aw gir' dano (o bağlar)
aw hewo (o güler)
aw înan beno (o inanır)
aw kero (o yapar)
aw kuwen' (o düşer)
aw şeno (o gider)
aw vano (o der/o söyler)
aw yeno (o gelir)
aw zur fino (o yalan atıyor)
aw zur kero (o yalan söylüyor)
ma şen (biz gideriz)
şima hewen (siz gülersiniz)
A û B şenê. (A ve B gidiyorlar.)
A û B vanê. (A ve B diyorlar.)

Negatîfê Demê Nikayinî (Şimdiki Zamanın Olumsuzu)

ez nişinasnen (ben tanımıyorum)
ez nîya (ben değilim)
ti nişinasnen (sen tanımıyorsun)
aw naro (o getirmez)
aw nîyo (o değildir/o değil)

Demo Vîyarteyo Dîyar (Dî'li Geçmiş Zaman)

ez ameya (ben geldim)
ti amey (sen geldin)

aw ami (o geldi)

Raweya Fermanî (Emir Kipi)

ti bal' xwi ci de (sen dikkat et)

ti bar (sen getir)

ti bê (sen gel)

ti bide (sen ver)

ti bike (sen yap)

ti gir' bide (sen bağla)

ti temaşe bike (sen bak)

Raweya Waştene (İstek Kipi)

ez biker (ben yapayım)

ez pero da (ben vurayım)

ez şê (ben gideyim)

ti pero dê (sen vurasın)

ma bikerîn (biz yapalım)

ma şê (biz gidelim)

ma bikuşî (biz öldürelim)

HÎZANIC û SÊRTIC

Yo roc yo şar Sêrtic şeno yo dew' Hîzan⁽⁴⁾, xwi r' çerçite kero. Ben' misafir yo myurdum dew di. Eşyay xwi raşo, yo roc, di roc, hîri roc, yo hewtê, fetliyo yeno dew' xwi. Yo ser bîni k' beno, eynî şeno dew' Hîzan, ben' misafir nas xwi. Eşyay xwi raşo, nim kero, şeno Sêrt.

Aw Hîzanic zî vano:

-Yaw, ez zî şê Sêrt destebiray xwi het, ke senîn o, çi yo, çi nîno hal' ci. Şeno kê ci, dan' ber ro. Berî keyî ker a cin' aw Sêrtic.

Vano:

-Way mi, mêrdê to yo kû di, keye di?

4. Hîzan yew qezaya Bidlîsî ya.

Cinî vano:

-Nê, mêrdê mi keye di nîyo.

Hîzanic fetlîyo şeno çarşi, xwi r' gezmîş beno, roşt o, êvar beno, şeno kê Sêrtic dan' ber ri. "Selamu 'eleykum", " 'eleykume selam", vano filankes ti senîn î, çi esto, çi çinî yo hêt şima di?

Vano:

-Biray mi, e to nişinasnen, ti kî yî? Ti mi şinasnen ema e to nişinasnen.

Ti yanliş î, e to nişinasnen.

Vano:

-Yaw se? E filan dewicya ra, Hîzanic ya, ti her sal yenê kê mi, ben' misafir' mi; ma destebiray cîmna yî, se ti mi nişinasnen?

Vano:

-Nê, e to nişinasnen.

Sêvdi beno, Hîzanic fetlîyo yeno dew' xwi Hîzan.

Çiqas zeman şeno nim di, aw Sêrtic her xwi bar kero, eşyay xwi meşyay xwi, şiguc xwi, biskivêt' xwi, şeno Hîzan, ben' misafir' aw myurdum. Myurdum qet xwi ser naro, vano:

-Merheba, ti bi xêr amey?

Îlgîlenmişî beno. Êvar beno, vano:

-Yaw, heş yen' garis ma werê, baqlê ma werê, ez şena heşa ver, ti zî bê ma şê heşa ver.

Vano:

-Beno.

Wîy kê cin' xwi r' vano:

-Ma şen filan cê heşa ver, ti zî her' Sêrtic bar bê, garis mîye di gir' bide, ma her' Sêrtic bikuşî.

Cinîye vano:

-Beno.

Sêrtic û Hîzanic şenê heşa ver, xwi den we ra. Cinî Hîzanic her' Sêrtic bero, garis mîye di gir' dano, fetlîyo şîyo kê xwi.

Yo qeder are dir şeno, Sêrtic vano:

-Hah! Heş ami, yo garisa mîye di, ma se bikerîn? Ez nîşanci nîya zêdi. Ez pero da, yan ti pero dê?

“Heyy“ Sêrtic vano, “bab ti mi de, ez dan’ heş ra“.

Vano:

-Beno.

Qirmi xwi dan’ Sêrtic, Sêrtic nîşan gîro, her kuwen’ ’erd. Şenê her’ ser. Waxti ku şenê her’ ser, Sêrtic vano:

-Yaw hena heş nîyo, hena her o!

Hîzanic vano:

-Yaw se heş nîyo? Ka rind bal’ xwi ci de, temaşe bike!

Vano:

-Nê wila, her’ min o!

Hîzanic ci r’ vano:

-Yaw ne ti bêr kê xwi d’ dost’ xwi şinasnen ne zî bêr kê şar’ di her’ xwi şinasnen.

BIRAYO ZURKER

Yo roc di biray benê, biray widîyek zav zur fino, zur kero. Waxti ku zur fino, zur kero, zur xwi zî ano cî ya, her kes înan beno.

Yo roc biray ci pîl zî vano “ez zî dê zur biker, qe biray mi widîyek zur kero, ez zî zur biker“. Yo roc di camî di vano:

-Yaw ez sevdi ameya camî, veng kutik sipi hawa r’ amêni.

Milet hewo, van:

-Asîman ra se veng kutik sipi yeno?

Aw biray widîyek ku zav zur kero, vano:

-Beno, şima çira hewen? Normal o enayi çibay.

Vanê: -Se?

Vano: -Belkî nim bû, widîyek bû kutik sipi, yo teyr xwi daw pero, beşû asîman. Heyê zî hawlamîş beno, normal o enayi çibay, normal o, beno.

Milet bawir bero. Bawir ci berê, vanê:

-Raşt o, belkî zî enay a.

Cem’et nim beno, bela beno, şeno. Şenê keye. Biray pîlî ri vano:

-Zur bi to nibeno, zur meke!

Vano: -E wila ti heqlî, zur bi mi nibeno, ez çira zur biker?

FERHENGEKÊ MOTKÎ

are: ara

asîman: gök

aw: o

bal: dikkat

ti bal' xwi ci de: sen dikkat et

bawir: inanç

belkî: belki

ber: kapı

bi: 1) -e

Bi to nibeno. (Sana olmaz./

Sana uymaz.)

2)ile

Ti bi xêr amey. (Hoş geldin.)

bira (n): erkek kardeş

biskivêt: bisküvi

bîn/bîni: diğer

camî: cami

cem'et: cemaat

... ci : onun, ona

ci r': ona

cinî: kadın, karı

cîmna: birbiri, birbirinin

çarşi: çarşı

çeer: dört

çerçîte: çerçilik

çi: ne

çiba: şey, bir şey

çinî: yok

çinî yo: yoktur

çiqas: ne kadar

çira: neden

destebira: dost

dew: köy

di: iki

di: de

di ... di: de

di camî di: camide

dir: de

dost: dost

e: evet

e: b. ez

ema: ama

enayi: böyle

ez: ben

êvar: akşam

filan: filan

filankes: falankes

garis: darı

hawa: hava

hewte: hafta

hena: bu

her: her

her kes: herkes

her: eşek

heş: ayı

het: yan, taraf

hîri: üç

ka: hele

kes: kişi

keye: ev

kî: kim

ku: ki

kutik: köpek

kû: nere

kû di: nerede

ma: biz

merheba: merhaba

mêrdi: koca

mi: b. min

milet: millet

min: ben

mîye: iç

mîye di: içinde

myurdum: adam

nas: tanıdık

ne ... ne zî ... : ne ... ne de...

nê: hayır

nim: şey

nîşan: nişan

nîşancı: nişancı

pîl: büyük

qeder: süre

qet: hiç

qirmi: kırma (tüfek)

ra: 1) -den 2) -e

raşt: doğru

ri: -e

rind: iyi

roc: gün

sal: yıl

se: 1)ne 2)nasıl

senîn: nasıl

sipi: beyaz

şar: 1)halk 2)el

şima: siz

teyr: kuş

ti: sen

to: sen

veng: ses

ver: ön

waxti ku: -ince (vakta ki)

way: kızkardeş, baci

widiyek: küçük

wila: vallahi

wîy: sahip

xêr: hayır

Ti bi xêr amey. (Hoş geldin.)

xwi: kendi

yan: ya

yaw: yahu

yo: bir

zav: çok

zêdi: çok, ziyade

zî: de

zur: yalan

FEREHENGEKÊ HEWÊLÎ

adayîş: kazmak

Be zengene ade. (Kazma ile kaz.)

baş: iyi

Ez de baş ane. (Ben iyiyim.)

be: 1) -e 2) ile

be xora dayîş: giymek

be xora de: giy

bexûd, -e: çirkin

Zamayê cîne de bexûd o.

(Damatları çirkindir.)

Vêwa cîne de bexûde ya.

(Gelinleri çirkindir.)
boçi: örgü (saç örgüsü)
ca (m): onun
pîy ca: onun babası
cat: öte
cat ra: öteden
cê (n): onun
pîy cê: onun babası
ci (n û m): o
kûrîya ci: derinliği
ci rê: ona
Ci rê vace. (Ona söyle.)
Ez ci rê nêvana. (Ben ona söylemiyorum.)
cicayîş: ağrımak
Vîy min ceceno. (Boynum ağrıyor.)
cite kerdiş: çift sürmek
cîne/cîni: onlar, onların
Bi hev risayîşê cîne zor/çetin o. (Birbirlerine ulaşmaları zordur.)
Pîy cîni mardo. (Babaları ölmüş.)
çiçik: meme
çînayîş: biçmek
Ma genim çînenê. (Buğday biçeriz.)
darê: tahra
delalîye: güzellik
dim: kuyruk
eleqnayîş: asmak
eleqna: astı
eleqnawo: asmış

bieleqni: as
este: kemik
esteri: b. hesteri
ê ...: -nin
Ê vernîye vat. (Öndeki dedi.)
fetelîyayîş: gezmek
ma fetelîyeme: biz gezelim
fetelnayîş: gezdirmek
bifetelni: gezdir
genim: buğday
gîsk: çepiç (1-2 yaşındaki erkek keçi)
gîyeyîş (gîyen): yetişmek
Heyî (hîne) gîyenê bi hev. (Onlar birbirlerine ulaşırlar/yetiştirler.)
gok: buzağı
hende: kadar
heroşe: tavşan
hesp/hespi: at
Hesp de dew d' o. (At köydedir.)
Hespi ra bibe peya. (Attan in.)
hesteri: katır
hevûr: teke (erkek keçi)
hewayîş: gülmek
mehewe: gülme
heyî: onlar
hêle: av (toplu av)
hîne: onlar
hîwe: kürek
ka: hele
Zeka ka bê pitî. (Yahu hele

buraya gel.)

kami: hangi, hangisi

kami ci ra: hangisi

keçel: kel

keçeliye: kellik

keki: pire

kendiş: kazmak

bikeni: kaz

kift: omuz

kort: yamaç (dağın yamacı)

kunc: köşe

kûr: derin

kûrîya ci: derinliği

kûr o: derindir

lak: iplik

legleg: leylek

litiş: süt emmek (hayvan için)

Gok lito. (Buzağı süt/meme emmiş.)

ma: ay

Yû ma wo ez nêşiyane. (Bir aydır gitmemişim.)

mayîne (m): kısırak

merdum: akraba

min: ben

Vîy min ceceno. (Boynum ağrıyor.)

mirîçike: kuş

naçiq: nacak (küçük balta)

nêweş: hasta

pero dayîş: vurmak

pero de: vur

peynî: arka

pê hesîyayîş: duymak

ez pê hesîyane: duydum

pirocine: kalbur

pîrik (n): dede

pîrike (m): nine

qirî kerdiş: çekişmek

qoqe: kafa

raveştîş: kalkmak

veşt ra: kalktı

ma ravezme: biz kalkalım

ravê: kalkınız

meveze ra: kalkma

rib: pekmez

risayîş: yetişmek

Bi hev risayîşê cîne zor/çetin o. (Onların birbirlerine

ulaşmaları/yetişmeleri zordur.)

rû: yüz

rûyê xwe: yüzü

sibice: bit

sing: kazık

siradî: kalbur

sisî: saban kulağı (saban demiri)

skûcî: kuru üzüm

şemetîyayîş: kaymak

ez şemetîyane: ben kaydım

şinayîş: duymak

to şinuyo: sen duymuşsun

hîne şinuyo: onlar duymuşlar

taşî: kirmen, iğ

Taşîya xwe rêseno. (İğ ile yün eğiriyor.)

taşti: öğle yemeği

tepeşnayîş: tetikte beklemek

teştare: öğle

tê dayîş: karışmak (bir şeye karışmak)

tê medi: karışma

tîj: 1)sivri 2)keskin

tore: balta (büyük balta)

tuncik: perçem (saç tutamı)

vazdayîş: koşmak

min vazda: ben koştum

Min vizêr vazda, de sîye ra terpelîyane, gîyane be 'er o.

(Dün koşarken ayağım taşa takıldı, yere düştüm.)

Ez ê sibêde zî vazdine. (Yarın da koşacağım.)

vereşnayîş: kusmak

min vereşna: ben kustum

vernî: ön

vêwe: 1)düğün 2)gelin

vî: boyun

weşîye: iyilik

Ez to rê be weşîye vana.

(Sana iyilikle söylüyorum.)

weşernayîş: gizlemek

wirnayîş: kaşımak

Qoqa mi biwirne. (Kafamı kaşı.)

xeta citi: sabanın izi (çift sürerken)

xwe: kendi

yû: bir

zak: çocuk, oğlan

Zakî bigê, bila şa aw bîyara.

(Çocuğa/oğlana karışma, gitsin su getirsin.)

zeka: yahu, ulan

Zeka ti se vanê? (Ulan ne diyorsun?)

Zeka ka bê pitî. (Yahu hele buraya gel.)

zengene: kazma

Be zengene ade: Kazma ile kaz.

zereci: keklik

zî: de

HESRETÎ MI

Hesretî mi rî ûmêya,
seg yeqbalî mi bi,
sey yo kerra wa kota zerrê mi.
Şew û ruc ez ha xwi di çarnen,
Girûnê ina kerra û decî yê tîna ez zûn.

Mi hesretî xwi rî zerrê xwi di,
yo wade kerd ra û mi yo pencera vista de.
In wadey min o, tîna ez eşken tira bigêrî,
pencerey yî ra tîna ez eşken bûnî.

Rey-rey wexto zerrê mi bena teng,
berî wadî benû a û vengê yo dêr yenû mi.
In vengê hesretî min o û ven denû ruhî mi di,
ez şin hîdî hîdî tira gêren.

Her cayî in wadî pê hesretî ûmo xemelnayîş,
wertê wadî di yo derb tim ha jûn dûna,
tîyemîyonkotê ya û dermûnî yê çîn o!
Kîştê derb id yo gul esta tim ha buya weş dûna,
çi feyde ki zaf telîyen a.

Xeyaletê meyîtûnî mi yenî in wade ra gêrinî,
rey-rey ma ûnîn yewbînûn ra û yewbînûn fehm kenî.
Yî mi ra vûni:

”Zerrê ma di zî kerrey bî,
zaf girûn bî,
inkey ma kerrey berdî eştî owkê Muradî,
Owkê Muradî kerrê ma şutî,
hesret ra kerdî pak û eştî verê rucy,
hinî zerrê ma bîya şenik
ma hê welatê xwi di gêrinî.”

Rey-rey yo xeyal yenû verê çimûnî mi,
 ez vênên ez ha vazden,
 zerrê çengî mi di yo kerra esta,
 bacî ez rasen verê Ruey Muradî,
 owkê yî lingûnî mi kena hîy,
 û kerra çengî mi ra xwi bi xwi veradîyena,
 owk id şîna şuwîyena,
 o hadî bedenî mi benû şenik,
 tîc mi kena germin,
 hewa destûnî xwi alişkûnî mi ra çarnenû,
 yo veng dara mazêra ezîz ra vicîyenû,
 ya mi ra vûna:
 "Bê lêr, bê bin virsey mi di rueniş."

XECÊ

Stokholm, 1998

bacî: badî

dêr: deyîre, kilame, lawike

eşkayîş: şîkayene, bese kerdene;
şînayîş, şîyayîş, şîkayîş

hê: ha

id: de, di

in: no

ina: na

inkey: nika

jûn: jan

kerra: kemere, sí

kîşt: kîşte

kotiş: kewtene, kewtiş

lêr: leyîr, leyr

owk: awe

pê: bi

rî: rê, re

rue: ro, çem

ruec: roj

rueniştiş: ronîştene, ronîştiş,

seg: seke

sê: sey

şenik: 1) sivik 2) qij, hurdî

telîyen: telîyin

tîna: tena, tenya

tîyemîyonkotê: tîmîyankewta

ûmeyîş: amayene, ameyîş

ven dayîş: veng dayîş

virsa: sîy, sey, sîye, şîye, sersêw, viristê

wexto: wexto ke, gama ke

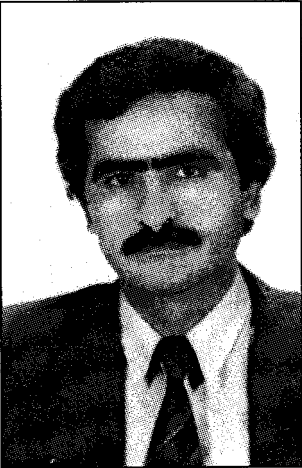
ya: a

yê: aye

yî: 1) ey 2) ê

zûnayîş: zanayene, zanayîş

YELGE

Mehmet UZUN

A serr zimistan erey mendibi. Çimî seydwanan asmîyen a bî, ha eyro ha siba ke vor bivarên. Labelê hema erd sîya, asmîyen saya bi. Çileko xidar estbi. Şew erd cemedîyen, roj hewa bineyna bîn nemir. Zaf rey bi roj mij virazîyên. Serê sibay daran tu vatên qey peme pa cino. Vor sey kefenko sipîye lewey koyanê berzan girotibi. Kue Sipîye, Şarikşivûn, Sultûn Qibêsî, Warê Heyderî ra buyê vor ûmên.

Dewijan vatên:

-Serra ke vor erey kuwena, a serr wesar zî erey yenû. Yena zûnayîş ke emser wesar erey bîyerû. Zimistan derg kirû, alefê ma, ma nêrasnenû wisarê ser. Ma ke dewarê xo se kiri?

Ters kotibi zerrey dewijan. La esil çimî seydwanan asmîyen a bi. Sebrê înan bina nêmendbi. Wextê çatî, wextê meterîsî û wextê seyde peskofîyan vîyertbi. Inkey wextê seydwaney vor bi. Taynin damê zerecan virêştîyen, taynin xo rî barut û serçmey peyda kerdîyen û taynin zî wextê yelgeyî pawitên.

A şew Key Ded Xelîl di qal qalê seyde û seydwaney bî. Ded Xel sey her şew hancî cay xo di ruwenîştebi. Cay ey bêlu bi. O tim lewey textî di, koşeyo raşt di ruwenîştîyen, yew balîşna qalîn nê paştey xo ver o. A şew zî o tewir ruwenîştebi. Yew dest di cixare, desto bîn di tuzbey ci estbî. Ded Xelîlî zaf cixare şimitîyen. Hema cixare cixare ra vistîyen tîye. Qûtîyê ey di tutunê Muşî sey gilayanê keynan berqîyên. Zimbêl û erdişê ey dunê cixarê ra bîbî çeqer. Çay û cixarey ci bibîn û yew zî cemat

ci giran bibîn, ey ra bextîyar çew çînê bi. Otir êsên ke hancî kêfî ey ca di bi. Ded Xelîl paştay xo şabî balîşna xo û qalê virênan, behsê seydwaney xo kerdîyen.

Cemat giran bi. Dunê cixarî ra merdiman zuar yewbînan dîn. Yew lambay gazî dês a aleqnaye bi. Qirikê camî yê lambî bibî sîya. Buyê cixarî, buyê vêşayîşê gazî û fitilî, buyê puçanê peşmîyan bibî tîyemîyan, merdimî zuar nefes girotên. Roşnê lambî ver di dunê cixarî sey yew tîrmar liyef dên, bîn berz, estrax ver di bîn vîn. Ehmed, Husên, Xelîl, Evdila û çend kesanê bînan wertey wedî di erd o damê zerecan virêştîyen. Îbrahîmî zî înan rî ardim kerdîyen, înan rî terîf kerdîyen. Rey-rey tayn çî Ded Xelîl ra persên.

Damê zerecan muyanê bueçê astuwaran ra virazîyên. Muyanê sipîyan ra damî hîna hol virazîyên. Eyê ra her kesî waştîyen ke bueçê astuwara sipîyay ra daman virazû. Husênî muy tadên, Ehmedî zî pê kokê baskan a bistîyen pîcan a. Vîst-hîris çime ra yew çatî daman virazîyen. Seydwanko hol warê des-pancês çatî daman bi.

Wexto ke vor zaf varên, refê zerecan cayanê berzan ra xo dên hetê verê ruey û la ri. Erdo sîya û cayo zergûn zerecan rî bîn sey mexelî. Seydwananê dew nê cayî zanên û damî xo nê cayan di nênan a.

Hesen zî wedey Ded Xelîlî di hezir bi. Hesen hema yewendes serre bi. Hesen peynîya wadî di nîzdîyê verê berî di ruenîşte bi. Hema vaci ke cay ci mîyanê solan di bi. Labelê Hesen yew het a çimî ey Ehmed û Husênî di, heto bîn a zî guesî ey Ded Xelîlî û cematî di bi. Ey menay her vatî, her hereketî, welhesil her çî meraq kerdîyen. Eke îzin bigirotîyen, yan zî fîrset bidîn, tim waştîyen şîyerû cemat. Hesen yew qijko cansivik û xizmetkar bi. Cemat di owk dên millet, kuêlî kerdîyen sobe, solî raşt kerdîyen.

Dew di çend keyê bî ke zimistanan cemat tede ûmên pîyeser. Nê cematîyan di tayn merdiman meseley vatîyen. Xec û Seydehmed, Lêl û Mecnun, Ker û Kulek, Şahê Maran, Mem û Zîn nê meselan ra çend hebî bî. Taynin deyîrî kerdîyen. Xet Aşîk yew deyîrbazo zaf hol bi. Xetê Aşîkan hem zazakî hem zî kurmanckî deyîr kerdîyen. Eke nînan ra çew biûmên key Ded Xelî, Hesenî a şew se kerdîyen se nêkerdîyen şîn

gueshdarey kerdîyen. Tayê meselê, sey mesela Xec û Seydehmedî, Mem û Zîni zazakî (kirdkî) vacîyên; la tayn cayan di tede kurmanckî deyîr kerdîyen. Hesênî û ê ke sey ey emirqij bî kurmanckî fehm nêkerdîyen. Bes veng û sodey deyîrbazan zaf weş bî. Wexto ke çekuy deyîr qedîyen, pîlan sarey xo têşanên û "hayî hayî" kerdîyen. Merdimî otir zûnên ke înan fehm kerdîyen.

Galgalê Ded Xelî zî weş bî. Wexto ke qaley viryenan, qaley camêrdey, yan zî qaley seydwaney ê deman kerdîyen, merdim qayîl bi ke gueş ser nû.

Şan di erey Ded Xelîl semedê destawê xo ya vicîya teber. Xeylek mend ûme zerre, biye çend extîyaran cemat pîyer ver o werîşt we. Ded Xelîl cay xo di ruenîşt, dest eşt erdîşê xo û geyra a Husên ser, va:

-Lawê mi! Lawê mi! Buyê vor yena! Buyê vor yena!

Cematî ra çend kesî yew fek ra persê:

-Dato, ti vûnî emşo varena? Ma ke siba şîyeri yelge?

Ded Xelîlî dest eşt qutîyê cixarî û xo ra emîn, va ke:

-Ê lawê mi, ê. Ê lawê mi, ê. Hol ûma ra. Cuar ra, hetê Laserî ya hol ûma ra. Puk virazîyo. Siba yelge yo. Şima şînî yelge. Şima barê mi zî zerecan genî.

Wextê xo di Ded Xelîl yew seydwano hol bi. Zaf çî dîbi, zaf vîyarnêbî. Tu vatîyen qey buy genû. A şew buyê vor girotbî. Biney zî semedo ke biewnîyû teber a hewa sinên o û fehm bikirû vicîyabi teber. Husên, Ehmed, Evdila û xortanê bînan yew heyecan girot. La heyecan û meraqê Hesênî pîyerin ra zafêr bi. Bes niwaştîyen bidû teber. Hesên xo zerre di vacîya: "Ez zî siba şîrî yelge." Eke Ded Xelîl vûnû "Siba yelge yo", muheqeq ke otir bû. Reya viryên a ke Hesên şîn yelge.

Cematî dest pêkerd serranê viryenan di senî yelge kerdû yewbînan rî vatên. Yelge di ro bi ro çew sîleh nerzenû. No sey dî zerecan o ke merdim zerecan çend gerangî pernenû, betelnenû û badî pê destan a tepşenû. Eke vor welik bû, yelge hîna rehat benû. Nê eke vor şilikin bû, merdim lez tede qeflîyenû. Seydwanî serê sibay ro ra vicîyenî lewey qilanê berzan û uca ra refê zerecan perninî. Zerecî hem veyşan î hem zî hîy î. Çike zerec heta hîy nîyebû û niqeflîyû ke nêşkenî tepîşî. Reya dîyin-hîrin di zerec xo gena hetî cêr ser, xo dûna hetê mazra ya. La

taynî merdimî zexelî estî ke nêwazenî xo biqefelnî, cêr di, mazra di manenî, heta taynî xo ê cayan di nimnenî.

Wexto ke seydwanko zerec pernenû, bi vengo berz a vûnû:

-Yena! Yena! Yena!

Yan zî vûnû:

-Zerec şina hetî... şina hetî...

Zerec kam het a perrena, merdim gey namê a mintiqa zî vacû. O wext seydwana verê xo danû o het a û ewnîyenû zerec kam het a şina û kam ca di nişena. Ê ke nîzdî y, vazdenî. Kamo ke ho xoser o, kam bi quwet o, kam lez vazdenû, o verî pîyerin şinû resenû zerec ser. Zerec zaf hîy û qefliyayê bû, cay xo di, mîyanî vor di manena. La eke hema taqet tede bibû, reyna zî perrena. Narey seydwani vûnî:

-Yena! Yena! Yena!

Vûnî zerec yena filan ca.

Reya hîrin-çarin di yan zerec cayo ke tede nişta, uca, mîyanî vor di manena, yan zî xo dûna mîyanî şilan ri. Rey-rey pancês-vîst merdim yew zerec ser o yenû pîyeser û bena gûngûliyexê merdiman. Adetî guere wexto ke merdim zerec tepşenû, zerec darenû wi û hîrê girangî vûnû:

-Mi girota! Mi girota! Mi girota!

Labelê heta otir nivacû, yan zî her kes destî ey di nêveynû, merdimî eşkenî zerec zerrey lapî yewbînan ra zî vecî. Naye rî çew îtîraz nêkenû. Kutik zî sey yew seydwani yenû qebulkerdiş. Wexto ke kutik zerec genû, a zerec seyde wahaê kutikî ya. Kutiko hol ro bi ro zerec mûrdar nikenû.

Nîzdîyê vilabîyayîşî bi, Îbrahîm şî teber ûme, va:

-Teber ra yew xezeb virazîyo. Yew pukî no rû, yew pukî no rû... Inkey ra vor yew vînce ard girotû. Welik varena, welik...

Ded Xelîl biney ûme xo ser û va:

-Lawê mi! Lawê mi! Lawê mi! Mi şima ra va, mi şima ra va, mi şima ra va....

Hema ca di bî piçpiçey Ehmed, Husên, Evdila, Îbrahîm û ê bînan. Siba se kinî, kamca ra dest pêkenî, senî xeber dûnî yewbînan: Serê sibay ro ra şinî cayanê berzan ra zerecan perninî, la nîzdîyê teştari yenî hetî cêr ser, yenî war, verê xo dûnî mazray û şinî hetî la ya. Çike merdimî zexelî ke cêr d'ê, uca di ke pawey qismetî xo bî. Vatên:

-Ma şinî xo qefelninî la şar xo rî zerecan genû. Nîye, nîye, yaxme nîyû!

Husên gêra a Ehemedî ra va:

-Çend qalibî bastêx xo di biger. Ti xo vîr nêkirî! Merdim vor di lez benû veşan.

Hesenî her hereketê înan taqîb kerdîyen. Çimî ey û gueşî ey, înan di bî. Înan ra zaf hes kerdîyen. Tinya heskerdiş zî nîye la ey çiman di Ehmed û Husên her çî bî. Tim waştîyen ke wexto ke bi pîl, bibû sey Ehmed û Husênî. Zaf girangî ê her di teqlîd kerdîyen. Hesenî qerarê xo dabi, yew vengko nimz a va:

-Ez zî ro ra werzena. Na rey ez zî şina yelge. Baykê mi yers benû, wa bibû, ez ko şîrî.

Cemat bi vila, her kes şî key xo. Siba ro ra şar ko bişîni yelge. Hesenî waşt ke o zî lez rakewrû.

Hûma zûnû a şew Hesen senî rakewt. Ey a şew zaf hewnî dî. Hewnê xo di tim erzîyên. Çend girangî zerecî tepîştîbî, la merdimanê pîlan ey dest ra vetbî. Hewnê xo di dî ke Ehmed ho veng danû:

-Yena! Yena! Yena! Yena Bexçey Ehmedî Xelîlî!

Hesen zî o het a vazda. Lingey ci rêşê, gina erd ri, fek-rî ser şî mîyanî vor ra. Reyna verîşt, erzîya. Bi nizdîyê bexçî, la yew perçînko berz ver di estbi, nişka tira şîyerû wer. Geyra a, hetî cuarî ser di çarber ra kowt zerre, ewnîya zerec hanî ya binî yew dar di, mîyanî vor di ya. Nataweta merdimî bîn nizdîyê ci. Hesenî xo rasna zerec, destî xo kerd derg ke zerec tepîşû, la zerec bask da puri hûnê perrê. O hayî di qîrra û hewnî xo ra bi aya. Ewnîya ke ho mîyanî cilan di. Zaf areq dabi.

Hesen werîşt wi şî verî pencera, ewnîya teber ra ke inkey ra yew gudikî wor kowtû. Kêf, heyecan û meraq ra hinî hewnî ey zî name. Xora zaf nêmend hêdî-hêdî dinya bî roşn. Lez û bez a gurey keyî dî, şî yenî di dest-rî xo şitî. Seke şîyerû dizdey, o tewir xo baykê xo ra pawitîyen. Baykê ey niverdên o şîyerû yelge. Vatên hema qij û, cay çî yenû sare di. Bes Hesenî qerarî xo rewna dabi. Ewnîya di biray ey ê pîlî nêsenî. Ca di zûna ke ê rewna ra şî yelge. Belkî heta inkey çend zerecî girotbî zî.

Hesenî kincê xo girotî pira. Puçî qalînî kerdî pay, kilawa tiftikin nê

xo ser, lapikî peşmîyenî kerdî xo dest, yew nan û biney tuyî wişkî kerdî xo cêban û vicîya teber. Zerrê xo di va:

-Înşella kulingê mi ho cay xo di.

Şi hetî axurî ya, ewnîya kulingî ey ho cay xo di. Kuling, yew hetî ey sey nalçixî, yew hetî ey zî sey zengenî bi, hem birnayîşî rî hem zî kendişî rî bîn. Hesenî kulingî xo kerd xo dest û berî axurî ra kewt teber.

Seydwanî rewna ra vicîyêbî teber. Rahar ra sey xo yan zî xo ra bineyna pîl çend xortî dî. Hesen rasa Lewey Qebaxî, uca di vengê seydwanan ûmeyni ci. Ey zûnên ke heta kamca şîyerû. Vizêr şan ra qerarê xo dabi ke şîyerû verê Aryey Efendî. Aryey Efendî hem zerrê la di bi hem zî cayoke emîn bi. Hesen lajeko cesur bi, la hancî zî cinawiran ra û horyesan ra tersên. Wexto ke rasa verê Aryey Efendî, seydwani rind kewtîbî hela-hela. Her het a yew veng ûmên. Merdimî her het a erzîyen. Pukî vor hema dewam kerdîyen. Welik dên çimanî merdimî ri. Wexto ke welik ver a ûmên, Hesenî pey xo çarnên ci û peyser şîn.

Hesen vicîya lewey Aryey Efendî û gueş na vengê seydwanan ser. Qerarê xo dabi ke uca ra wet nişîyerû. Reya viryen bî ke Hesen şîn yelge. Labelê seydwanan ra zaf çî eşnawitbi, zaf çî musabi. Teştare pey zerecî xo danî hetê cêr ser. Aye ra cay ey rind bi. Hamnanî tim verê nê aryeyî di kewtîyen owk.

Seydwanî hêdî-hêdî qilan û duîşan ra ûmên war. Hesenî çend girangî dî ke merdimî hênî o dormare di nata-weta erzênî. Ey xo zerre di nê tîyever:

-Inkey pî mi zûnû ke ez şîya yelge. La ez tewê nigerî, ez ko se kerî?

No hal a bi nizdîyê teştari. Çend şîn der û dor di vengî şarî bîn zêd. Cuar ra, Duîşa Sur ra, yew veng ûme. Yewî veng dên:

-Yena! Yena! Yena! Zerec yena! Yena Bexçey Xelîl Emûn! Yena Bexçey Xelîl Emûn! Yena Bexçey Xelîl Emûn!

Hesenî gueşî kerd bel, çimî xo hewa ra çarney. Zerec seracêr ûmên war. Bî nizdîyê la, perr şikit, verê xo çarna hetê bexçî ya, hetê Bexçey Xelîl Emûn a. Bêlu bi ke hinî taqet tede nêmendbi. Hesenî zaf bi dîqet pê çiman a hewa ra zerec teqîb kerdîyen. Zerec şî şî kewt mîyanî yew şilîyê dirrik. Bexçey Xelîl Emûn weverî la ya, hema ver bê Aryey Efendî bi. Beynatey Aryey Efendî û Bexçey Xelîl Emûn di sey metre yan bi

yan çinê bi.

Hesen çend tira ûmê vazda. Qismet ûmebi verî linganî ci. Şi verî owkê la, çimî ey nêbirna ke owk ser ra berzîyû, çend metrê peyser şî, owk ser di vazda. Tam nieşka berzîyû wever, gina owk ri, heta çaqanî xo bibi hîy. Labelê ci rî xem nîyebi. O hal a hûnê vazda. Kewt mîyanî Bexçey Xelîlî Emûn. Çend kesî o het a vazdên. Di sey metre yan mendbi yan nêmendbi, labelê kewtbi cayo qeyme. Cayo ke zerec kewtbî, rind kerdibi xo çim a. Bi nîzdî, ewnîya ke rîyeçê linganê zerec hetî şilî ya şîya. Senî ke çim şa ci, hema xo eşt zerec ser. Zerec bin di şî vor ri, yew çîzî ginê purî. Hesenî pê her di destan a zerec tepîşt, mîyanî şilî ra vicîya, ûme meydan. Çend deqey mîyan di nişî des tenan ra zêd merdimî rasey pîye. Hesenî zerecê xo wişk tepîştîbî. Nîyezûnên ke pê se kirû. Kêf û heyecan ra serapay leşê ey bibî germin û recifîyên. Hesen tersên ke zerec dest ra perrû, yan zî cay yew tira bigerû. Xora taynî xo fek di vacîyên, bilbilîyên.

O şan di keye di buyê gueştê zerecan ûmên. Di zerec zî Ehemedî tepîştîbî.

Hinî Hesen zî bibi seydwana. Niwêştîyen bidû teber la wexto ke qalê yelgeyî bibîn, Hesenî zî xeylêk paye kerdîyen.

Mikaîl ASLAN

EZ KÎ WAŞTÎYA XO RA ZAF HES KENÛ

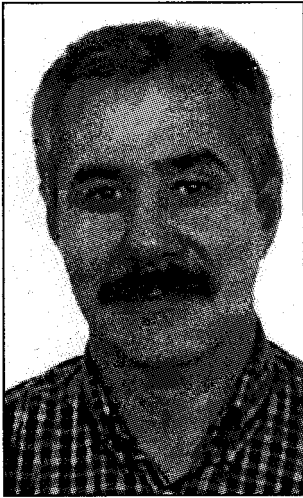
Ez kî waştîya xo ra zaf hes kenû
teber ra silîye varena.
Raya xerîbîye mi rê çîqa derg yena?
peynîye nêasena.

Ez kî waştîya xo ra zaf hes kenû
her çî ra durî
xora ju ebi aye
têver û têvirade...

Ferejî ke Amedî ver ra
domanî çiton danê pêro
qamyonî amayî Dicle ver ra tédime
“Ardû bi seker ra kenê vila“ vatî
cenîyanê kokimû vazda hermûnê jubînî ser
hata mîyane wertê çamûr de mendî
sima bivînitênê
di tene domonî
des, des û didi serreyî
virada juyî de turikê seker
jubînî dest ra çiton kas kerdênê.

Binê turikî lonekerde bî
yînu da pêro
seker turik ra rişîya şî wertê çamurî
yînu da pêro
turik gina wertê çamur ro vîndî bî şî
yînu dênê pêro.
Ez kî waştîya xo ra zaf hes kenû!

EKE KURDÎ PÊ FAM NÊKENÊ, ŞIMA ÇIRÊ KURDKÎ QEDEXE KENÊ?

Haydar DILJEN

Di prosesdê amyayîşdê Roma yê Serokdê PKKî Abdullah Ocalanî di, îdarekeranê (yöneticiler) dewleta Tirkîya û dezgeyandê ci pêrini pîya di şexsdê Apoy û PKKî di ver a kurdan kampanyayênda girdi akerdi. Na kampanya di çîyê ecêbî amey vatiş û amey kerdiş. Tirkan nê vatiş û kerdişandê xo ya, vera şarandê dinya, xo hewna vêşî kerd neheq û kurdî zî kerdî heqdarî (heqlî). Zivanê ma zî na kampanya ra bara (para) xo giroti.

Demîreli va “Kurdan rê ne televîzyon beno ne zî mektebî. Çike zivanêndê eynan o yewbîyaye (jûbîyaye) çinî yo. Zivanê eynan heşt lehçan ra ameyo werte û ê nêşenê pê fam bikerê.”

Demeyo ke Demîrelî nê qisey vatî, Serokê PKKî Abdullah Ocalan Sûriye ra vijiyabi, verî şibi Rûsya, dim a zî şibi Îtalya û binê bombardimandê tehdît û gefandê Tirkîya di, Roma di bi. Tirkîya bi partî, hukmat, TV, komele, gazete û dezgeyandê bînan ê dewleti pêrin a kampanyayêda girdi, di şexsdê Apoy û PKKî di vera kurdan akerdibî. Labelê kurdî zî bêveng nêmendî. Heme çar koşeyandê dinyay ra kurdan dest bi grewandê veyşaney, mitîngan û faaliyetandê bînan kerd. Bi deshezaran a kurdan vera xo day Roma û Ocalanî rê wahêr vijiyay. Hetta 64 kesan benzîn xo ro kerd û xo veşna. Înan ra 14 kesî merdî. Hîrê gerîllayan bombey xo ya teqney. Kişta bîni ra zî çeteyê tirkandê faşîstan sey vergandê haran kewtî kuçan û hêriş kerd kurdan ser, bi seyan a kurdî dirbetin kerdî û di kurdî zî lînç kerdî, kiştî. Hedefê çeteyandê faşîstandê sivîlan û polîsan o muhîm HADEPi bî. Cora ê ke

Dîyarbekir û Îzmîr di, bi lînçkerdiş a amey kiştiş HADEPijî bî. 3215 HADEPijî tepêşiyay û erzîyay zîndananan.

Kurdan, bi yewbîyayîşêndo (jûbîyayîşêndo) xurt a ke heta nika kesî nêdîbi, cewabê hêrişandê dewleti da û Ocalanî rê wahêr vijîyay. Meselaya kurdan rojevdê dinyay di bî. Hetta na mesela tayê dewletandê Ewropa rê bibî se topênda adirî û kewtibî eynan pêş.

Tîya di ez wazena netîceyanê şîyayîşê Roma yê Ocalanî ser o di-hîrê cumleyan binusa. Kes netîceyandê şîyayîşê Roma yê Ocalanî di hîrê nixtanê muhîman vînen: Yew (jû), persa kurdan bi heme giraneyda xo ya kewti rojevdê dinyay. Di, PKKî û serokdê PKKî rê îmkanê newey vijîyay. Çike serokê PKKî zemînêndo bêqayde û bêistîkrar ra ame zemînê ke qaydeyê demokratîkî ravêrenê. No zemîn do hem PKKî û hem zî meselada PKKî û kurdan di fikiranê welatanê Ewropa û ê bînan bivirno. Hîrê, kurdan mîyan di vera hêriş û propogandaya dewleta tirkan yewbîyayenêda (jûbîyayenêda) zaf xurti vijîyê werte. Kurdan refleksêndo milî misna (nawit) dost û dişmenî. Ganî kes qîmetê na yewbîyayeni bizano. Nê cumleyan dim a ma mesela xo dewam kerê.

Bindê toz û dûmandê propagandada gazete û televîzyonandê Tirkîya di kurdî û dostê kurdan zî veng nêvindertî. Heqdarbîyayîş û mazlûmbîyayîşê kurdan zî vêşêrî vijîyayê werte. Îdarekerê dewleti se ra şîyê, şarî ci rê vatê "Ma qebûl bikerê ke PKK terorîst a. Pekî planê şima yê çarekerdişê meselada kurdan çiçî yê?" Tirkan int-mint kerdê, nêşayê cewabê xo bidê û polîtîkaya xo ya 75 serran a ke çinêbîyayîş û înkarkerdişê kurdan ser o viraştîbî, se qanik (vînce) cawitê. Labelê no film şarî bol finî (reyî) verî dîbi. Kesî ri nêdayê tirkan. Dinya Dewleta Tirkîya rê zaf teng bibi.

Tam nê rojan di Demîrelî Serokkomardê Awusturya Thomas Klestîlî rê mektûbêda nimitê rişti û dim a zî bi xo şî Awusturya. Gazetedê Hürriyetî ra Ertugrul Ozkokî ya gore, na mektûbi seke welatandê Yewîya Ewropa pêrini rê bêro riştiş. Yanî Demîrelî na mektûbda xo di persda kurdan ser o cewabê dewletandê Ewropa pêrini dayê. Çike o deme serekîya Yewîya Ewropa Awusturya dest di bî. Na mektûbi, 21. 11. 1998 di gazeteyanê Tirkîya di eşkera bî (Hürriyet, 21. 11. 1998). Min gore esas, demeyê eşkerabîyayîşê na mektûbi goreyê tarîxdê

şiyayîşê Awusturya yê Demîrelî amebi eyarkerdiş.

Demîrel, na mektûbda xo di polîtîkaya dewletda xo ya 75 serran tekrar keno û bi kilmey a vano “Tirkîya di persa kurdan çinî ya, persa terorî esta”. Persda kultur û ziwani ser o zî vano “Kurdî heşt lehçe ya û nê lehçey nêşenê pê fam bikerê. Tirkîya di bi tewrdê lehçeyandê ci ya kes şeno 55 ziwandê winasînan biamoro. Cora bi kurdî ya TV û mekteb nêbeno.” Nê qiseyê Demîrelî tayê gazeteyandê Tirkîya di bi cumleya “Demîrelî, munaqêşedê persda TVdê kurdî û mektebandê kurdî rê nuqta ronê” ya ca girot.

Eynî rojan di, wexto ke Demîrel Vîyana di nuştoxandê gazeteyan a sohbet keno, vano “Tirkîya di 26 ziwani estê. Eke kes nînan ra yewî rê heq bido do meşti ê bînî zî biwazê” (Ertugrul Ozkok, Hürriyet, 20. 11. 1998). Seke şima yê zî vînenê, Demîrel mektûbda xo di Ewropayijan rê qalê 55 ziwanan keno, labelê wexto ke nuştoxandê gazeteyanê Tirkîya rê qalî keno, -qey şermayêno- hûmara ziwanan nîmî vêşêrî kemî keno.

Zaf normal o ke ziwani lehçeyan ra virazîyo. Zaf eşkera ya ke ziwani ma zî sey xeyle ziwandê bînan çend lehçeyan ra virazîyayo: Kurmanckî (kirdasî), dimilî (kirdkî, kirmackî, zazakî), sorankî, gorankî (hewramî). Hûmara lehçeyandê tirkî ya lehçeyandê ma ra kemêrî nîya.

Meqsedê qiseyandê Demîrelî, kurdê Vakurdê Kurdîstani (parçeyê Kurdîstani yo ke îşxaldê Tirkîya dir o) yê. Dinya-alem zano ke uca di, di lehçeyê ma estê: kurmanckî (kirdasî) û dimilî. Hem kurdê ke bi nê lehçeyan qisey kenê û hem zî kurdê ke bi lehçeyanê bînan qisey kenê ca-ca weş pê fam nêkenê. Semedê na, her kes -eke raşt vajo- zano ke dewletê îşkalkerdoxî yê welatdê ma yê. Ê dewletan sînorî kerdê mabêndê ma, şiyayîş û amyayîşê ma qedexe (yasax) kerdo. Sînorandê dewletda Tirkîya mîyan di tarîxê qedexekerdişdê ziwandê ma hendê tarîxdê dewletda Tirkîya derg o. Mektebê ma, radyo û televîzyonê ma, gazeteyê ma yê rojaney qet nêbî. Winî kerd ke ziwani ma bi se ziwani dewijandê peydimendeyan. Ziwani ma şardê ma rê bi xerîb. Pekî şertandê winasînan (enasarênan) di kes do senî pê fam bikeroy? Ancîna zî ziwani ma heta ewro pay ra mendo û ma tirkan weşêrî pê fam kenê. Mesela Ehmedê Xanî 300 serri verê ney Mem û Zîni nuşta. Kurdê ke wendiş û

nuştîşê ci esto na destani biwanê, bolkiya ci fam kenê. Çend tirkê neslê ewroy Tirkîya verê 80 serran, hetta 50 serran fam kenê? Neslê ewroy ê tirkan ra çend kesî “Nutuk” a Ataturkî fam kenê?

Pekî eke kurdî pê fam nêkenê, şima çirê ziwane kurdki qedexe kenê? Ma ziwano ke kes pa pê fam nikero, kes qedexe keno? Şima çirê wazenê MED TVî bigirê. Şima çirê heta nika gazete û dergîyê kurdan girotî û bi seserran a ceza day nuşttoxandê înan? Şima çirê raporandê MGK di nusenê vanê “Ê kesê ke qandê (semedê, seva) ziwandê kurdki xebitênê ganî bêrê taqîbkerdiş, vernî înan ro bêro girotiş û dezgehê ke qandê raverşiyayîşdê kurdki xebitênê zî ganî bêrê girotiş.”

Îdarekerê dewletda Tirkîya pêro dirîyey û demagojî kenê. Esas ê wazenê kurdan werte ra werzanê. Ê zanê, heta ke kurdki werte ra nêwerzo, kes nêşeno kurdan werte ra werzano. Cora ziwandê ma ra tersenê. Ganî her kurd na mesela rind fam bikero û ziwandê xo rê wahêr bivijîyo. Bi ziwandê xo ya qalî bikero, biwano û binuso.

Îdarekerê Dewletda Tirkîya îddîa kenê ke eke bi kurdki ya TV bibo û di mekteban di kurdki bêro wendiş, do Tirkîya parçe bibo. Helbet bi tirkan a pîya mendîş yan zî abirîyayîş girêdayeyê şertan û qerardê kurdan o. Labelê di sînordê dewletên mîyan di estbîyayîşê zaf ziwanan û bi ê ziwanan a estbîyayîşê TV û mekteban a dewletê parçe nêbena. Mesela Hindîstan di bi 300 ziwanan a qisey kenê. Nînan ra hîndkî, îngilîzkî û 14 ziwane bînî ziwane resmî yê. Swîs (Îswîçre) di almankî, franskî û îtalyankî ziwane resmî yê. Belçîka di almankî û flamankî, Kanada di zî îngilîzkî û franskî ziwane resmî yê. Estbîyayîşê zaf ziwanan nê dewletî parçe nêkerdê, eksê ci mîletê mîyandê sînorandê nê dewletan hîmêndê demokratîk û seyyewbînaniye (têdustîye) ser o bi îradedê xo ya pîya girê dayê, ê yê pîya ciwîyênê.

Îdarekerê dewletî ê yê televîzyonê kurdki û mekteban di wendişdê kurdki rê tehemûl nêkenê ê do senî resmîbîyayîşê ziwane kurdki qebûl bikerê? Vanê eke ma kurdki ya TV û mekteban qebûl bikerê ê bînî zî do biwazê û do welat parçe bibo. Eke na îddîaya Dewletî raşt bîyayê heta nika Swêd (Îsweç) 112 finî parçe bibi. Çike Swêd di 125 ziwanan a qisey beno û bi 112 ziwanan a zî mekteban di dersa ziwandê dayiki yena dayîş. Nê ziwanan ra yew zî kurdki yo.

Kiştâ bîni ra, bol yan zî tayê pê famkerdiş, kemî yan zî vêşî raverşiyayîş, zaf yan zî tayê merdiman mîyan di qiseybîyayîşê ziwane, nêşeno bibo sebebê qedexekerdişê ê ziwani. Dinya-alem zano ke sînorandê dewletda Tirkîya mîyan di 20 milyonan vêşêrî kurdî kurdki qisey kenê. Labelê heqê înan ê mekteban di wendişdê ziwandê xo çini yo. Tayê welatandê Ewropa di eke merdimê zî biwazo, heqê ci esto ke bi ziwane xo biwano (eke bişê ci rê malîm peyda bikerê). Baş o, Tirkîya bi no fek a do senî dekewo Yewîya Ewropa?

Dewleti di nê 75 serrandê peyênan di hem fîlî hem zî qanûndê esasî ra bigîre (bigî) heta bi qanûndê neşrîyatî, qanûndê komeleyan (dernegan), qanûndê partîyan, qanûndê perwerdeyî ziwane ma qedexe kerd. Bi na polîtîkaya dewleti ziwane ma pey di mend labelê înan nêşa werte ra werzanê. Winî aseno ke dewleti do na polîtîkada xo ya înkarkerdeni û hêrişkerdeni ra rehet-rehet fek niverado. Ma rê tenya rayê manena. A zî raya di cepheyan pêrini di xoverdayîşî ya.

Na ray di daruyê serkewtişî zî yewbîyayîşê ma yo. Ganî ma pêro gamanê xo bi na mesûley a bierzê. Na mesela di cepheyê roşnvîrandê ma muhîm o. Ganî kes nê cepheyî xurt bikero. Eke no cephe xurt nêbo û elaqeyê samîmî û dostaney mabêndê cephedê roşnvîran û cephedê sîyasî di nêvirazîyo, kiştâ sîyasî ya zî serkewtiş mumkun nîyo. Di rayda xurtkerdişdê cephedê roşnvîran di ganî kes ne zaf goş bido tayê “roşnvîran”ê ke di lejdê vera dewleti di cayê ci zelal nîyo û ne zî goş bido boşboxazeyda “roşnvîrandê resmîyan”. Ganî kes vera provakasyonandê nê her di kategorîyan zî aya bo.

FIRAT ÇELKERÎ RA ŞÎRÎ

DEWE

Jû dewe bîye serê hardî ra
Nika kifş nîya, kotî bîye
Domanî cêrenê hebê huyayîş
Huyayîş ame birnayîş serê bonî ra

Xirab bîyê, teyr veng nêdano
Têllî bî berz, vaş zîl dano
Cenike va: berbişê mi, lacê mi
Çi ra şarî rê hûyayîş beno

Jû veng teyna çîye nîyo
Heke vengê bînî pişt medêrê
Zanen lacê m', zanen çêna m'
Wayîrê şodirî tarî nîyo

Serê koyan zaf berz o
Raştiye xirabe ra meterso
Çîyê ke şa bîyo serê hardî ra
Kam vaco "çîn o", o ancîya esto.

GULÊ

Gulê, ze gula warî
Bê to ez kuna tarî
Dûrî mevînde zê çêna şarî
Nata bê Gulê, nata bê

Vengê xo vengê mi de
Hermê xo hermê mi de
Sewda to zerrê mi de
Nata bê Gulê, nata bê

Sênê mi to rê halên o, rûyê mi roştî ya
Ez to ra çi van, hebê raştî ya
Destê xo destê mi ke, şîme deştî ya
Nata bê Gulê, nata bê

Ti şewle dana zê lal û gewherî
Ti boye dana zê misk û amberî
Şahîde man* o, zerre û teverî
Nata bê Gulê, nata bê!

* **man** : ma

KOMARA TIRKÎYA Û DÊRSIM

Mûnzûr ÇEM

Emser heto yew (ju, zu) ra 75 serreya awanbîyayîşê (virazîyayîşê) Komara (Cumhûriyetê) Tirkîya ya, heto bîn ra kî 60 serreya qirkerdişê Dêrsimî ya.

Bêguman nê her di meseleyî zaf nezdî ra girêdayîyê yewbînan (jubînî) ê. Bi vatenêda bîne, Dêrsimê 1938î lîlikê (ayneyê) nasyonalîstanê tirkan û karakterê dewleta tirkan o. Bêguman na dewlete kamecî prensîban ser o saz bîya, sîyasetê xo ke çik o; bi zur û dek û dolabanê wayîranê aye nê, bi kar û barê nîyanênî beno eşkera.

Problemê Dêrsimî çi bî? Çi bî sebab ke Dewleta Tirkîya uca (uza) pîl û qij, cenî û cuwamêrd yewbînan ra cîya nêkerdî, bi deshezaran mordemê (merdimê) ma qir kerdî; dar û ber vêsna; mixareyî, dewî kerdî xan û xirabeyî? Bêşik sebabêde naye ganî (gere) bibo, no kar bêsebeb nêbeno.

Mordem ke cewabê nê persî ser o vinet, her çî ra raver (aver) ganî bizano ke çîyo ke Dêrsim de bîyo, yanê heqa Dêrsimî de sîyasetê dewleta tirkan, karêde îstîsna nîyo. No, sîyasetê nasyonalîstanê tirkan o ke derheqa milletanê bindestan de, derheqa kurdan pêroyîne (hemînî) de amo tesbîtkerdiş, parçêde ê sîyasetî yo. Yanê nasyonalîstanê tirkan ke bi armenîyan, rûman û kurdanê bînan se kerdo, Dêrsim de kî kerdena xo a ya.

Tede guman çîno ke, sebabê nê kerdişanê nîyanênan kî her çî ra raver menfeetê ekonomîk û polîtîkî yê. Numûneya ke ma ser o vîndenîme, naye de, yanê problemê kurdan de sebab kolonyalîzmê tirkan o. Îdeolojî û sîyaseto nîjadperest (ırkçı) û şovenîst o.

Çitûrî ke wendoxî kî zanenê, tawo ke nasyonalîstîya tirkan amê meydan, game este meydanê tarîxî, Împaratorîya Osmanîyan merhela rijîyayene de bîye. O sire de milletê ke binê nîrê Osmanîyan de bî, peyderpey xo xelesnêne, dewletê xoserî awan kerdêne. Bêşik no kî nêamêne ro nasyonalîstanê tirkan. Çike wastena înan a bîye ke sîndorê Împaratorrîya Osmanîyan mevurîyêne, milletê bindestî hen kole

bimanêne. Sebebo bingeyîyo (esasîyo) ke nasyonalîzmê tirkan heyatê xo de dêyme wayîrê karakterê demokratîkî nêbiyo, no yo. Nê nasyonalîzmî, bi donê nijadperestîye (ırkçılık) û şovenîstîye dest kerdo ci, ewro hona kî hen dewam keno.

Gama ke mordem qalê nijadperestîya tirkan keno, tayê bi zanayene tayê kî nêzanayena xo ra nazîzmî bi nasyonalîzmê tirkan ra şanênê têlewe, gorê xo ferqan ser o vindenê û pêniye de kî îddîa kenê ke Tirkîya de nijadperestîye (ırkçılık) çîn a.

Bêşik tayê hetê bingeyî yê nijadperestîye estê ke kotî benê bibê, yewbînan gênê (jubînî cênê). Hama no o mane de nîyo ke a her welat de, her het ra eynî karakter de tetbîq bena. Goreyê şert û şurûtî ferqî kuwnê (dekewenê) werte, hereketo nijadperest yewbînan ra cîya beno, kuwno durî yan kî beno nezdî.

Ma vajîme ke demê Îttîhad-Teraqqî de nasyonalîstanê tirkan hona îlan nêkerdîbî ke nijado tirk, nijadanê bînan têdîne ra rez (asîl) û berz o. O wext şert û şurûtî seba na îdeolojî hona musaîtî nêbî. Hama înan oncîya kî xo çarna nijadperestîye ser, kok ro armenîyan vet. Qirkerdişê armenîyan ra têpiya, na rey kî dest kerd ci rûmî qir kerdî û hardê pî û kalikan ra kerdî teber. Eke na kar nîya beno kî êlçiyê Amerîkayê a roje (roze) Morgenthau şono Talat Paşayî de qisey keno, dustê na sîyasetî de vejîno. Sireyê qiseykerdişî de Talat Paşa sîyasetê dewleta xo ci rê nîya keno eşkera:

“... Dîsmenîya nê mîletanê cayîyan (yerlî milletler) ser o Tirkîya peyderpey eyaletî kerdî vîndî. Yunanîstan, Sirbîstan, Romanya, Bûlgarîstan, Bosna-Hersek, Misir bi Trablusî ra şî. Bi na tore, împaratorîya tirkî hen bîye qijkeke ke hama hama ke nêmendê. Hardo ke pey de mendo -ke Tirkîya deyî ser o wazena bîmano- ganî (gere) nê mîletanê peşeyan ra bixelesîyo. Tirkîya ê tirkan a.”⁽¹⁾

Problemê armenîyan de, pratîkê karê nijadperestîya tirkan û ê almanan (nazîstan) eynî karakter de bî. Çiturî almanan cuwî (yahudî) û cîngeneyî qir kerdî, tirkan kî bi o tore armenî qir kerdî. Ayê ke pey de

1. Morgenthau, *Secrets of the Bosphours*, r. 32 ra Avcioglu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, r. 1113-1114 ra neqilkerdox: Burkay, Kemal, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, r. 506

mendî kî remayî şî welatanê bînan.

Çitur ke Komara Tirkîya saz bîye, hukim kewt destê Mistefa Kemalî, nîjadperestîye û şovenîstîye seraserê welatî guret binê bandura xo. Mistefa Kemal nîjadperestêde rastikên (hakiki) bî. Ey îlan kerd ke miletê tirkî azêde rez (asîl) ra êno, reyanê (damaranê) deyî de gonîya reze fetelîna. Ancîya goreyê na teorî, nîjadê tirkî (Türk ırkı), nîjadanê bînan têdîne ra berzêr o. Medenîyetê mordemîye (însanîyetî), bi destê tirkan virazîyayo. Medenîyetê virênî (verênî) têde; yanê Babil, Mezopotamya, Misir, Anadolîye, Hînt, Çîn, Înka eslê xo de ê tirkan ê. Tirkî pîyê medenîyetî yê. Ziwane tirkî rîyê hardî ser o ziwano en dewletî yo, rindek o. O roj o (tîjî ya), ziwane bîni kî tîrêjê nê rojî yê (Güneş-Dil Teorisi). Vatişê Mistefa Kemalî *“Xojî (werrek) bi ê kesî bo ke vano ez tirk ûne”, “Yew tirk bedelê dinya yo”, “Tirko, xo bigoyne, bixebetîye, bi xo bawer be!”, “Ey ciwanê Tirkî ... Qudreto ke ti muhtacê ey a, gonîya tuya reza ke reyanê (damaranê) to de fetelîna der o”* ûêb. têde karakterê nîjadperestê îdeolojîya nasyonalmîzme tirkan îfade kenê.

Ancîya bi nameyê “Marşê Serra Desîne” (Onuncu Yıl Marşı) marşê esta, a kî numûneyêda balkêş a. O yo ke cayê xo ameyo ez naye kî vajîne, îdarekerdoxanê Tirkîya na marşe emser kerda sembolê serra 75îne. Tayê qisayê na marşe nîya yê:

“Ma bi na çapikîye, xirabîye û peysermendîye xeneqneme
 Ma sey (jê) tîjî erzeme tarî ser
 Tirkî me, şaran têdîne ra şaro berz îme
 Tarîxî ra raver bîme, tarîxî ra têpîya estîme

Ma tirkî me, sênê ma sîperê cumhurîyetî yo tunc o
 Vinetene layiqê tirkî nîya, tirk ver de, tirk aver!

(...)

Rêça newîya ke ma kerda ra, miletan rê numûne ya
 Komêde bêîmtîyaz, bêsinif û pêranîştaye me
 Fikir de zanayene, şîyayene de îdeal guret ma
 Dîna ke peyser racêro (agêro), ma ancîya ranêcêreme raya xo ra

Ma tirkî me, sênê ma sîperê cumhuriyetî yo tunc o
Vinetene layiqê tirkî nîya, tirk ver de, tirk aver!

Wendoxî zanenê, dormê 1930î de bi namê “Cemîyetê Tetqîqê Tarîxê Tirkî” (Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti), cemîyetê ame sazkerdene. Nê cemîyetî yê ke rasterast bi destê Mistefa Kemalî amêne îdarekerdene, 1930 de hîrê, 1932 de kî yew (ju) kitabê tarîxî kerdî hazirî û kitabî mekteban de dayî wendene. Nê kitabana de tarîxê tirkan ser o prensîbê esasîyê ke nusîyayê (ameyê nuştene), seba naskerdene nîjadperestîye zaf numûneyê zelal ê.

“Tarîxê tirkî misneno ra mîletê tirkî ke mordemîye (însanîyet) ameya rîyê hardî nêameya, nîjadê (azê) tirkî nîjado en rez (asil) û tîpê mordemîye berzê berzan temsîl kerdo; bi seserran asmênanê mordemîye yê tarîyan de, bergehê (ufuk) medenîyetê ke peyderpey amê werte, bi huner, baqîliye û destanê nîjadê ey peyda bîyê. Tarîxê tirkî, hondê eskerîye, îdare û sîyasetî, îlimî, fenî, edebîyatî, resîmî, muzîkî, mîmarîye û heykeltiraşîye de kî misnena ra mîletê tirkî ke nîjadê eyî wayîrê çi huner û qabilîyetê bêsînorî yo.”⁽²⁾

Têyna hetê îdeolojî ra nê, hetê propaganda û organîzebîyene ra kî nîjadperestîya tirkan, seba faşîzm û nasyonal sosyalîzmî numûneyêde bingeyî ya. Sloganê kemalîstan “Tek ulus, tek devlet, tek şef” (Yew millet, yew dewlete, yew şef) nazîyan de kî eynî yo: “Eîn Volk, eîn Land, ein Führer” (Yew millet, yew welat, yew şef). Êno zanayene ke Hîtler, Mistefa Kemalî xo rê sey (zê) dersdarî (malîmî) qebul keno. Wezîrê Edaletî yê Tirkîya Mahmut Esat Bozkurt bi xo kî naye îfade keno, seyyewbînîya (zêjubînîya) rejîmê Tirkîya û nazîzmî keno eşkera:

“Hîtleri; ey tim vatêne ke ey bi xo Ataturkî ra numûne gureto ...

Wextê ma de tarîxnasêde alman vano ke nasyonal sosyalîzm bi faşîzmî ra, hebikê vurîyayîşê rejîmê Mustafa Kemalî ra teber çiyê nîyê. Zaf rast o. Zaf fikirêde rast o.”⁽³⁾

2. Bayrak, Mehmet, Hêvi, nr: 76, 9 Gulan 1998

3. Bozkurt, M. Esat, Atatürk İhtilali, r. 136-137 ra neqilkerdox: Başkaya, Doç. Dr. Fikret, Paradigmanın İflası, r. 92

Ganî mordem naye kî xo vîr ra mekero ke Mahmut Esat Bozkurt têyna wêzîrê edaletî nîyo, îdeologanê rejîmê Tirkîya ra yew o, zaf nezdî ra mordemê Mistefa Kemalî yo.

O yo ke qisa ameya ro cimendiş (pêmendîş) û cîyayîya (ayrılık) nîjadperestîya almanan û tirkan ser, gani (gere) mordem di-hîrê noqteyanê muhîman ser o vindone.

Almanya bi Osmanîyan ra her di kî demê xo de di dewletê hêzdarî (qewetînî) bî. Labelê siro ke seserra 20îne dest pêkerd, nê her di dewletî kî wayîrê problemanê girdan bî. Almanya de averşîyayena kapitalîzmî, goreyê emperyalîstanê bînan kewtîbî hereyî. Na dewlete wayîrê kolonîyan nêbiye û na rewşe (durum) kî rewşêda neheqe qebul kerdêne. Hetê bazirganîye (tîcaretî) ra problemê xoyê girdî bî. Naye ser o kî emperyalîzmê almanî rê hedef o bî ke kolonîyî newe ra bêrê barekerdene û o kî nê baran ra bara xo bigêro (bicêro).

Împaratorîya Osmanîyan kî o sire de kewtîbî demê rijîyayîşî. Na dewlete, roje bi roje taqet ra kewtêne, bîyêne qijkeke.

Nê şertê nîyanênî kî pêniye de bî sebebê ittîfaqê Almanya û Osmanîyan. Sayeyê nê ittîfaqî de, Osmanîyan dustê emperyalîstanê bînan de xo rê wertaxêde jêhatî peyda kerd, Almanya kî bîyê wayîrê îmkanêde girdî ke Rojhelatê Mîyanînî (Ortadoğu) de ca bigêro, na mintîqa dewlemende de îmtîyazanê girdan era xo dest fiyone.

Tawo ke nasyonalîzmê tirkî bî wayîrê qewete û armenî bi rûman ra qirbî û surgunbî, têyna hetê ekonomî, polîtîka û eskerîye ra nê hetê îdeolojî û fikirî ra kî pêragirêdayîşêde saxlem mabênê (wertê) Almanya û Osmanîyan de bî. Mordem nêşikîno vajo ke heqa miletanê bindestan de polîtîkaya nasyonalîstanê tirkan, bê xebere û wastena Almanya bîye. No kî êno o mane ke seba yewbîyayîş û nezdîbîyayîşê nîjadperestîya almanan û tirkan, hem şertê objektîfî hem kî subjektîfî estbî. Bi qisada bîne, eke mordem vajo ke bingeyê nîjadperestîya nê her di hetan pîya ameyê eştene, şaş nêbeno.

Tirkî bi almanan ra pîya kewtî Herbê Virên ê Dinya û her diyan pîya kerd vîndî. Her di miletî kî hem hetê ekonomîk û sosyalî ra hem kî hetê moral û exlaqî ra kewtîbî kirîzêde giran. Nîjadperestîye kî wertê

nê şert û şurûtî de aver şîye û pêniye de hukim guret xo dest.

Heto bîn ra, sebebê ke tayê hetan ra ferq kewt mabeynê nasyonalîstîya nê her di welatan û ge-gane kî ê yewbînan ra fistî durî çikî bî? Vajîme ke çinayî rê nîjadperestanê almanan ziwan û kulturê cuwîyan (yahudîyan) yan kî ê cîngenan red kerd, nêwast ke kulturê nê miletan û ê almanan têwerte kuwêne; dustê naye de tirkî fetelnenê, çerxenê ke çiqasî ke dest ra ame kulturê bînan bikerê ê xo? Çîyo ke amo roşanê (bayram) Newroze sare, na het ra numûneyêde balkêş o.

Mordem şikîno vajo ke sebebê bingeyîyanê na mesele ra yew no yo: Cematê (toplum) almanan cematêde viraştox o. Destpêkerdişê seserre de çiqas ke probemê xo zaf bî kî no xusûsiyetê Almanya vîndî nêbîbî, hurêndîya xo de vînete bî. Bawerîya nasyonalîstanê almanan bi ziwan, kultur û tarîxê xo zafe bî. Dustê naye de rewşê tirkan a roje nîya nêbî, ewro kî nîya. Mordem ke tarîx de nîyadano, bi asaniye (rehetîye) vînenê ke bingeyê aboriya hukimkerdoxanê tirkan viraştişî ser o nê, talan û kelepuri ser o yo. Înan rojê naca rojê uca îşxal kerdo, bi talan, bi qançur û angarya heyatê xo vîyarno ra (vîyarnayo). Hetê teknîkî ra, hetê ilm û kulturî ra kî tirkî wayîrê mîrasêde dewlemendî nîye. Eke mordem raste vajo, eke tirkî sey (jê) almanan kulturê bînan red bikerê, bi raya asîmîlasyonî mekerêne ê xo, dest de zêde çî nêmaneno.

Heto bîn ra, çituri ke nîjadperestanê tirkan armenî yek de koke ra qir kerdî, kurdan rê hen nêkerd. Înan hurêndîya naye de qetlîam û asîmîlekerdişê kurdan wextêde dergî mîyan de tetbîq kerd. Çinayî rê?

Hen nêkerd, çike eke kurdan ser o qetlîam yek de bikerdêne girozin, ihtîmalê gird o bî ke Kurdîstan dest ra bivejîyêne. Çike hetê hûmare (amore) ra kurdî zafî bî û wayîrê welatêde girdî -ke zafêrê xo koyin o- bî. Dustê qirkerdişêde nîyanênî de bîyêne ke kurdê Kurdîstanê Vakurî (Kuzey Kürdistan) û kurdê parçeyanê bînan ê Kurdîstanî bêamêne têlewe, dest bidêne yewbînan. O taw Kurdîstanî ser o dewamkerdişê bandura kolonîyalîzmê tirkan zaf zore bîyêne. Heto bîn ra o sire de şert û şurûtê dinya çiyêde nîyanênî rê musaîtî nêbî. Naye ra gore kî nîjadperestanê tirkan kurdan ser o asîmîlasyon da aver, qirimo fizîkî kerd dereca diyîne. Ançiya kurdanê ke miletê xo rê îxanet kerd û dest da ra dewlete, hetê siyasetî, ekonomî û burokrasî ra bîy wayîrê xêlê

îmkanan.

Labelê averdayena asîmilasyonî, neamêne o mane ke dewleta tirkî qirkerdiş bine ra do ra hetê, nêwazena çîyo nîyanên bikerone. Nê! O kar her tim rojevê (gündem) daye de mend û roja xo ke amê kî kemalîstan qe taket-naket (tereddüt) nêkerd û millet qir kerd. Demê xoverrodayîşê kurdan de nîya bî. Qirkerdişê Pîranî, Zilanî, Agrî û Dêrsimî numûneyê nê halî yê. Vajîme ke rojnameya tirkî Cumhuriyete bi xogoynayîş qirkerdişê Zilanî ser o nîya nusena:

“Derê Zilanî bîyo pirrê cendegî, dewê ke kewtê xoverrodayîş (sarewedardayîş), bine ra amê wedardene û heta nika şakîyê ke amê îmhakerdene hûmara xo pancês hezarî (des û panc hezarî) ya. Na hefte, hereketê tenkîlê Agrî dest pê keno.”⁽⁴⁾

Dêrsim de qetlîam hona naye ra kî aver şî, tam karakterê katlîamê cuwîyan û armenîyan guret. Tabî no kî çiyede bêsebeb nêbî. Mordem besekeno (şîno) nê sebeban bi kilmekî ya nîya bikero eşkera:

Selçuqîyan ra bigîre (bijêrê) heta Osmanîyan, dewletanê tirkan caran bese nêkerd ke Dêrsimî rasterast bikerê binê bandura xo. No parçê Kurdîstanî her tim hama hama ke xoser mend. Dêrsimijan serê seserra 20îne ra dest pê kerd, herçî ke şî otorîteya dewlete kerde kemî, heta dem ame ke qe nêverdê. No dem de wastenê milîyê kurdan Dêrsim de xêlê aver şîyî. Şarê Dêrsimî eşkera-eşkera qalê heqanê xoyê milîyan kerd û seba înan xo ver ro da. Dustê îdareyê Mistefa Kemalî de xoverrodayîşê (sarewedardayîşê) kurdano virêno ke 1921 de Koçgîriye de bî, parçeyêde wastîş û xoverrodayîşê Dêrsimî bî. Dêrsimijî nezdîyê Mistefa Kemalî nêbî, ey ra durî vînetî. Çiqas ke Dîyab Axa, Meço Axa û Hesên Xeyrî bî mebûs kî, înan Dêrsim de tesîrêde gird nêkerd. Heta înan bi na game, mîyanê dêrsimijan de xêlê kî îtîbar kerd vîndî. Îlankerdena Komara (Cumhuriyetê) Tirkîye ra têpîya kî mabênê dewlete û Dêrsimî qe rind nêbî. Şarê Dêrsimî dewa heqanê xo kerde, dustê zulmê dewlete de, dustê qançurê giranî, risvetî û neheqîyanê bînan de vejîya, tirkan rê eskerîye nêkerde.

Nê sebeban ra kî Mistefa Kemal û hevalê xo heqa Dêrsimî de wayîrê

4. Cemil Paşa, Kadri (Zinar Silopî), Doza Kurdistan (Kürdistan Davası), Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1991, r. 246

kînêde girdî bî. Mistefa Kemal hona wexto ke 1919 de Samsun de bî, Dêrsim xo rê kerdîbî hedef. Eyî a roje ra qirkerdişê Dêrsimî nabî ro xo ver û game bi game hazirîya nê karî kerde.

Mordem ke belgeyanê resmîyan ser o vindone, hazirîya nê jenosîdî zaf eşkera vînen:

“Oncîya Serekerkanîyeya Pêroyî (Genelkurmay Başkanlığı) kî na mesela ser o bi dîqqet vinetîbî, raporê ke dayîreyanê cîya-ciyayan ra amebî, înan ser o qisey kerdîbî û pêniye de kî fikrê xo hasil bibî ke mecurî ganî (gere) Dêrsim bêro îslahkerdene.

Naye ra têpîya prensîbê îslahkerdişê Dêrsimî ameyî tesbîtkerdene û planêde demdergî (uzun vadeli) ra ameyî girêdayene.”⁽⁵⁾

No plan dormê 1926-1927î de amo hazirkerdene. Hîrê-çar serrî naye ra têpîya mektubê ke 1930 de Mareşal Fevzî Çakmakî Erzingan ra Serekwezîr İsmet İnönü û Wêzîrê Karê Zerrî rê rusnê kî no xusus de belgeyê zaf balkêş ê. Tayê qismê ê mektuban nîya yê:

“2. Qeza Erzinganî ya merkezî de 10 000 kurdî estê. Nê elewênî ra kî îstîfade kenê dewanê tirkan kenê kurdî û fetelnenê ke kurdkî vila bone. Semedo ke kurdênî elewênî temsîl kena, zaf dewê tirkanê ke hetê toreyî ra tirk ê, hama elewî yê, zıwanê dayîka xo terk kenê, kurdkî qisey kenê... Ganî dewanê tirkan de virênîya qiseykerdişê kurdkî bêro guretene û seba vilabîyayîşê zıwanê tirkî, mîntıqa de tedbîrê bingeyî (esasî) bêre guretene.

3. Êno zanayene ke tayê memurê ke nê wîlayetî der ê, nîjadê (ırk) xo kurd o. Vajîme ke hakimê persî (sorgu hakimi) yê Erzinganî Şevkî Efendî, kurdan rê wayîrîye keno, şandane (şanan) çê (ke) xo de înan keno kom (keno top). Çi beno bibo, ganî no mordem birusnîyone teberê mîntıqa wîlayetî û memuranê nîyanênanê bînan rê kî eynî muamele bêro kerdene.

4. Meseleya en muhima ke ez ser o vindena a ya ke, dewê ke madda virêne de qal êno kerdene, çî beno bibo tedîbkerdena înan û memurê ke weş yeno zanayene ke nîjadê (ırk) xo kurd o wezîfe ra guretena înan lazim o.“

5. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, r. 377

Mareşal, raporêde xoyo bîn de kî seba şarê Dêrsimî vano “Şarê Dêrsimî cahîl o. Ruhê heydutênî (şakilik) teder o.” Naye ra têpîya kî pêşnîyazanê xo rêz keno. Înan ra tayê nîya yê:

“d. Memurê dêrsimijî Dêrsim ra bêrê teberkerdene, memurê en rindî bêrê uca rusnayene,

e. Heqê memuranê îdareyê kolonîyan (Dêrsim de - M. Ç.) bidîyone memuranê pîlan,

f. Giraniye bidîyone propaganda, tirkênî bêro telqînkêrdiş,

g. Seba ke tirkî hurêndîya kurdkî bigêro (bicêro), tedbîrê îdarî û îlmî berê guretene (çênê pîlî bêrê wendenedayene),

(...)

2. Dêrsimijî bi rindîye nêkuwnê hetê ma. Dest nê karî eştişê hêzanê çekdaran (ordî - M. Ç.) tenêna zêde tesîr dano dêrsimijan, xo ra no kî bingeyê îslahkerdişî yo.

3. *Dêrsim sifte sey (zê) kolonî bêro çiman verguretene. Kurdîye wertê şarê tirkî de bêro vîndîkerdene...*”⁽⁶⁾

Roporê nimitikî (gizli) yê ke hem pêroyîya kurd û Kurdîstanî ser o hem kî têyna Dêrsimî ser o amê hazirkerdene, mesela 1934 de bi numreyê 2510î Qanunê Îskanê Mecburî, 1935 de Qanunê Dêrsimî, naye ra têpîya Dêrsim de îlankerdişê îdareyê orfî, teşkîlkerdişê Mufettişê Umumîyê Çarîne û sewqkerdişê eskerî têde, game bi game hazirîya qirkerdişê girdî bîye.

Pênîye de kî Mistefa Kemalî bi xo wexto ke 1936 de Meclîs kerd ra (akerd), qirkerdişê Dêrsimî bi nê qisayan îlan kerd:

“... *Karê ma yê zerrê welatî de merhala muhîma muhîman, mesela Dêrsimî ya. No kulo ke zerrê welatî der o, na kergana bêdermane ganî bêro birnayene û pakkerdene, kok ra werte ra bêro wedardene. Cirmê xo çi beno bibo, seba kerdîşê nê karî, qerarê ke lazîm ê ganî bi leze (lerze) bêrê guretene û selahîyet bidîyone hukmatî.*”

Çarê gulane 1937 de kî Hukmatê Tirkîya binê serekîya Mistefa Kemalî de kom bî (bî top), qerar guret ke endî ordî berzone Dêrsimî ser. Serekerkanê Pêroyî (Genelkurmay Başkanı) Fevzî Çakmak kî no

6. Kalman, M., Belge ve Tutanaklarıyla Dersim Direnişleri, r. 150-152

kombîyayîş de hazir bî. Reyna a roje, vilawoka (bildiri) ke Serekerkanîyeya Pêroyî (Genelkurmay Başkanlığı) bi tirkî û kirmanckî hazir kerdîbî kî bi teyaranê herbî Dêrsim de amey vilakerdene. Cayêde a vilawoke de qirkerdişo ke amebî plankerdiş, nîya îlan kerdêne:

“... Eke hen nêbo, eke şima vatena ma mekerê, ma her hetê şima gureto, şima hetê ordîyanê Komare yê qehrkerdoxan ra ênê mahfkerdene. Na vilawoka ke şefqet û merhemetê Hukmatê Komare yê peyenî şima rê îlan kena, bi zar-zêçê xo ra 24 seetan mîyan de biwanê, bifikirîyê û bi leze (lerze) cewab bidêne. Eke hen nêbo, çiqas ke ma nêwazeme kî, ordîyê ke şima mahf bikerê, hereket kenê. Dewlete rê ganî îtaat bêro kerdene.”⁽⁷⁾

Çiyêde enteresano muhim kî no yo ke Dêrsim de qirimo tewr (en) gird, şikîyayîşê xoverrodayîşê çekdarî yê şarê Dêrsimî ra dime ame meydan. Ma vajîme ke 21ê temmuze 1938 de Derê Laçi ke kewt ra eskerê tirkî dest, hereketo çekdar eslê xo de şikîya. Çiqas ke ey ra têpîya dêrsimijan naca-uca xo verro da, da pêro kî raste a bîye ke îşxalê Derê Laçi bî pêniya nê karî. Hama dewlete nê şikîyayîşî ra têpîya esker peyser nêant. Antene uca vindone, zaf eskeri newe rusna Dêrsim.

Bi nameyê “Safha Diyîna **Hereketê Tuncelî yê IIIyîne**” (10-17ê tebaxe 1938) safha newîye dest pêkerd. Kitabê Dayra Herbî ya Serekerkanîyeya Pêroyîye ke mi cor ra qalkerdbî de nê çekuyî nusîyênê:

“Emro ke Serekerkanîyeya Pêroyî ra amebî, gorê ê emrî: Safha yewîna (juyîna) manewra Ordîyê Hîrêyîne de sayekerdîşo ke bêro kerdene, ganî her hetê mintîqa Tuncelî bigêro zerrê çarçewa xo...”⁽⁸⁾

Metodê hurêndîardişê na “manewra” kî nîya amebî tesbîtkerdene:

“Şekîlê hurêndîardişê hereketî:

Ordu ganî her hetê mintîqa ra yew rey de, demêde kilm de, bêtaket-naket û bi şiddet, têpey de, bi tesîrê tewr (en) girdî dest pêkero û hen bikero ke heydutî firset mevênê ke xo cayê de wedarê yan kî sirê destpêkerdiş û dewamkerdişê sayekerdîşî de mintîqa terk bikerêne.”⁽⁹⁾

Serekwezîrê Tirkîyayê a roje Celal Bayar kî îrada sîyasîya ke emrê na merhala newîya qirkerdişî dayo (do) ser o nîya vano:

7. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, r. 391

8. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, r. 438

9. Ec, r. 447

“Ataturkî rîyê mi de nîyada, vat ‘Se beno’ Ez fam kena, gere uca (Dêrsim de - M. Ç.) emnîyet bero temînkerdene. Çi beno bibo, vatena xo mi rê ya. Çike reîsê hukmatî ez ûne. Mi vat ‘Efendîyê mi, kuwno sarê mi ke ti qey hen mi de nîyadana.’ Ataturkî vat, ‘Ez mesulîyet gêna (cên) xo ser, ma dame Dêrsim ro¹⁰ û ma da piro.’”(11)

Eynî kitabê Serekerkanîyeya Pêroyî de pêniya na “manewraya” newîye ser o nîya nusîyêno:

“10ê tebaxe (agustose) 1938 ra nat, çarçewa manewra Ordîyê Hirêyîne safha yewîne de, eskeran bi hezaran mordemê ke na ra raver terefê Mufettişê Umumîyê Çarîne ra nameyê xo amê tesbîtkerdene, fîstî ra xo dest, qefle-qefle rusnayî mintiqayanê ke amê emirkerdene. Ancîya sirê naca-uca pêrodyîşî de nînan ra bi hezaran kî îmhâ kerdî; dewî, gomeyî, heta dar û ber û hêgayê ke nê şerîran xo tede dardo we, vêsna yî...”(12)

Naca de çiqas ke vajîno ke sirê pêrodayîşî de nînan ra bi hezaran amê kîştene kî na raste nîya. Şaro ke amo qirkedene bi hezaran nîyo, bi deshezaran o. Ê bi deshezaran şarê ma uca sirê pêrodayîşî de nêamo kîştene. Eskerê tirkî o honde mordem çeyan (keyan) ra da arê yan kî cayanê ke xo tede dardîbî we, ucayan de dî, ard û qir kerd.

Mistefa Kemalî, 30ê tebaxe 1938 de Serekerkanê Pêroyî Mareşal Fevzî Çakmakî rê mesajê rusna û no “serkewtişê” (zaferê) ordî bi nê qisayan pîroz kerd:

“Telgrafê toyo ke keno eşkera ke manewraya berze û qiymetin û qudretina ordîyê ma ya ke rastî kî sey her wextî layiqê bawerîya milletê ma ya, bi tamamkerdişê merhaleyanê zaf faydeyanan qedîyaya, mi guret.

Nê rojanê newserra (yildönümü) serkewtena ordîyê tirkan de, qelbê mi seba ordîyê pirrê hîssanê teqdîr û minnetdarîye yo...”(13)

Naca de çiqas vajîno “manewra qedîya” kî, na kî raste nîya. Çike hereketî heta aşma oktobre (ekim) dewam kerdo ke no hal belgeyanê

10. Eslê xo de bi Tirkî “Vuracağız Dersimî” vajîno. No êno mana kîştene, qirkerdene. Hurêndîya “Dame Dêrsimî ro” de mordem besekeno vajo “Dêrsimî kişeme” yan kî “Dêrsimî werte ra wedarîme”.

11. Neqilkerdox: Kalman, M., ec., rîpelo peyan

12. Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar, r. 463

13. Ec, r. 466

resmîyan de kî esto. Ma vajîme ke, Mufettişê Ordîyê Hîrêyîne emrê xoyê 30ê tebaxe 1938 de nîya vano:

“1. Safha yewîn û diyîna manewra qedîyê. Ravêrayîşê (vîyartişê) merasîmî dime, 1ê êlule 1938 de safha hîrêyîne ya manewra dest pêkena.”⁽¹⁴⁾

Çîyo ke na mesela ser o mordem sey qisaya peyene vajone no yo: Hardê Anadolîye û Mezopotamya tarîxê xo de hem zaf medenîyetî û rindîye hem kî barbarîye û bêbextîya girde dîya. Nê hardî Babîlijî, Îskendero Gird, Roma, Erebi, Moxolî û Osmanî dî. Nêçe rey no hard ame îşxalkerdene, ame vêsneyene. Nêçe rey şarê nê hardî qirkerdiş, surgun û vêşaniye dîye. Nê hardî ser o nêçe medenîyetî royayî (ruwayî), bîyî keweyî, nêçeyî kî rijîyayî. Labelê nê hardî hondê na seserra peyene zulim û bêbextîye kî senik dîyê. Na seserre de nîjadperestîya tirkan pîl ra bi qij bi mîlyonan mordem yan qir kerd yan kî hardê pî û kalîkan ra kerd teber, rusna surgun. Wexto ke Cengê Virên ê Dinya dest pêkerd, nezdîyê çar ra yewê (juyê) şarê Anadolîye xirîstîyan bî. Ceng ke qedîya, nufusê xirîstîyanan amebî se ra 2-2,5.

Se serr a ke nîjadperestîye û şovenîzmê tirkan kurdan ro kî adir vorneno. Kurdî dustê kolonyalîzmê tirkan de, dustê nîjadperestîye û şovenîzmê tirkan de danê pêro, erzenê ra xo ver. No, seserra 20îne de verva nîjadperestîye mucadeleyo tewr amrderg o.

Mordem besekeno vajo ke ziwan û kulturê ke nê hardî ser o yê, tarîxa xo de hondê dewranê nasyonîzmê tirkan barbarîya girde nêdîya. Nîjadperestîye û şovenîzmê tirkano ke ewro ey ra kemalîzm kî vajîno, tarîxê nê hardî ser o qilêrinbîyayîşanê tewr girdan ra yew o. No qilêr sey (zê) nêweşîyêda bêdermane, her roj tenêna zehîr (jahr) keno leşa cematî (toplum) mîyan, virênîya ey keno teng û tarîye.

Qirkerdişê Dêrsimî kî parçeyêde nê qilêrinbîyayîş û xerripîyayîşî yo. Konsolosê Awusturya yê Îstanbulî Wînterî, 24ê gulane 1937 de wezîrê karanê teberî yê welatê xo rê nuşteyê rusnabî. Wînterî, o nuşte de qalê problemê kurdî û nê problemî ser o polîtîkaya dewleta tirkî kerdê û nîya vatêne:

14. Ec, r. 467

“Înformasyono ke mi çimeyanê (kaynak) saxlemanê tirkan ra gureto, gorê nê înformasyonî tersa mi a ya ke jenosîdêde henên bêro kerdene ke qe nêamo diyayene.”

Çi heyf (hêf) ke tersê Winterî rast vejîya û dewleta tirkî Dêrsim de jenosîdêde gird kerd. Kolonyalîstanê tirkan uca têyna şar nêda arê, banan, merkan û areyan de nêvêna û bi dînemîtan, bi qerşunan, bi sungîyan qir nêkerd; înan uca tabîat kî mahf kerd. Hêgayî, rez û baxçeyî, birrî fistî ra ci vêsneyî; heywanî qir kerdî; mixareyî rijnayî. Înan domanê (gedeyê) zerreyê pîzeyê maye, domanê çewresî, çênê (kênê) azebî, veyvikî, pîr û kalî qir kerdî. Qir kerdî û o ra têpîya kî îlan kerd vat ke “Heydutî amê kîştene“. Seke her tim kenê, pîl û qijê kurdan bi na tore kerdî “heydutî“, qatîlî kî kerdî “qehremanî“. Ma ewro hona kî eynî sîyaset dewam nêkeno?

PIRO DE MA PIRO DÎME

lawo biremerê ver ra,
xo biresnerê gilê koya.
xelesîyo ra lekê xo ra,
kutikê verê çêverê zalima.
fek kerdo les û cendekê ma,
her roj her roj weno cayêde ma...

gurex o, luk o fekê xo kefin ra.
bîyo har, amanîya ma berda.
desto tal îme; ne çû yo ne kemer a
ke piro dîme, dûr kuyo ma ser ra...

bîyo heram nan û doyê ma.
hard û azmen amo pêser seba halê ma;
no qamçûr o,
no esker o,
no tarîyê zîndanî yo...
hardê xo de bîme macîr,
hardê xo de bîme niheq ma...

hardê ma ser ra bîyo mexel bê xebera ma.
weno, şimeno, keno û dano xo ra.
ma xeбетinîme anîme, o weno eşkera-eşkera.
kes nitawreno şoro feyza dê ra

tirpana xo cêno, çînenno jûver ma.
bi destê ma, qir keno ma
xo bi xo kisenîme, ebe destê xo ma.

no nibeno nîya.
eke niheq îme, vajerê ma ra.
no nîya çîqa şono kes nizano
eke rû bidîme ci, ma ra hena zaf çî wazeno...
naye ti se ci rê kena ver ra?
piro de ma piro dîme
ya ma ra ya dê ra...
no kam o amo hardê ma ser ra meredîyo ra,
awa dera hêgayê ma ser ra birna?..

îndî bes ol..
no ma rê ne qeder o ne kî îs-kar o
pîlanê ma, ma ra hertim nîya vato:
ya hero ya mero...

Denîz GUNDUZ

Mîyanê meselan ra:

TO MA SERFERAZ Kerdî

Arêkerdax: **Serdar ROŞAN**

Merdimêke beno, lacê jinebîke beno, bay ê rehmet keno. Aw merdim malî durimê ê feqîr beno, ena rey xortêkew weşkek beno. Rocêke şino, rastê keyneyêke yeno. Keyneke dir xeberî dano, vano:

-Ti keyney kamî ya?

Keyna zî hanêna te ra, xortêkew yaqışlî yo, di feqîrî de wo. Ya vana:

-Ez keyney Hakimî ya.

Vano: -Ecêba ez bîrî to bay to ra biwazî, go bay to to nêdo min? Ez day xu bişirawî?

Vana: -Wele bay min, min bido nêdo, zerra min to rê esta. Xeyrê to ez yewî nêgîna.

We û keyneke xeberî danê, badê cû keyneke kê bay xu, kê Hakimî mocnena ra, şina keye.

We yeno keye, day xu ra vano:

-Dayê, şo mi rê keyney Hakimî biwaze!

Day ê te ra vana:

-Lacê mi, ma feqîr ê, çike ma çin o. Ma go seyîn şêrê keyney Hakimî biyarê? Ma biyarê bikerê ça?

Vano: -Dayê, ti go şêrî Hakimî ra vacî, mi rê biwazî. Ti şo, eleqey to te ra çinîk o.

Cînike wirzena we, verê xu şana kê Hakimî, şina kê Hakimî de nişena ro. Hakim cîniya xu ra vano:

-Ena cîniya feqîre kam a? Ma tesedîq-mesedîq bidê ci.

Ya vana:

-Nê, ez nêamiya tesedîqan bigîrî. Ez hamiya ke ti keyney xu bi qewlê Resûlê Homay bidê lacê min.

Hakim vano:

-Şima feqîr ê, banê şima çin ê, şima îdaresiz ê; ez go keyney xu ça ra bidî lacê to?

Vana: -Mal barê Homay de esto. Eger ti bidê, Homa teala wo, belkî îşê ma zî baş bo. Zerrey keyney to û lacê mi jobînan rê esta.

Hakim cîniya xu ra, keyney xu ra perseno. Keyna vana:

-Zêdey ay lacî ez yewî nêgîna.

Vano: -Keyney mi, ê feqîr ê. Gunay to milê to de, ez go to bidî la lacek feqîr o. Ti go zehmetî bancê.

Vana: Bayê, mi bide ci. Homa eger mal bido, mal barê Homay tealay de zehf o.

Hakim wirzeno we, suyê ê yeno, dano ci, vano:

-Bigî bere.

Cînike keyneke gêna lacê xu rê ana. Marey îne dana birnayîşî, xu rê zewecênê.

Keyneke lacekî ra vana:

-Şore hînî rês bigîre, ez zana secedan virazî. Eno senet destê mi de esto.

Lacek şino rês gêno. Keyneke virazena, lacek beno roşeno. Ana secdan virazena ku tu kesêke miyanê bajarî de nêşkeno ay secdan virazo, bajarê Silêmanye de. Piçe halê îne beno weş.

Wirzenê we, rocêke xu rê banêke zey koşkêke virazenê.

Keyneke rocêke kefiyeyke weşe îpek ra, yanî birîşm ra virazena; pêşena, kena miyanê çiyar, gêna dana ci, vana:

-Ti go ena kefiya berê bidê lacê Mîrê Hekaryan. Go xelatêke başe bido to, ti ma rê biyarê.

Lacek vano:

-Wa bo.

Lacek kefiya gêno, beno dano lacê Mîrê Hekaryan. Lacê Mîrê Hekaryan wexta keno a, hanêno te ra ku kefiya newîne di dinya de nêameya viraştişî. Kêfê ê zehf yeno. Kerîke pes dano lacekî, vano:

-Xu rê bigî bere.

Lacek ay kerî pesî şaneno verniyey xu, yeno. Pes o, nata şino wata şino, mêşin o, rehîr ro nîno, zehmet pa vînenno. Hanêno merdimêke rastê ê yeno, di hebî gayî verniyey ê de. Vano:

-Ti ça ra yenê?

Vano: -Ez Hekarî ra yena.

Vano: -Ti enî pesî se ra benê?

Vano: -Ez bena Silêmanyê.

Vano: -Ti zehmet enî pesî wa vînenê. Ez enî wir dî ganê xu bidî to, ti enî kerî pesî bidê mi seyîn o?

Vano: -Wele çikew baş o. Ez zî zehmetê enî pesî ra feletêna.

Wirzeno we ay kerî pesî teslîmê ê keno, ay wir dî gan şaneno verniyey xu. Qederêke yeno, hanêno merdimêke esparê estorêke yeno. Vano:

-Ti ça ra yenê?

Vano: -Ez Hekarî ra yena.

Vano: -Ti şîbî çi?

Hal û meseley xu ci rê sere ra vano.

Merdimo espar xu bi xu vano "eno merdimêke aqilê ê zehf ca de niyo, ez go ê bixapênî". Vano:

-Enka ez ena estore bidî to, ti enî wir dî gan danê mi?

Vano: -Wa bo, ez dana.

Wirzeno wir dî gan dano ay merdimî, nişeno estore. Xu bi xu vano "ena rey ez go xu rê bi rehetî şîrî keye".

Yeno hanêno merdimêke di hebî zercî te dir ê, şino seyd. Silam dano, we vano:

-Eleykum silam.

Vano: -Ti ça ra yenê?

Lacek meseley xu te ra vano.

We xu bi xu vano "wele eno merdimêke saf o, ez go enî wir dî zerecan bidî ci, estore te ra bigîrî". Vano:

-Ez enka enî wir dî zerecan bidî to, ti go estore bidê mi?

Vano: -Wa bo, ez dana.

Wirzeno we estore dano ci, wir dî zerecan gêno, qefesanê îne erzeno milê xu, dano rehîr yeno. Yeno fekê berê xu, hema şefeqî nêdawo, şewe nîme wa. Vano "wele ez cîniya xu rehetsiz nêkena, nêdana berya ro, wa cîniya mi rehetsiz nêbo; hetê serê sibay wexta ya wişte we nimaj, a gavî ez go şîrî diyar". Verê berya de serey xu nano serê çeperê berî, vezelêno. Wir dî zerecanê xu, kişt a xu de nano ro.

Hanêno bî ringe-ringa başbazirganî -tabî koşka ê zî kişt a bajarê Silêmanyê de ya, koşkêke weş a-, başbazirgan ame verê koşka ê de

barê xu nay ro. Hame barê ê.

Eno wişt we. Îne agir kerd we, şî barê îne. Ardî wir dî zerecê xu sere birnay, goştê îne kebab kerd, da verê îne, îne goştê xu werd. Başbazirganî te ra va:

-To enî zerecî ça ra ardî?

Ê hal û meseley xu sere ra behs kerd. Başbazirganî va:

-Ez û ti ma şertêke bikerê. Enka şefeqê go cîniya to wirzo we, ez û ti ma go şêrê. Ez go fekê berî teber a vinderî, ti şo zere barê cîniya xu; cîniya xu ra enî hedîsey xu vace. Vace "mi kerî pesî girot, mi da bi gan, gay mi day bi estore, estore mi da bi zerecan û zerecî zî mi başbazirganî rê sere birnay." Eger cîniya to to dir da pêro, ti go ena koşke piya bi cîniya xu wa teslîmê min bikerê; nê nê eger to dir nêda pêro, ez go enî qantiranê xu bi enî baranê xu wa teslîmê to bikerî.

Vano: -Wa bo.

Şefeq dano, cîniya ê wirzena we desmac gêna, îne verê berya de vînena. Ê danê berya ro. Ya berya kena a, we şîno zere. Bazirgan teberê oda de vindeno.

Cîniya ê vana: -Ti bi xêr amey.

Vano: -Miyânê xêrî de bi.

Vana: -To se kerd?

Vano: -Wele ez şîya barê lacê Mîrê Hekaryan, min kefiya da ci; zehf keyfê ê ame, ê kerîke pes da mi, mi kerî pesî ard.

Cînike va: -Baş o. Ez go şîrî bêrî, ay pesî bidoşî. Pekî to se kerd aw pes?

Va: -Wele mi pes da, di hebî gay girotî.

Cînike va: -Baş o. Ti go cite bikerê, ma go xu rê debir wedarê. To zehf baş kerdo.

Va: -Wele mi ay gay zî day.

Cînike va: -To day bi çi?

Va: -Mi day bi estore.

Cînî va: -Zehf baş o. Ma go xu rê binişê ci şîrê gezmax, bigeyrî.

Va: -Wele mi estore zî da.

Va: -To da bi çi?

Va: -Mi da bi di hebî zerecan.

Cînî va: -To zehf baş kerdo. Ti go şêrê seyde, ma rê zerecan biyarê, ma go goştê zerecan borê.

Va: -La zerecî, meymanê min amey, başbazirgan, mi ci rê sere birnay.

Va: -To çîkew zehf baş kerdo. Kê Homay awan bo. To ma serferaz kerdî, to goştê zerecan da meymananê ma.

Başbazirgan berya keno a, vano:

-**Bêre** qantiranê xu **bigîre**, barxananê xu bigîre; heme çî teslîmê to! Heme çî teslîmê lacekî keno, lacek beno en zengînê bajarê Silêmanyê.

Hakim pêhesêno ku zamayê ê ende biyo zengîn, we û cîniya xu wirzenê we şîne kê îne. Vano:

-Wele heqîqet mal barê Homay de zehf o. Wexto hes bikero, bi her hawey dano însanî, însan beno dewlemend(*).

agir: adir

ana: ena, êna, ina, wina; hinî

aw: o

Aw merdim feqîr beno. (O merdim feqîr beno./Ay mêrdim feqîr beno.)

barê (kurmanckî de “bal“, “li ba“): hete

Mal barê Homay de zehf o. (Mal Homay hete zaf o.)

berya: ber, keyber, kêber (çêber), kêver (çêver)

bêre (ti bêre): bê (ti bê)

bigîre (ti bigîre): bigîri (ti bigîri), bigî (ti bigî), bicê (ti bicê)

ça ra: kotî ra, kure ra, kura ra

dewlemend: pêt, zengîn

di ... de: de, di

di dinya de: dinya de, dinya di

diyar: cor

gav: game

go: do, ko

Go cîniya to wirzo we. (Do cîniya to werzo. /Ko ceniya to wardo.)

hînî: biney, tikê

mêşine: mêşna, mîye, mey

min: mi

zerra min: zerra mi

newîne: enasar, enawa, no tewir, nêwîn

nênê: eke nêbo

piçe: tikê, biney

serferaz: serfiraz

sû: hêrs

Suyê ê yeno. : Hêrs beno.

wir: her

wir dî: her di

wişt we (eno wişt we): werişt, wurişt (no werişt)

wište we (ya wişte we): a werište, a wurište

*Mi na mesela sey vatişê yew camêrdê Hezaniji nuşte.

Abdulmuttalip KOÇ

XÛNIMA MIN A

Serê bûnî ma tuyer î
Binî bûnî ma tuyer î
Tuy yîn omê sipyê surî
Xûn rişnena, ma tuy burî

Ax Xûn Xûnê xûnima min a
Ti hêvîya ser zerrê min a
Wesar yenû ti vilê min a
Payîz yenû ti surgulê min a

Kuê Kurdîstanî seraser î
Emnûn yenû vor ha serî
Warê ma wir dî beraber î
Xûnê mi bîya wahaî birrî

Ax Xûn Xûnê xûnima min a
Ti hêvîya ser zerrê min a
Wesar yenû ti vilê min a
Payîz yenû ti surgulê min a

Serê bûnî ma guwazêr î
Binî bûnî ma guwazêr î
Qalinî Xûn bidî suez bigirî
Payîz bîyerû ez Xûn birî

Ax Xûn Xûnê xûnima min a
Ti hêvîya ser zerrê min a
Wesar yenû ti vilê min a
Payîz yenû ti surgulê min a

Almanya, 15. 04. 1998

bûn: ban
emnûn: hamnan
guwazêr: gozêre
omeyîş: amayene, ameyîş
qalin: qelen
suez: soz
vor: vewre
wahar: wayîr
wesar: wisar
wir dî: her di
yin: înan

STANDARDÎZEKERDIŞÊ KIRDKÎ SER O ÇEND VATEYÎ

Memo DARRÊZ

Hûmara çarina kovarê Vateyî (wisar 1998) di nuştox Cemîl Gundogan (CG) pers û problemanî lehçeyê (lehçeya) kirdkî (kirmanckî) ser o vîndenû û gerre û gazînan kenû ke çira kesêk na mesela ser o nêvîndenû. Ez nuştişî CG ciddî vînena û na bawêrî di ya ke na mesela ganî her hetî ra hîra bêrû munaqeşekerdiş, qê ke⁽¹⁾ hem cematî kurdan viraştiş û awankerdişî dezgehanî milîyan di prosesê destpêkerdişî di yo hem zî lehçeyê kirdkî prosesê standardîzekerdişî ra vêrena ra. Yenû zanayîş ke kirdkî warê nuştişî di warî emrêkî dergî nîya⁽²⁾.

Ger wendoxî nê hîrê îddîayan⁽³⁾ ke mi cor di kerdî la ra, qeub bikerî, dewam di guri benû rehet: O wext lizum nîkenû ez qê (semedî) hîremî îddîayanî xo argumentan bibînû (bivînû). Guri hinîya benû rehet ger şaro ke kirdkî qisey kenû hayê ey nê hîremî îddîayan ra bibû. Çira? Ê tîyedire⁽⁴⁾ lez kenî ke teverî (teberî) na prosesi di nîmanî. Yenû zanayîş, viraştê Homê⁽⁵⁾ împaratorîyê Medya di ciwîyenî û na dinya di her çî sey birûskî vîyerenû ra û sey cemedî helîyenû, reng bedilnenû.

Esasî xo di meselaya ke CG nuştişî xo di munaqeşe kenû, krîzêka ruhî ya ke mîyanî şarî⁽⁶⁾ di, zaf zî mîyanî haydaran di, esta. Krîz eşkena xo nê persan di bimuejnû ra (binawno): Ma kam î? Ma ayî ke xo ra vanî

1. qê ke: çimkî, semedo ke

2. nîya: nêya

3. Îddîa 1: Dezgehî milî cematî kurdan di newe awan benî.

Îddîa 2: Lehçeyê (lehçeya) kirdkî hemo newe standardîze bena.

Îddîa 3: Lehçeyê kirdkî hetî nuştişî ya warî emrêkî dergî nîya.

4. tîyedire: pîya, heme

5. Homa: Heq, Ella

6. Tîya di vatê «şar»î ame nuştişî rî na yew ra ke na mesela eşkena her kesî rî nerehetî virazo.

“kurd“ çira ziwani yewbîn ra fam nîkenî? Goreyê mi sebêbî na krîz tarîxî yo: Kurdan bi kirdkî nînuştû⁽⁷⁾, sey ziwaneke nuşte kirdkî aver (eravê) nêberdû û na yew re nêbiya warî rûmetî. A her wext sey qijêka sêwir (sêkurr) menda û erzîyawa quncikêka tarî ke çoyî (çewî) nîdîya. Ewro wexta ke tayê merdimî anîyenî şaro ke kurmanckî qisey kenû zaf o û kurmanckî hinîya warî rûmetêkî girdî ya, tedîrgîn benî, tersenî û wazenî xo bi nameyêko bîn bidî şinasnayîş. La ê naye (inê) kenî xo vîr ra ke bînatê rewşê **kurdkî û kurmanckî** di zaf ferq esto. Kurmanckî zî parçeyêkê kurdkî ya. Reaksîyonî bi no celeb zî ganî normal bêrî dîyayîş; meseleyê nêwîn (enasarênî) her millet di virazîyê, virazîyenî. Muhîm na ya ke na krîz çî qeydi hal bena? Nuştişî CG zî tîya di muhîm o. Yanî krîza ke esta çî qeyde hal bena?

Derman

CG nuştişî xo di wazenû krîza ke mi bi *krîza ruhî* name kerd, teşxîs bikerû û ci rî derman bibînû. Dermanî aye îdê û perspektîfî newê ke esasî xo waştişî di prensîbanî îlmî ra genî. La nê prensîbî nuştişî ey di îlmî nîyamê munaqêşkerdiş û derecê waştişî di mendî, herçend ke ey xêlêk cerebnû zî. Na yew ra mi waşt bi di meseleyan nê îdeyan aver bera.

A verîn, ê bawerîyî ke averşîyayîşî (eravêşîyayîşî) ziwani ser o estî. A bîn zî çî celeb ziwani estî? Nika ti bi ziwaneke qalî kenî, bi ziwaneke zî nusenî. Mesela CG behsî ziwaneke standardîzekerdi kenû.

Averşîyayîşî ziwani warî di teorîyan o:

Teorî 1

Teorîyê dînî: Esasî xo nuştişanî dînî sey Quran, Încîl û Tewratî ra genû. No teorî, ziwani sey pakêtêka hadirikerdi û piştî vînenû. Ê ke zerrê paketi di yê tamam bîyaye yê, tekamul bî. Ayî ke paket viraşta û tîyew arda û şarî rî erşawita (rusnaya) Homa yo. Mesela ziwano ke Adem û Hewa qisey kenî, ziwano ke ez û CG qisey kenî. Dînê müslumanan di vateyê ewilî “biwan“ o. Paket aker, ti te di herçî vînenî. Yanî ziwani her wext bibi û hertim sey ewroy dolmend bi.

7. Çira? Ganî na mesela bêro fikirîyayîş û munaqêşkerdiş.

Teorî 2

Teorîyê Darwînî: Rîya ke sekularî yenû fikirîyayîş û bawerî bi averşîyayîşî (eravêşîyayîşî)⁽⁸⁾ yenû kerdiş. Derheqî ziwani di no teorî hîna yenû famkerdiş: Ziwan wext dire xo aver berdû. Merdimanî vêrînan, merdimanî dewrî kerran nîşkên ziwaneke rind, kamil, sey eyê ke şarî ewroy qisey kenû, virazî, çimkî vatê înan dolmend nebî. Ê înan zafî sey vengani bi. Înan bi wasitê vengani yewbîn ra fam kerdê. Mesela yenû texmînerdiş ke vatê "kerra" (kemere) sey vengani "k", "e", "r", "r", "a" amên îdraqkerdiş.

Bi kilmî: No teorî bawer kenû ke averşîyayîşî ziwani bi averşîyayîşî şûurî merdiman dire, têver ra⁽⁹⁾ şîyû. Yanî merdimî vera-vera bî haydar û bi şûurî înan zî ziwani înan aver şîyû. No hetî averşîyayîşî ziwani yo, heto bîn zî ê famkerdişî ziwani yo. Merdim çendêk eşkenû ziwani ke qisey kenû fam bikerû.

Wendoxî hayikî bêşik îdraq kenî ke bînatê şûurî ewroyî û vizîyerî di ferq esto. Merdimî ewro bi averşîyayîşî îlmî hinîya zaf eşkenî çîyo ke vînenî îfade bikerî, mena bidî qisanî xo, hîssan û fikiranî xo bi vatanî dolmendan îfade bikerî.

Mesela ez zana ke vatê "kerra" warî di menayan o:

Mena 1

Vatê kerra vengani "k", "e", "r", "r", "a" ra amo viraştîş. Wexta ez vana "kerra", nê vengî fekî mi ra yenî tever. Mena yewine hetî vatê kerra yê îfadekerdişî yo.

Mena 2

Menaya ke nê vengî hişê merdimî di peyda kenî. Ez zana kerra wişk a, dejnena... Na mena rismêko mental ke hişî di virazîyenû wexta ez dîqetî xo ancenû cismeka sey kerra ser. Mena diyine, hetî vatê kerra yê menakerdişî yo. La mena yewine û diyine pîyewanaye yê û nîşkenî bîyerî çîyewkerdiş. Ê CG û ez, ma her di eynî wexti di fam kenî ke vatê kerra çî yo, çimkî ma her di bi yew ziwani bîy pîl.

Ez çîra zana her vate warî di hetan o: hetî îfadekerdişî, hetî

8. Averşîyayîş (eravêşîyayîş): Verî her çî tepîya bi, primitîf bi, bi wext aver (eravê) şî.

9. têver ra: paralel

menakerdişî?

Cewab: Rîyî Ferdînan de Saussureî⁽¹⁰⁾ re.

Teorîyî corînî dîrekt ez meşxulî standardîzekerdişî kirdkî, ke esasi nê nuştişî tayîn kenû, kerda. Ziwani standardîze benî, la kancî ziwani?

Hîrê celeb ziwani

Ziwano tebîî: Ziwano ke her kes bîyayîşî xo ra tepîya musenû yo. Ziwani mi, CG, Îbnî Xeldûn, Çar Nîkolaî, Mr Boris, Xalîsa û Kekî. CG nê ziwani Dersîm di muso, Çar Nîkolaî Rûsya di, Xalîsa zî dewê Şargî di. Wendoxî hayikî pê hesiyê ke ez û CG bi eynî ziwani tebîî qisey nîkenî û nînusenî.

Ziwano standardîzekerdi: Viraştîş an zî tîyewardîşî ziwane k wertaxî yo. Ziwane k wertax yenû viraştîş ke şaro ke yew welat yan zî mintîqa di ciwîyenû nê ziwani ra fam bikerû. CG û hevalî (embazî) ey nika xebitîyenî ke ziwane k bi nê şiklî virazî qê mi, ti, ey, înan ke kirdkî qisey kenî⁽¹¹⁾.

Ziwano argo⁽¹²⁾: Yenû bawerkerdiş ke her ziwani di estî. Ziwani komêk. Nuştexani sey Aîskylos⁽¹³⁾, Sofokles, Sheakspear gurênayû (şuxilnayû). Kirdkî di vatê “Xalto rep”î⁽¹⁴⁾ tîya di tam cayê xo genû. Wext yenû ziwano standardîzekerdi vatanî ziwani veradayan (beredayan) qebul kenû û îfadê veradayan zerrê ziwani di cayê xo genî. Ez na minasebet ra veradayan pîroz kena. Bextewar bên gelê veradayeyê dinya!

CG û embazî ey xebitîyên ke ziwani kirdkî standardîze bikerî. Qê standardîzekerdişî ziwani kam qerarî şertan danû? Strukturî sosyal û cografikî ke cemat di yê. Nê qerarî zaf dorî (reyî) politîk-îdeolojik î û gorê qiwetî politîkaya ke cemat di hakim a yenî tesbît kerdiş. Tîya di politîka ganî her wext sey politîkaya ke partîyî politîkî kenî nîyerû famkerdiş. Rey-rey kitabêk gramerî eşkenû ay bînan (kitabanî bînan ê

10. Jeffersen and Robey, Modern Literary Theory, A Comparative Introduction

11. Qê nimûne biewnîre (banî): Kovara Vate, hûmar: 4, wisar 1998, r. 4

12. Ziwani pêxwasan, raşîyayan, derbederan, serserîyan...

13. Mesela eserê Sofoklesî trajedîyê Oîdîpusî di no ziwani esto.

14. No vate mintîqê Bongilanî di namdar o.

derheqî gramerî di) ra zîyedêrî veng bidû. Mîsala muhîme: Kurmanckî di qê standardîzekerdişî ziwani di yew kitab zî nêresa ê Celadet Bedirxani. Gramerî ey nika sey qanunanî esasîyan yenû qebulkerdiş. Kesê ke qê pêserancitiş û tîyewardişi kirdkî amê yew ca û hemo zî xebatê înan dewam kena zî warî polîtîkêk î. Û înan gorê na polîtîka her panc kombîyayîşanî xo di xêlêk qerarî⁽¹⁵⁾ girotî û xebitîyên ke himo qeraranî newan bigêrî⁽¹⁶⁾.

Na xebatê înan cayê xo gena, nê şîretî înan qê standardîzekerdişî kirdkî benî bingeh. Formî kancî fekî hêdî-hêdî giraniyê xo nuşteyanî kirdkî di muejnenû ra, wext muejnenû ra. La a muhîm na ya: Standardîzekerdiş an zî tîyewardişêko bi no qêde warî heqî yo, warî heqî nîyo? Cewab: Nê. La hetî tîyewardişi ziwani di tu millet zî nîşkena behsî heqî bikerû. Standardîzekerdişî ziwani vîjnayîşêk (weçînayîşêk) an qerarêko polîtîk-îdeolojîk o û mecburiyetî ver yenû girotiş. Îdeal o yo ke herkes bi ziwani dewê xo, mehelê xo, bajarî xo binusû la no zî nê wextî rî kafi nîyû. Heto bîn ra ger ez na mesela di bigêra heq mera heyatî xo ra fek raverdû, çimkî hemi heyatî mi gorê qanunî viraştan amo tîyewkerdiş.

Pênî di: Ziwan objeyêko sabît nîyo û tim û tim binî derbanî bedelnayîş û averşiyayîşî di yo. Vateyî û îfadeyê neweyî kuwenî miyanî ziwani, ê konî yenî vîrrakerdiş, benî vîn. Wexta hemi xebat ê dest û doşiyani merdiman bî, cemat cematî cit û pesî bi, tirpan, moşeni û durmix muhîm bî, la dewrî fuzeyan di kam moşeni şinasnenû? Na girêdayeyê sewiyê averşiyayîşî û wextî ya. Ziwan û şuûrî merdiman têver ra şinî. Ziwan her ke wext şinû bi dîyayîş û kifşkerdişî aletani newan û şuûrî merdimatî dire benû hîra û dolmend.

Qêdnayîş di şîretêk: Kom û cematî ziwani xo aver benî. Ganî şarê ma zî aver şiyerû. Qê averşiyayîşî, şuûr, hîrafikirîyayîş, qebulkerdişê renganî cîya-cîyayan (rengî ke nîmanenî yewbîn) lazim o. Tengfikirîyayîşî دنیا -ê raştîya ke te di yenû ciwîyayîş- kendişî çalê xo bi xo yo.

15. Wendox ganî nê qeraran hemo sey şîretî bibînû.

16. Biewnîre: Kovara Vate, hûmar: 5

FERHENGÊ TIRKÎ-KIRMANCKÎ (ZAZAKÎ)-IV

TÜRKÇE-KIRMANCCA (ZAZACA) SÖZLÜK

Kilmnuştêyi

- b** biewnîre, nîyade
m makî (feminin)
n nêrî (masculin)
ûsn û sey nînan
z zafhûmar (pluriel)

Suffiksî

- e (-ye)** suffiksê makîye

A

- acı:** dej (n)
acımak: dejayene
adıl: zemîr (n)
ağrı: dej (n)
akın: hêriş (n), gale (m), galim
akın etmek: hêriş kerdene, gala ...
kerdene, galim kerdene, galime pira nayene
alarm: alarm (n)
alarm çalmak: alarm cenayene
alarm vermek: alarm dayene
alay: alaye (m)
alman (tüfek): aleman (n)
antitank: antîtânq (n)
antreman: antreman (n)
arasıra: rey-rey
artedat: peyedat (n)
artikel: artîkel (n)
asal sayılar: hûmarnameyê bingeyî

- asayîş:** asayîş (n)
asker: leşker, -e
askerî: leşkerî
askerî bütçe: butçeya leşkerî (m)
askerî cip: cîpa leşkerî (m)
askerî hizmet: xizmeto leşkerî (n)
atış yeri: b. silah atış yeri
atlı: espar, -e; suwar, -e; suwarî (n), suwarîye (m)
atom: atome (m)
atom bombası: bombaya atome (m)

B

- baça:** lojine (m)
bağlaç: bestox (n)
bakmak: nîyadayene
bak: nîyade
barut: barut (n)
barut hakkı: heqê barutî (n)
basit: sade
basit cümle: cumleya sade (m)
basit fiil: karo sade (n)
basit kelime: çekuyo sade (n)
basit sözcük: çekuyo sade (n)
basit sıfat: sifeto sade (n)
batarya: batarya (m)
bayrak: beyraqe (m), ala (m)
bazuka: bazûka (m)
belgisiz sıfat: sifetê nediyariye (n)
belgisiz zamir: zemîrê nediyariye (n)

belirtili: dîyar, -e

belirtili isim tamlaması: îzafeya nameyî ya dîyare

belirtisiz: nediyar, -e

belirtisiz isim tamlaması: îzafeya nameyî ya nediyare

belirtme sıfatı: sifetê dîyarkerdene (n)

beşli (tüfek): bêşlî (n)

bileşik: pêrabeste (n), pêrabestîye (m)

bileşik cümle: cumleya pêrabestîye (m)

bileşik fiil: karo pêrabeste (n)

bileşik kelime: çekuyo pêrabeste (n)

bileşik sıfat: sifeto pêrabeste (n)

bileşik sözcük: çekuyo pêrabeste (n)

bit: espîje (m)

bomba: bomba (m)

bomba atmak: bomba eştene

bomba koymak: bomba dekerdene

bomba patlatmak: bomba teqneyene

bombalamak: bomba kerdene

bombalanmak: bomba bîyene

bombardıman: bombarduman

bombardıman edilmek: bombarduman bîyene

bombardıman etmek: bombarduman kerdene

bot: bote (m)

bunu: 1)ney (n) 2)naye (m)

bunları: nînan

bükümlü: ante (n), antiye (m)

bükümlü ad: nameyo ante (n)

bükümlü dişil isim: nameyo anteyo makî (n)

bükümlü eril isim: nameyo anteyo nêrî (n)

bükümlü isim: nameyo ante (n)

bütçe: butçe (m)

büyük: 1)gird, -e 2)pîl, -e 3)xişn, -e

büyük harf: herfa girde (m)

C

cemse: cemse (m)

cephane: cebilxane (n)

cins ad: nameyo cins (n)

cins isim: nameyo cins (n)

cip: cîpe (m)

cümle: cumle (m)

cümlelerin yapısı: awankerdişê cumle

Ç

çare: çare (n)

çaresiz: bêçare

çekilmek: ancîyayene

çekim: antiş (n)

çoğul: zafhûmar

çoğul ad: nameyo zafhûmar (n)

çoğul isim: nameyo zafhûmar (n)

çünkü: çike

D

darbe: çewr (n), derbe (m)

darp yarası: birîna çewrî (m), birîna derbe (m)

denizaltı: bota binawe (m)

derman: derman (n)

dermansız: bêderman, -e

Dersimli: dêrsimij, -e

dilbilgisi: gramer (n)

di'li geçmiş zaman: demo vîyarteyo dîyar (n)

dişil: makî (m)

dişil ad: nameyo makî (n)

dişil isim: nameyo makî (n)

durum: rewş (n)

durum zarfı: zerfa rewşî (m)

düzenli: biserûber, -e; întizamin, -e, nîzamin, -e

düzensiz: bêserûber, -e; bêîntizam, -e; bînîzam, -e

E

- e:** 1)bi
 Diyarbakır'a gidiyorum. (Ez şına bi Diyarbakır.)
 Tanrı'ya inanmışsın. (To îman bi Hûmay ardo.)
 2)rê
 Kime? (Kamî rê?)
 Bana. (Mi rê.)
-e doğru: ver bi
 Diyarbakır'a doğru gidiyorum. (Ez şına ver bi Diyarbakır.)

edebilmek: şayene (şayîş), eşkayene (eşkayîş), besekerdene

edilgen: passîf, -e

edilgen fiil: karo passîf (n)

egemenlik: bandure (m)

el bombası: bombaya destî (m)

emir kipi: raweya fermanî (m)

emniyet: asayîş (n)

eril: nêrî (n)

eril ad: nameyo nêrî (n)

eril isim: nameyo nêrî (n)

erkek çocuk: lajek (n)

eşanlamlı: hemmana

eşanlamlı kelime: çekuyo hemmana (n)

eşanlamlı sözcük: çekuyo hemmana (n)

eşsesli: hemveng

eşsesli kelime: çekuyo hemveng (n)

eşsesli sözcük: çekuyo hemveng (n)

etken fiil: karo aktîf (n)

eylem: kar (n)

eylem cümlesi: cumleya karî (m)

F

fiil: kar (n)

fiil cümlesi: cumleya karî (m)

G

geçişli fiil: karo transîtîf (n)

geçişsiz fiil: karo întransîtîf (n)

gelecek zaman: demo ameyox (n)

genel: pêroyî

genel asayîş: asayîşo pêroyî (n)

genel emniyet: asayîşo pêroyî (n)

genel güvenlik: asayîşo pêroyî (n)

geniş: hîra

geniş zaman: demo hîra (n)

gereklilik kipi: raweya ganîyîye (m)

gibi: 1)sey

O solgun bir çiçek gibiydi. (A sey yew vila pulistîyaya bî.)

Ben senin gibi değilim. (Ez sey to nîya.)

Delikanlı erkekçe (yiğitler gibi) direndi.

(Xortî sey camêrdan xo ver ro da.)

2)se

Kar gibi beyazdır. (Sipî yo se vewre.)

O kadar yumuşak ki, pamuk gibi.

(Ehende nemr o ke, se peme.)

3)seke

Senin de bildiğin gibi oğlan bugün

hasta-dır. (Seke ti zî zanî lajek ewro

nêweş o.)

gizli: nimite (n), nimitîye (m)

gizli özne: kerdexo nimite (n), kerdexo

nimi-tîye (m)

güvenlik: asayîş (n)

H

hakimiyet: bandure (m)

hayat: heyat (n)

hazır ol! (emir): amade be!

hem ... hem: hem... hem...

Hem gider, hem ağlar. (Hem şına hem bermena.)

her: her

her iki: her di
her ikisi: her di, her diyan
 Her ikisi okudu. (Her diyan wend.)
her kes: her kes
her gün: her roje
hidrojen: hîdrojene (m)
hidrojen bombası: bombaya hîdrojene (m)
hizmet: xizmet (n)
hücum: hêriş (n), gale (m), galim
hücum etmek: hêriş kerdene, gala ... kerdene, galim kerdene, galime pira nayene, rami-tene ser
İ
idman: îdman (n)
ikaz: balantiş (n), îqaz (n)
ikaz etme: balantiş, pêhesnayîş, îqazkerdiş
ikaz etmek: bal antene, îqaz kerdene
ilçe: qeza (m)
intizamlı: biserûber, -e; întizamin, -e, nîzamin, -e
intizamsız: bêserûber, -e; bêîntizam, -e, bêî-zam, -e
isim: name (n)
isim cümlesi: cumleya nameyî (m)
isim tamlaması: îzafeya nameyî (m)
istek: waştene
istek kipi: raweya waştene (m)
ister ... ister: ha... ha...
 İster ben, ister sen, farketmez. (Ha ez ha ti, ferqê nêkeno.)
işaret: nîşan (n)
işaret sıfatı: sifetê nîşankerdene (n)
işaret zamiri: zemîrê nîşankerdene (n)
iyelik: wayîriye (m)
iyelik adılı: zemîrê wayîriye (n)
iyelik zamiri: zemîrê wayîriye (n)

J

jandarma: cendirme (n)

K

kalbur: pirojine (m)
kanat: bask (n), perr (n), pol (n)
sağ kanat: basko rast (n), perro rast (n), polo rast (n)
sol kanat: basko çep (n), perro çep (n), polo çep (n)
kara: erd (n), bej (n)
karar: bire (m), qerar (n)
karar almak: bire girewtene, qerar girewtene
karar vermek: bire dayene, qerar dayene
karara bağlamak: bire dayene, qerar dayene
karargah: qerargehe (m)
karasal: erdî, bejî
karşılaştırma sıfatı: sifetê pêveronayîşî (n)
kavgâ: lej (n)
kavgâ etmek: lej kerdene
kelime: çeku (n)
kentli: şaristaniy, -e
kere: rey
bir kere: reyke, reyê
kesir sayılar: hûmarnameyê kesîrî
kez: rey
bir kez: reyke, reyê
Kırmanc: kirmanc, -e
Kırmanca: kirmancî
ki: ke
 Siz söyleyin ki biz de söyliyelim. (Şima vajê-ne ke ma zî vajî.)
kip: rawe (m)
kol: bask (n), perr (n), pol (n)
sağ kol: basko rast (n), perro rast (n), polo rast (n)

sol kol: basko çep (n), perro çep (n), polo çep (n)

konuşmak: qisey kerdene, qesey kerdene

köylü: dewij- e

kurallı fiil: karo qaydeyin (n)

kuralsız fiil: karo bêqayde (n)

kuru üzüm: eskije (m)

küçük: qij, -e, hurdî, -ye

küçük harf: herfa hurdiye (m)

Kürdistan: Kurdîstan (n)

Kürdistanımız: Kurdîstanê ma (n)

Kürt: kurd, -e

Kürtçe: kurdkî

L

laf: qisa (m), qesa (m)

M

mastar: mesder (n)

medeni: medenî, -ye

mekan: ca (n), mekan (n)

millet: millet (n)

milletimiz: milletê ma (n)

mişli geçmiş zaman: demo vîarteyo nedîyar (n)

muhafız: muhafız, -e

muhafız alayı: alaya muhafızî (m)

muktedir olmak: şayene (şayîş), eşkayene (eşkayîş), besekerdene

müdire: mudire (m)

mülkiyet zamiri: zemîrê wayîrîye (n)

N

ne kadar ... o kadar: çende... ende...

Ben ne kadar biliyorsam sen de o kadar bili-yorsun. (Çende ez zana ti zî ende zanî.)

ne... ne de...: ne ... ne ...

Ne okumuş, ne de yazmış. (Ne wendo ne zî nuştö.)

nesne: obje (n)

niteleme sıfatı: sifetê senîniye (n)

nizamlı: biserûber, -e; nîzamin, -e; întîzamin, -e

nizamsız: bêserûber, -e; bènîzam, -e; bêîntîzam, -e

nötr: notr

nötr ad: nameyo notr (n)

nötr isim: nameyo notr (n)

O

o (eril): 1)o (n) 2)ey (n); 3)a (m) 2)aye (m)

olumlu: pozîtîf, -e

olumlu cümle: cumleya pozîtîfe (m)

olumlu soru: perso pozîtîf (n)

olumsuz: negatîf, -e

olumsuz cümle: cumleya negatîfe (m)

olumsuz soru: perso negatîf (n)

olumsuzlama edatı: edatê negatîfiye (n)

ora: uca, weyra

orası: uca, weyra

Ö

önedat: veredat (n)

örgütleme: organîzekerdiş (n)

örgütlenme: organîzebîyayîş (n)

özel: taybetî (n), taybetîye (m)

özel ad: nameyo taybetî (n)

özel isim: nameyo taybetî (n)

özgür: azad, -e

özne: kerdox, -e

P

parti: partîye (m)

poligon: çayê çekeştîşî (n), poligon (n)

R

rahat: asan, -e

rahat! (emir): rehet!

S

sağ: rast

sağ taraf: heto rast (n), perro rast (n), polo rast (n)

saldırı: hêriş (n), gale (m), galim

saldırmak: hêriş kerdene, gala ... kerdene, ga-lim kerdene, galime pira nayene, ramitene ser

sağlık: weşîye (m)

sağlık bakanlığı: wezaretê weşîye (n)

sanal geçmiş zaman: demo vîyarteyo nîyetin (n)

say: hûmar (m)

sayı sözcüğü: hûmarname (n)

serbest: serbest

sesli: vengin, -e

sesli harf: herfa vengine (m)

sessiz: bêveng, -e

sessiz harf: herfa bêvenge (m)

sıfat: sifet (n)

sıfat tamlaması: îzafeya sifetî (m)

sıra: rêze (m)

sıra cümleler: cumleyê rêzkî

silah: çeke (m)

silah atış yeri: cayê çekeştişî (n), poligon (n)

sis: mij (n)

sol: çep

sol taraf: heto çep (n), perro çep (n), polo çep (n)

soru: pers (n)

soru cümlesi: cumleya persî (m)

soru işareti: nişanê persî (n)

soru sıfatı: sifetê persî (n)

soru zamiri: zemîrê persî (n)

soru zarfı: zerfa persî (m)

söz: vate (n), qisa (m), qesa (m)

strateji: stratejî (m)

stratejik: stratejîk, -e

stratejik yer: cayo stratejîk (n)

su: awe (m), awi (m)

sürgü (silah sürgüsü): surme (n)

süvari: espar, -e; suvarî (n), suvariye (m)

Ş

şart: şert (n)

şart kipi: raweya şertî (m)

şayet: eke

Şayet biliyorsan söyle, bilmiyorsan sor.
(Eke ti zanî vaje, eke ti nêzanî biperse.)

şehirli: şaristaniy, -e

şehit: şehîd, -e

şehit düşmek: şehîd bîyene

şehit olmak: şehîd bîyene

şimdiki: nikayin, -e

şimdiki zaman: demo nikayin (n)

şimdiki zamanın hikayesi: demo vîyar-teyo nikayin (n)

T

takı: suffiks (n)

taktik: taktîk (n)

tamlama: îzafe (m)

taraf: het (n), perr (n), pol (n)

tekil: yewhûmar

tekil ad: nameyo yewhûmar (n)

tekil isim: nameyo yewhûmar (n)

toplanmak: kom bîyayene

tümce: cumle (m)

tümleç: tamamker (n)

türemiş: viraşte (n), viraştîye (m)

türemiş fiil: karo viraşte (n)

türemiş kelime: çekuyo viraşte (n)
türemiş sıfat: sifeto viraşte (n)
türemiş sözcük: çekuyo viraşte (n)

U

ucuz: erjan, -e
ucuzluk: erjanîye (m)
ufak: hurdî
ulus: millet (n)
ulusumuz: milletê ma (n)
ulusal: milî
uyarı: balantiş (n), îqaz (n)
uyarma: balantiş, pêhesnayîş, îqazkerdiş
uyarmak: bal antene, îqaz kerdene
uygar: medenî, -ye

Ü

ünlem: înterjeksîyon
ünlü: vengin, -e
ünlü harf: herfa vengine (m)
ünsüz: bêveng, -e
ünsüz harf: herfa bêvenge (m)
üye: endam, -e
üyelik: endamiye (m)
üzüntü: dej (n)
üzülmek: dejayene

V

vilayet: 1)wîlayet (n) 2)şaristan (n), bajar (n)

Y

ya... ya...: yan ... yan ...
 Ya ben gelirim, ya da sen. (Yan ez yena yan ti.)
yakın sanal geçmiş zaman: demo
 vîyarteyo niyetin o nezdî (n)
yalın: xoser, -e
yalın ad: nameyo xoser (n)
yalın isim: nameyo xoser (n)
yapabilmek: şayene (şayîş), eşkayene
 (eşkayîş), besekerdene
yara: birîne (m), dirbete (m)
yaralı: birîndar, -e; dirbetin, -e
yardımcı: ardimkerdox, -e
yardımcı fiil: karo ardimkerdox (n)
yaşam: heyat (n)
yaşamak: ciwîyayene
yazmak: nuştene, nivisnayene
yer: ca (n)
yer zarfı: zerfa cayî (m)
yön bildiren zarf: zerfa hetî (m)
yüklem: kardar (n)

Z

zaman: dem (n)
zaman zarfı: zerfa demî (m)
zarfsal sayılar: hûmarnameyê zerfkî
zincirleme tamlama: îzafeya rêzilîkî (m)

WENDOXAN RA

Na hûmare de wendoxanê ma yê kurmancan û kurdanê rojhelatî ra di tenan ma rê mektubî nuştî, ma bi keyfweşîye nê her di mektuban neşr kenî. Seke şîma vînenî, Mamo Cûmijî mektubê xo bi kirmanckî (zazakî) nuşt. Herçiqas kirmanckîya ey de şaşî estî zî ma mektub sey nuştîşê ey nuşt. Çunkî ma zanî ke asan niyo ke kurmancê başûrê rojhelatê Kurdistanî -yê bindestê Sûrîye- bişîyê kirmanckî binusî.

Mektubo bîn yew kurdê mehabadijî, Dr. Emîr Hesepûrî bi lehçeya xo nuşt. Hûmay her di wendoxan ra razî bo.

Vate

* * *

Alfortville (Fransa), 21. 10. 1998

Birayanê erjayî,

Mi kovara Vate ewro gurot; ez şîma [rê] sipas keno. Mi şîma ra nuştîbî ke namnîşana mi amey viyartiş.

Şîma şînasnenî ke ez kirdî waneno û nivîsneno; na nameye de ez wazeno ewniyayîşê xo çend meselanê “Kombiyayîşê Pancine yê kirmanckî” ser o bidî. Eger rojêk bibo, ez zî hez keno kombiyayîşê şîma de amade beno. Ganî kirdasanê kirmancîzan kî miyanê şîma de bî.

Derheqê nê çekuyanê cêrînan de

<i>Meylê kombiyayîşî</i>	<i>Formê bînî</i>	<i>Kirdasî</i>
çike	çi ke	çi ku
seke	se ke	wekî, çawa ku
hûmar	hûmare	hejmar
çitur	çi tur	çi tewr, çi ton
Kurdîstan	Kurdistan	Kurdistan

Se ke şima zî zanî ke “çike“, “çitur“ û “seke“ di çekuyan ra yenî pê: çî+ke, çî+tur, se +ke; înan ra vajiyênî “locution conjonctive“. Ewniyayîşê mi gore, gerek o nê çekuyî ciya yenî nivisnayene.

Barê “hûmar“ de kî, şima xo xo vanê ke çekuyê makî dim a paşpirtika “-e“ esta; sinî şima paşpirtika “-e“ ay ra birnenî, an forma vê “-e“ qebl kenî?

“Stan“ wata xo “hard“ a, “welat“ a, “herêm“a. Ewro no çekuy “prothèse“a “î-“ an zî “î-“ nas keno: istan, îstan; çend nimûney bînî: istanik, îstîrî, istran, istandin, isto, istiri.

Raşt niyo ke kurd pêro bivazî “Kurdistan“ û yew parê bînî miletê ma ra bivazî “Kurdîstan“. “I-“ û “î-“, her di “prothèse“ yî; ferq nîsta.

Babetê tîpanê “J“, “C“, yan “Z“ de

Ez serwext beno ku şima waşto *Vate* nezdiyê zaravandê bînî bikerî. No çiyoy xirab niyo, labelê zanayîşê mi anegore, tîpa “z“ durvê zarava zazakî yo. Apê Osman Sebrî va: Zaza, yanê no mordemo ke tim tîpa “z“ a veng keno. Belkî ma bivazî ke ney yew îtimolojiya gelêr a, labelê tayê raştîye te de esta.

Virgul miyanê cumlan de

Meylê kombiyayîşî *Nuştişê bînî*

Çende ez zana ti zî ende zanî. Çende ez zana, ti zî ende zanî.

Çi cinî çî camêrd heme amey. Çi cinî, çî camêrd, heme amey.

Ge ez yena ge ti yenî. Ge ez yena, ge ti yenî.

Ha ez ha ti, ferqê ma çin o. Ha ez, ha ti, ferqê ma çin o.

Ez xo biyayîşê vîrgul raşt vînon, çî ke her yew cumley de du-hîrî “proposition, pêşniyar“ estî. Loma ra vîrgul pêwîst o.

“Ke“ û vîrgul

No derheqî de, ewniyayîşê şima cayê xo de yo. Heta kirdasanê ma zî xo şaş kenî û “ke“ pey ra vîrgul nivisnenî. Ney, çewt o. “Ke“ jey ra vajiyênî

Vate _____

“conjonction”, ango “hemgurotiş”; nêbeno ke mordem vîrgul dano [rono].

Karê “biyayene”

Ez vurnayişê “b” û “v” ser o nevendo; labelê ez wazeno derheqê ciyakerdişê karê “biyayene” binivisnen. Gama ke karê “biyayene” beno alîkarê yew karo serek û dema (çax, time, temps) kar vuriyêna, ganî karê “biyayene” ciya yeno nuştene:

Meylê kombiyayîşî *Meylê mi*

O bîbî. O bî bî.

Her di bîbî şehîd. Her di bî bî şehîd.

Di cayan ra dirbetin bîbî. Di cayan ra dirbetin bî bî.

Şima xapitîbî. Şima xapitî bî.

Kênekî şîbî. Kênekî şî bî.

Silavên min li we bin û overkewtişê karê şima wazeno.

Mamo Cûmij

* * *

North York (Kanada), 31. 11. 1998

Berêz Malmîsanij,
Paş silawêkî germ û gurr, pîrr memnûn im bo nardinî *Vate*. Dest-tan xoş bê, govarêkî baş û rêk û pêk e.

Le hûmarî 4 (wisar 1998) da, raportî govarî *Le Temps* sebareet be jenosîdî 1937 bilaw kirawetewe (rûperî 102-104).

B. Nikitine le katî xoy da welamî ew nûsrawey *Le Temps*-î dabowe belam rojnamey *Le Temps* welamekey Nikitine-î bilaw nekirdewe. Ew welamey Nikitine le laperey 303-304î kitêbekey hatuwe (*Basile Nikitine, Les kurdes étude sociologique et historique, Editions d’Aujourd’hui, 1975*). Min-îş ewe fotokopîyeke-tan bo denêrim.

Arezûy serkewtin-tan dekem.

Amir Hassanpour

Le 1er septembre 1937.

LETTRE DE L'AUTEUR AU DIRECTEUR DU JOURNAL *LE TEMPS*
(qui n'a pas été publiée).

Monsieur le Directeur,

Je lis dans *le Temps* du 18 août, un article sur « La Turquie devant la question kurde » qui, tout en m'apportant des précisions sur l'affaire de Dersim, m'a frappé par sa conception générale ainsi que par certains détails. Je connais les Kurdes, leur langue et leur histoire et je crois qu'on ne peut pas leur nier de nos jours le caractère bien prononcé d'une minorité, notion qui entraîne certaines conséquences non moins bien définies en matière de droit des gens. Ce point a d'ailleurs déjà reçu sa consécration formelle en Irâq où, sur les recommandations du Conseil de la S. D. N. en 1926, les Kurdes jouissent d'une certaine autonomie scolaire et administrative. Il en est également ainsi en Arménie soviétique. Il existe, enfin, une certaine activité littéraire kurde, et l'activité, plus féconde dans ce domaine, n'est empêchée que par des circonstances politiques défavorables. La langue kurde n'est est — un patois dérivé du persan et agrémenté de « mots arméniens, chaldéens, turcs et arabes » — mais une langue iranienne au même titre que le persan, l'afghan, etc., se trouvant seulement encore au stade dialectal et n'ayant pas encore élaboré une expression littéraire commune. Ceci ne signifie pas d'ailleurs du tout que l'on soit privé d'œuvres littéraires kurdes poétiques surtout, qui ont fait l'objet de publications et d'études spéciales et qui frappent par la noblesse de sentiments exprimés et par la pureté et l'élan de leur lyrisme. Il serait déplacé d'engager ici une controverse à ce sujet tellement la question est évidente pour ceux qui veulent se donner la peine de s'informer. Je passe aussi sous silence la thèse sur l'origine touranienne des Kurdes qui est insoutenable si l'on se place sur le terrain de l'orientalisme. Les Kurdes sont donc bel et bien une minorité nationale, bien qu'ils soient encore divisés en des tribus et qu'ils ne constituent pas un État, mais restent répartis entre divers pays. Nul ne saurait le nier, et dès lors comment peut-on se demander : « A-t-on le droit de parler de nationalisme kurde? » Mais l'auteur de l'article lui-même ne prouve-t-il pas surabondamment l'existence d'un sentiment kurde très vivace quand il nous cite les grandes révoltes de 1834, 1880, 1924-1926, 1929-1930? Il ne s'agit point de quelques ambitions féodales surannées, mais d'une conscience nationale bien affirmée. Nul ne contestera aux Écossais le nom d'une nation, bien qu'il y ait des clans à la base de leur structure sociale historique. Il en est autant pour les Kurdes. C'est une question d'évolution progressive à la faveur des circonstances, mais ce n'est une excuse pour la politique d'extermination, de pendaisons, de déportations appliquée à l'égard de cette minorité qui n'a aucun autre moyen pour se défendre et attirer l'attention sur son sort que les armes et son courage. Il est infiniment triste et désolant de relever sous la plume d'un journaliste cette phrase « la question kurde est plutôt une question de police ». Si l'on acceptait ce point de vue, tout le progrès que le droit international a accompli serait effacé d'un seul coup et aucun droit humain lésé n'aurait la possibilité d'en appeler à la conscience juridique du monde civilisé. Non, la question kurde n'est pas une simple question de police. *C'est une question de la reconnaissance à une minorité ethnique, linguistique et sociale d'un minimum de droits qui seul peut lui assurer son évolution normale.* Que le traité de Sèvres ait été politiquement mal conçu et par là inapplicable, peut-être. Notre intention n'est pas de refaire ici l'histoire diplomatique de l'après-guerre en Asie antérieure. Mais en reconnaissant entre autres le principe d'un Kurdistan autonome, ce traité consacrait les progrès de la morale internationale, alors que celui de Lausanne, malheureusement, n'en a pas tenu compte et du point de vue de l'évolution du droit international est certainement en recul.

Avec mes excuses d'avoir été trop long, veuillez agréer, Monsieur le Directeur, l'assurance de mes sentiments bien distingués.

B. NIKITINE,
ancien Consul,
membre adhérent de l'Académie Diplomatique Internationale,
membre de la Société Asiatique de Paris.

DICTIONNAIRE KURDE (KURMANDJI)-FRANÇAIS* -V

Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî-VI

Celadet Ali BEDIRXAN

*Abréviations

cf. (confér.): comparez

etc. : et caetera (et cetera)

f. : féminin

intr. : intransitif

m. : masculin

pl. : pluriel

tr. : transitif

Suffixes

-ce : suffixe féminin (ex. doux, douce)

-che : suffixe féminin (ex. frais, fraîche)

-e : suffixe féminin (ex. court, courte)

-eille : suffixe féminin (ex. vieux, vieille)

-ère : suffixe féminin (ex. prisonnier, prisonnière)

-euse : suffixe féminin (ex. joueur, joueuse)

-ève : suffixe féminin (ex. bref, brève)

-le : suffixe féminin (ex. corporel, corporelle)

-ne : suffixe féminin (ex. bon, bonne)

-se : suffixe féminin (ex. délicieux, délicieuse)

-te : suffixe féminin (ex. muet, muette)

-ve : suffixe féminin (ex. hâtif, hâtive)

-trice : suffixe féminin (ex. interrogateur, interrogatrice)

Q

qendarî, m. : variété de blé

qendav, f. : sirop, m.

qendeharî, m. : cf. **qendarî**

qendil, f. : lampe, f.

qenepe, m. : canapé, m.

qentar, m. : quintal, m.

qentere, f. : arche, f.; réservoir, m.

qemtîk, f. : fichu rouge

qepax, f. : couverole, m.

qepax danîn : couvrir

qepiçandin (biqepiçîne) : tâcher, s'efforcer

qepiçîn (biqepiçe) : cf. **qepiçandin**

qepqep, f. : sabot, m.

qepqepçêker, m. : sabotier, m.

qepson, f. : capsule, f.

qer : noir (pelage)

qeraç, m. : cf. **qelaç**

qerade, f. : ratatiné, -e; desséché, -e

qerade kirin : dessécher

qerade, f. : vieille femme

qeram, m. : gourde, f.

qeran (biqere) : laisser, abandonner

qeran, m. : roi, m.

qerar, f. : décision, f.; sentence, f.; résidence, f.

qerar dan : décider

qerar girtin : s'installer

qerargah, f. : campement, m.; quartier général

qerargah girtin : camper

qerargeh, f. : cf. **qerargah**

qerase, m. : 1) levier, m. 2) colosse, m.

qerastin (biqerêse) : soulever à l'aide d'un levier

qeraş, m. : meunier, m.

qerax, m. : bord, m.; rive, f.; tour, m.

qeraxê ezmên : horizon, m.

qerd, f. : emprunt, m.

qerd dan : prêter

qerd kirin : emprunter

qereberbang, f. : crépuscule du matin

qerebine, f. : pistolet d'arçon

qereçî, m. : cf. **qerêç**

qerefil, f. (1):

qerenfil, f. : oeillet, m.; girofle, f.

qereqol, f. : poste de police, m.; poste, m.

qeripis, f. : végétal

qereroj, f. : journée de mauvais temps

qeresî, m. : cerise sauvage

qeretûk, m. : silhouette, f.

qeretûn, f. : petit déjeuner pris avant l'aube

qeretûx, m. : cf. **qeretûk**

qerêç, m. : tzigane, m.

qerf, m. : plaisanterie, f.; moquerie, f.

qeridîn (biqeride) : emprunter

qerimandin (biqerimîne) : fatiguer

qerimîn (biqerime) : se fatiguer

qerisandin (biqerisîne) : geler, glacer

qerisîn (biqerise) : être gelé, glacé

qerisek, f. : verglas, m.

qermilandin (biqermilîne) : cf.

qemandin

qermilîn (biqermile) : cf. **qemîn**

qermiçandin (biqermiçîne) : froisser, froncer

qermiçîn (biqermiçe) : se froisser, se froncer

qermiçek, f. : plis, m.; fossette, f.; ride, f.

qern, f. : siècle, m.

qerneqesî : juron

qerpal, m. : sous-vêtement, m.

qerpik, f. : pomme d'Adam

qerqarik, f. : gorge, f.

qerqel, m. : linceul, m.

qerqencek, f. : grenouille, f.

qerqûş, f. : jour de l'an

qersel, f. : tige, f.

qerşat, m. : linteau, m.

qertel, m. : aigle, m.

qertelê piştbiçilik : aigle des rochers

qertemêr, m. : homme de 60 ans

qertilandin (biqertilîne) : élaguer

qertilîn (biqertile) : être élagué

qerwaş, f. : servante, f.

qesab, m. : boucher, m.

qesabê mêra : vaillant, sanguinaire

qesabî, f. : boucherie, f.

qesabxane, f. : boucherie, f.

qesd, f. : intention, f.; idée, f.; but, m.

qesda ... kirin : se diriger vers; avoir

l'intention de

qesdane : intentionnel, -le

qesdî : cf. **qesdane**

qeseb, m. : galon doré

qesetûre, f. : bayonnette, f.

qesir, f. : château, m.; palais, m.

qesirbend, m. : architecte, m.

qesirbendî, f. : architecture, f.

qeşa, f. : glace, f.

qeşartin (biqeşêre) : épelucher

qeşarto, m. : épeluchure, f.

qeşaw, f. : étrille, f.

qeşem, f. : glaçon, m.

qeşifûs, f. : blessure, f.

qeşirandin (biqeşirîne) : cf. **qeşartin**

qeşmer : ridicule, grotesque

qeşmerî, f. : ridicule, m.

qeşûf, f. : écorce de grenade

qet : jamais, absolument, pas du tout

qet mebe : au moins

qet, m. : morceau, m.; portion, f.

qet kirin : partager, séparer

qeta, m. : bois mis à sécher

qetandin (biqetîne) : partager, couper

qeter, f. : sirop, m.

qetik, f. : pièce, f.; morceau, m.

qetişk, f. : éclat, m.

qetiyân (biqete) : cf. **qetîn**

qetîn (biqete) : se partager, se rompre

qevastin (biqevêze) : sauter

qevd, f. : poignée, f.; gerbe, f.; bouquet, m.

qevêj, f. : pellicule, f.

qevizîn (biqevize) : sauter

di ser re qevizîn : franchir

qewal, m. : chantre yézidi

qewaq, m. : potier fabricant des
gargoulettes

qewarok, m. : amande douce

qewartin (biqewêre) : creuser

qewatî, f. : tradition, f.

qewel : cf. **qer**

qewer : cf. **qer**

qewet, f. : force, f.; pouvoir, m.; richesse, f.

qewilandin (biqewilîne) : convaincre,
persuader, séduire

qewimandin (biqewimîne) : produire

qewimîn (biqewime) : se produire

lê qewimîn : attaquer

qewirandin (biqewirîne) : expulser

qewirîn (biqewire) : être expulsé

qewitandin (biqewitîne) : expulser,
rudoyer

qewitîn (biqewite) : être expulsé, rudoyer

qewî : fort, -e

qewî : certes

qewitî, f. : avertissement, m.; recomman-
dation, f.

qewîti lê kirin : recommander à ...
qewl, m. : parole, f.; engagement, m.; rendez-vous, m.

qewlê xwe dan : promettre

qewlê xwe kirin : décider

qewlik, m. : étui, m.

qewm, m. : groupe, m.; peuple, m.

qewraş, f. : servante, f.

qewsele, f. : énigme, f.

qey : peut-être, soi-disant

qeyar, m. : rive, f.; côte, f.

qeyar kirin : limer le sabot d'un cheval

qeyd, f. : lien, m.; entrave, f.; condition, f.

qeyd kirin : entraver, inscrire

qeyde, f. : règle, f.

qeydezan : méthodique

qeydik, m. : poignet, m.

qeydim, m. : sillon, m.

qeymekirî : poli, -e; bien taillé, -e

qeynax, m. : gant de moissonneur

qeyntirme, f. : vouête, f.

qeys, f. : mesure, f.

qeys girtin : prendre mesure

qeysêrûn, f. : pâte d'abricot au beurre

qeysik, m. : échasse, f.; bras de rouleau

qeysî, f. : abricot, m.

qez, f. : fichu de soie

qeza, f. : hasard, m.; incident, m.; accident, m.

qezî, f. : cf. **qez**

qibale, f. : armoire, f.

qibrax, m. : entremetteur, m.

qiçî, f. : végétal

qidôs, m. : chance, f.

qifik, f. : panier, m.

qifil, f. : verrou, m.; serrure, f.

qifil kirin : verrouiller

qijak, f. : pie, f.

qijik, f. : cf. **qijak**

qijjok : triste, maussade

qijîlandin (biqijîline) : 1) frire 2) attrister

qijîlin (biqijîle) : 1) frire 2) s'attrister

qijîn (biqije) : cf. **qijîlin**

qijnik, f. : tique, m.

qijqij, f. : cri du lapin

qilêr, f. : crasse, f.

qilêt, f. : collier de chien

qiliçik, m. : auriculaire, m.

qiloç, m. : corne, f.

qiloç dan : donner des coups de cornes

qilopixk, f. : végétal

qilqijak, f. : oiseau

qimar, f. : jeu de hasard

qimaş, m. : tissu, m.

qindire, f. : soulier, m.

qinêbir, f. : végétal

qinik, f. : nid de poule

qir, f. : oiseau

qir, f. : 1) nid de poule 2) gelée, f.

Me qira mêran ji wan anî : Nous les avons exterminés.

qiramêr : pubère

qirandin (biqirîne) : terrasser

qirar : solide

qirase : adulte

qirax, m. : cf. **qerax**

qirbaç, f. : cravache, f.

qirboz : gris (cheval)

qircene, f. : chandelle, f.

qirçûn, f. : grincement, m.

qird, m. : singe, m.

qirdik, m. : 1) singe, m. 2) singerie, f.

3) mane-quin de nouvel an

qiremêr : cf. **qiramêr**

qirêj : sale

qirêj bûn : se salir

qirêj kirin : salir
qirêjî, f. : crasse, f.; malpropreté, f
qirêjîti, f. : cf. **qirêjî**
qisên, f. : combat, m.
qirf, f. : arbre
qirfok, m. : variété de raisin
qirik, m. : corbeau, m.
qirik, f. : gorge, f.
qirmiz : pourpre
qirnî, f. : tique, m.
qirocir, f. : tumulte, m.
qirqirk, f. : cartilage, m.
qirş, m. : herbe séché
qirşik, f. : brindille, f.; fétu, m.
qirtik, f. : rot, m.
Qirtika wî tê. : Il rote.
qirûç, f. : espace compris entre les deux lèvres
qirûş, f. : piastre, f.
qirûşpere, m. : courtage, m.
qisas, f. : talion, m.; représailles, f.
qise, f. : histoire, f.; récit, m.
qise kirin : raconter
qiset, f. : cf. **qise**
qismet, f. : sort, destin, m.
qisûr, f. : faute, f.
Li qisûra min menêre : Excusez-moi.
qisrik, f. : fétu, m.
qişle, f. : caserne, f.
qîtê, m. : concombre, m.
qitik, f. : perdrix du désert
qitilnefs, m. : variété de raisin
qitişk, f. : étincelle, f.
qitî avêtin : étinceler
qitran, f. : goudron, m.
qiwet, f. : cf. **qewet**
qiyafet, f. : stature, f.

qiyame : abrupt, -e
qiyame, f. : montée, f.
qiyamet, f. : le jugement dernier
qiyas, f. : mesure, f.
qiytan, f. : fil, m.; lacet, m.; galon, m.
qizbe, f. : variété de roseau
qizilbaş, m. : 1) qizilbach, m. 2) race de tau-reaux
qizwan, f. : végétal
qîç ^(?):
qîç kirin : montrer les dents
qîfar, f. : champignon, m.
qîl, m. : 1) défense de sanglier 2) canine, f.
qîl, f. : chassie, f.
qîm : confiance, f.; consentement, m.; suffisance, f.
Qîma min pê tê. : J'ai confiance en lui.
Bi qîma min e. : C'est avec mon consentement.
qîm kirin : suffire
qîme : sûr, -e
qîmet, f. : valeur, f.
qîmetgiran : précieux, -se; cher, -ère
qîmetnezan : ingrat, -e
qîmetnezanî, f. : ingratitude, f.
qîqî, m. : pic-vert, m.
qîr, m. : goudron, m.; asphalte, f.
qîr kirin : asphalter
qîr, f. : cri, m.; plainte, f.
qîr kirin : crier
dan ber qîra : crier
qîran (biqîre) : être détruit, démoli
qîrandin (biqîrine) : démolir, abattre
qîrin (biqîre) : cf. **qîran**
qîtan : cf. **qiytan**
qîvar, f. : cf. **qîfar**
qîz, f. : fille, f.

2. Biewnîre (nîyade) notê 1.

qızanî, f. : âge de jeune fille
qîzik, f. : cf. **qîz**
qlêwî, m. : plongeur, m.
qlop : boîteux, -se
qlûs : bossu, -e
qobehder, f. : végétal
qoç, m. : souche, f.
qoç, f. : piège à fauves, fosse, f.
qoçan, m. : document, m.; titre, m.
qoçki, f. : salle de réception
qoçme, f. : course, f.
qokel, f. : cabane de pierres sèches
qol : sans cornes
qol, m. : traineau, m.
qolan, f. : ceinture, f.
qolek, f. : végétal
qolik, f. : artichaud, m.
qolinc, f. : névralgie, f.
qolinder, m. : tas de bois
qolît, f. : puits, m.
qolmatî : colossal, -e
qoloç, m. : corne, f.
qomand, f. : combat, m.
qomandar, m. : 1) combattant, m.;
 guerrier, m. 2) commandant, m.
qonax, f. : hôtel, m.; étape, f.
qonêr, f. : pleurésie, f.
qop, m. : sommet, m.
qopik, m. : gland, m.; noeud, m.
qoplane, f. : culbute, f.
qoplanek le xwe dan : faire une
 culbute
qoçik, f. : trou, m.
qoçika çav : orbite, f.
qoçika mejî ⁽³⁾:
qoçilandin (bicoçiline) : trouer, percer

qoçilin (bicoçile) : se percer
qor : chétif, -ve
qor, f. : ligne, f.; rang, m.
qor girtin : s'aligner
qorik, f. : colonne vertébrale
qorîn, f. : cri de la grue
qotî, f. : boîte, f.
qov : courbe
qozeqer, f. : astre, m.
qozî, m. : coin, m.
qral, m. : roi, m.
qub, f. : voûte, f.; coupole, f.
qubar, f. ⁽⁴⁾:
qubara sibê : de bon matin
qubirs, f. : sorte de fusil à pierre
quçxane, m. : coquille, f.
quf, f. : panier, m.
qufilandin (biquifiline) : recroqueviller
qufilîn (biquifile) : se recroqueviller
qul, f. : trou, m.
qul kirin : se percer
qulaç, f. : cachette, f.
qulat, f. : masse, f.
qulbévil, f. : narine, f.
qule : café au lait (cheval)
qulek, f. : poutre, f.
quleteyn, f. : bassin, m.
qulêr, f. : trou, m.
qulêr kirin : trouer
qulêrî hev : communicant
qulibandin (biquilibîne) : cf. **qelibandin**
qulibîn (biquilibe) : cf. **qelibîn**
quling, m. : 1) grue, f. 2) levier, m.
qulipanc, f. : culbute, f.
qulipandin (biquilipîne) : cf. **qelibandin**
qulipîn (biquilipe) : cf. **qelibîn**

3. Biewnîre (nîyade) notê 1.

4. Biewnîre (nîyade) notê 1.

- qulizandin (biqulizîne)** : plier, courber
qulizîn (biqulize) : se plier, se recourber
quliçik, f. : auriculaire, m.
quloç, m. : cf. **qiloç**
quloçkêr : aux cornes recourbées
quloçxişt : aux cornes de travers
qulp, m. : sauterelle, f.
qulpik, f. : hoquet, m.
qulteyn, f. : bassin, m.; marre, f.
qulûz : vouîté, -e
qumandar, m. : commandant, m.
qumaş, m. : cf. **qimaş**
qumbere, f. : bombe, f.
qumbil, f. : cf. **qumbere**
qumqumok, f. : végétal
qumrî, f. : tourterelle, f.
qunc, f. : coin, m.
quncik, f. : encoignure, f.
quncirik, f. : pincement, m.
qundax, f. : crosse, f.
qunderz, f. : broderie, f.
qunderz kirin : broder
qup, f. : couve, f.
qurad, f. : ail sauvage
quraftin (biqurêfe) : arracher
quranxwîn, m. : lecteur du coran
qurban, f. : sacrifice, m.; martyr, m.
Ez qurbana te me. : Je suis disposé à me sacrifier pour toi. (form. de politesse)
qurban kirin : sacrifier
qurç, f. : cf. **qurt**
qurçik, f. : coin, m.; cabane, f.
qurdik, m. : cf. **qirdik**
quribesşk, m. : lynx, m.
qurisandin (biqurisîne) : éblouir
qurisîn (biqurise) : être ébloui
qurî, f. : flaque, f.
qurî kirin : boire à une flaque
qurîçeng, f. : pincée, f.
qurîçeng kirin : prendre une pincée
qurk, f. : cf. **qup**
qurm, m. : 1) tronc, m. 2) ver, m.
qurmik, m. : 1) petit tronc 2) vermisseau, m.
qurmiz : cf. **qirmiz**
qurmîçek, f. : ride, f.; pli, m.
qurnet, f. : coin, m.; vasque, f.
qurqur, f. : croassement, m.
qurşun, f. : balle, f.
qurt, f. : gorgée, f.
qurtîl, m. : amuse-gueule, m.
qurtîlkuj, m. : qui mange des **qurtîl**
qurûçik, f. : cf. **qurt**
qusandin (biqusîne) : couper
quşxane, f. : coquelle, f.
qut ⁽⁵⁾ :
jê qut bûn : se séparer de
qut kirin : séparer, terminer
qutib, f. : pôle, m.
qutib, m. : chef religieux
qutik, m. : gilet kurde
qutnî, m. : petit froc; toile, f.; insistance, f.
qutnî kirin : insister
quz, m. : parties honteuses de la femme
quzilqurt : silence
quzmaz, f. : végétal
qû, m. : cygne, m.
qûç, f. : piège, m.
qûç vedan : piéger
qûlik, f. : poche, f.
qûn, f. : derrière, m.; postérieur, m.
qûnde, m. : inversi, m.
qûnban, f. : le dos de la maison
qûş, f. : giron, m.
qûtî, f. : cf. **qotî**

qûz, m. : fouine, f.
qûzik, f. : cf. **qûz**
qwînbân, f. : cf. **qûnbân**
qwît, f. : vivres, m. pl.
qwîş, f. : poitrinière, f.
qwîz, m. : cf. **qûz**

R

ra, m. : veine, f.; racine, f.; nerf, m.
rayê stûr : artère, f.
rayê mexanî : artère, f.
ra : cf. **re**
rabartin (rabêre) : verouiller
rabel : nerveux, -se
rabel kirin : énerver
rabelî, f. : nervosité, f; énervement, m.
rabêr ⁽⁶⁾:
rabêr kirin : montrer
rabertin (rabêre) : cf. **rabartin**
rabest, f. : civière, f.
rabestin, f. : manière, f.; geste, m.
rabûn (rabe) : 1) se lever
av radibe : l'eau monte
ba rabûye : le vent s'est levé
kela wî rabû : il se mit en colère
 2) sert à indiquer le début ou la soudaineté d'une action
rabû çû : il partit
jê rabûn : quitter un lieu
ji ber ... rabûn : s'enfuir devant ...
ji ber ... ve rabûn : se lever devant quelqu'un en signe de respect
lê rabûn : attaquer
ser xwe rabûn : se soulever, se révolter
tê rabûn : s'enfoncer dans

raçandin (raçîne) : tisser
radan (rade) : allonger; étendre; confectionner; fermer
pere ser ... radan : placer de l'argent en ...
radan ser : attaquer
rafirandin (rafirîne) : faire voler, lancer
rageş : cf. **rabel**
rageşî, f. : cf. **rabelî**
ragirtin (ragire) : soutenir
xwe ragirtin : se ressaisir

xwe rahet kirin : se reposer
rahet : aisé, -e; facile; en bonne santé
rahetî, f. : cf. **rahet**
rahiştin (rahêle ou rahêje) : arracher, enlever, soulever
rahiştin hev : se disputer
raketin (rakeve) : dormir
rakirin (rake) : ôter, réveiller, révoquer
tê rakirin : enfoncer
rakirin û danîn, f. : autorité, f.
rakişandin (rakişîne) : traîner
rakutan (rakute) : souder, rabouter
rakutan ser hev : même sens
raman (birame) : penser, réfléchir
raman, f. : pensée, f.; idée, f.
ramandin (biramîne) : faire penser, réfléchir
ramezandin (ramezîne) : cf. **ramidandin**
ramidandin (ramidîne) : allonger, étendre
ramidîn (ramide) : être étendu, gésir
ramûs, f. : baiser, m.
ramûsan, f. : cf. **ramûs**
ramûsandin (ramûsîne) : baiser

6. Biewnîre (nîyade) notê 1.

7. Biewnîre (nîyade) notê 1.

- ran**, m. : cuisse, f.
randin (birane) : cf. **radan**
ranerm : délicat, -e
ranermî, f. délicatesse, f.
ranîn (birane) : cf. **radan**
rapandin (birapîne) : couvrir, cacher
rapeliqîn (rapeliqe) : empoigner
rapeliqîn hev : en venir aux mains
rapelîn (rapele) : traverser une rivière
rapelink, f. (?):
rapejilîn (rapejile) : escalader
rapermîn (raperme) : se fier
raperîn (rapere) : cf. **rapelîn**.
rapêçan (rapêçe) : ramasser
raser : qui domine
raserê ... bûn : dominer
raserîn : sublime
rast : droit, -e; plat, -e; direct, -e; exact, -e;
 loyal, -e; franc, -che
rasta hev : parallèle
rasta vekirî : découvert
rasta bûn : se redresser
lê rast bûn : se diriger vers
rast hatin : rencontrer
rast kirin : redresse, corriger
rastek, f. : règle, f.
rastik, f. : 1) fard pour les sourcils
 2) **rastika serî** : la raie des cheveux
rastî, f. : rectitude, f.; uniformité, f.;
 exactitude, f.; franchise, f.; loyauté, f.
bi rastî : en effet, vraiment
rastketî : convenable
raşidandin (raşidîne) : serrer
xwe raşidandin : s'apprêter
raşikandin (raşikîne) : briser, casser
rasto : franc, -che
ratûl : vagabond.
ratûlî, f. : vagabondage, m.
rav, f. : chasse à courre
rave, f. : explication, f.
rave kirin : expliquer
rawartin (rawêre) : transporter
rawesta : calme, tranquille
rawestan (raweste) : se tenir debout
pê rawestan : accompagner
raweşandin (raweşîne) : secouer, agiter
rawir, m. : fauve, m.
raxer, f. : parquet, m.
raxin (raxe) : cf. **raxistin**
raxistin (raêxe) : étendre, étaler
ray, f. : sauvegarde, f.
ray dan : accorder sauvegarde;
 montrer
ray kirin : montrer
rayêxistin (rayêxe) : cf. **raxistin**
razan (raze) : dormir
razandin (birazîne) : endormir
razer, f. : résonance, f.; écho, m.
razer kirin : résonner
razirav : délicat, -e
raziravî, f. : délicatesse, f.
razi : satisfait, -e
razi bûn : être satisfait, consentir
razi kirin : contenter
re : cf. **bi ... re**; **di ... re** etc.
reben : pauvre, misérable
rebenî, f. : misère, f.
rebisandin (rebisîne) : tasser
rebisîn (rebise) : se tasser
reca, f. : prière, f; supplication, f.
reca kirin : supplier
recifandin (birecifîne) : faire trembler
recifin (birecife) : trembler, frissonner
recifinek, f. : tremblement, m.; frisson, m.
recimandin (birecimîne) : lapider
recîfêk, f. : cf. **recifinek**

- recû**, f. : quête, f.
reçeb, f. : bouton, m.
red, f. : refus, m.; réfutation, f.
red kirin : refuser, réfuter
ref, f. : vol d'oiseaux
refandin (birefine) : raccommoder
refik, f. : étagère, f.
refo, m. : troupeau qui ne rentre jamais à l'étable
reh, m. : cf. **ra**
rehdîn, f. : menton, m.
rehel, f. : trousseau, m.
rehet : cf. **rahet**
rehetî, f. : cf. **rahetî**
rehm, f. : compassion, f.
rehm kirin : faire miséricorde
rehmet, f. : miséricorde, f.
çûn rehmetê : mourir
rehmetî : feu, -e
rehnima, m. : boussole, f.
reht : fatigué, -e
reht kirin : déranger
rehtî, f. : fatigue, f.; dérangement, m.
rehwal, f. : amble, m.
Min dersa xwe rehwal kir. : J'ai bien appris ma leçon.
rehwal : qui va, l'amble (cheval)
rehwan, f. : cf. **rehwal**
reilandin (bireilîne) : 1) cf. **recifandin**
 2) faire briller
reilîn (bireile) : 1) cf. **recifin** 2) briller
reiyet, m. : paysan vassal d'une tribu
reîn, f. : aboiement, m.
rejandin (birejîne) : verser, répandre
rejiyan (bireje) : se verser, se répandre
rejî, f. : régie, f.
rejû, f. : charbon de bois
rek, f. : obstination, f.
rekik, f. : cage, f.
remil, f. : géomancie, f.
remildar, m. : géomancien, m.
remî, f. : flamme, f.
remo : célèbre
renc, f. : douleur, f.
rencide : affligé, -e
rencûr : souffrant, -e
reng, m. : couleur, f.; teinte, f.; teint, m.; style, m.; manière, f.; allure, f.
rengê şîlanî : ocre
rengê kirin : colorer
Axatî dikeve rengê wî. : Le métier d'agha lui convient tout à fait.
rengareng : bariolé, -e; varié, -e
rengareng kirin : varier
rengdar : coloré, -e
rengbenefş : violet, -te
rengîn : cf. **rengdar**
rengmeyik : efféminé, -e
rengnesax : pâle, maladif, -ve
rengnesaxî, f. : pâleur, f.
rengpîşe : adverbe, m.
rengqehwe : châtain, -e
repandin (birepîne) : 1) asséner un coup
 2) mettre un cheval au galop
repandin hev : se battre
repen, m. : cf. **ripin**
repin, f. : pré fané
repisîn (birepise) : être mal cuit
reprep, f. : bruit de course
req : dur, -e
req, f. : tortue, f.
reqa sêlanî : tortue de grande taille
reqa, f. : raccommodage, m.
reqa kirin : raccommoder
reqandin (bireqîne) : 1) faire une incantation 2) coller

reğas, m. : danseur, m.

reğif, f. : pavé, m.

reğif kirin : paver

reğifandin (bireğifîne) : mettre en ordre

reğifandî : régulier, -ère

reğis, f. : danse, f.

reğisandin (bireğisîne) : faire danser

reğisîn (bireğise) : danser

reğişandin (bireğişîne) : asperger

reğişîn (bireğişe) : être aspergé

reğî, f. : eau de vie

resim, f. : dessin, m.; tableau, m.;
photographie, f.

resim çêkirin : dessiner

resim kişandin : photographier

resimandin (biresimîne) : dessiner

resimçêker, m. : dessinateur, m.; peintre, m.

resimkêş, m. : photographe, m.

resmî : officiel, -le

cilên resmî : uniforme, m.

reş : noir, -e

reşê qehwê : brun sombre

reşgirêdan : prendre le deuil

bi reşê ketin : prendre le deuil

reş, m. : épouvantail, m.

reşal, f. : végétal

reşandin (bireşîne) : arroser, asperger,
répandre, éparpiller

reşatî, f. : terre ferme

reşayî, f. : cf. **reşatî**

reşbelek, f. : lettre, f.

reşbeûn ⁽⁸⁾:

reşegewr : gris sombre

reşetfi, m. : variété de raisin

reşêle, f. : merle, m.

reşeş, f. : averse, f.

reşik, m. : 1) nègre, m. 2) sandale, f. 3)

silhouette, f.

reşik, f. : pupille, f.

reşiş, f. : cf. **reşeş**.

reşmal, f. : cf. **reşme**

reşmêw, m. : variété de raisin

reşme, f. : pompon, m.

reşone, f. : oiseau

reşreşik, f. : eumin, m.

retibandin (biretibîne) : mettre en ordre

retibîn (biretibe) : être en ordre

retil, m. : testicule, m.

retim, f. : 1) sable très fin 2) guet-apens, m.

retimandin (biretimîne) : 1) boucher 2)
agacer, obséder

retimîn (biretime) : 1) être bouché 2) être
agacé, obsédé

rev, f. : fuite, f.

rev lê dan : mettre en fuite

xwe dan revê : s'enfuir

revandin (birevîne) : mettre en fuite;
enlever

revde, f. : petit troupeau

revî, m. : 1) fuyard, m. 2) harde, f.

revîn (bireve) : s'enfuir

revînî, f. : clarté, f.

revko, m. : cf. **revî**

revoke, m. : fugitif, m.

revonak, m. : cf. **revoke**

rewa, f. : humidité, f.

rewal : robuste

rewan, f. : cf. **rehwal**

rewaqe, f. : volet, m.

rewartin (birewêre) : évider, tailler,
polir, raboter

rewd, f. : troupeau, m.

rewdîn : affamé, -e

rewêjek, f. : rabot, m.
rewêşk, f. : évidoir, m.; rabot, m.
rewêtin (birewête) : cf. **rewartin**
rewisandin (birewisîne) : flamber
rewisîn (birewise) : être flambé
rewişt, f. : méthode, f.; procédé, m.
rewitandin (birewitîne) : cf. **rewartin**
rewîjek, f. : cf. **rewêşk**
rewş, f. : éclat, m.; splendeur, f.; situation, f.
rewneq, f. : clarté, f.; splendeur, f.; éclat, m.
rewşen : lumineux, -se; clair, -e
rewşî, f. : clarté, f.
rewşok, f. : cf. **rewêşk**
rewt, f. : 1) émondoir, m. 2) baliverne, f.
rewtan li ser avêtin : dire des balivernes
rewtele : stupide, sot
rex, m. : côté, m.; bord, m.
rex hev : côté à côté
rexkî : de côté
rex rexkî : de côté
rexdar, m. : gabelou, m.
rexml, f. : maison mitoyenne
rexne, f. : avarie, f.; dommage, m.
rexnedar : avarié, -e; endommagé, -e
rexnima, m. : boussole, f.
rext, m. : cartouchière, f.
rext û bosat : parure, f.
reyîn (bireye) : aboyer
rez, m. : vigne, f.
rezasûk : aimable; gentil, -le
rezik, m. ⁽⁹⁾:
rezkê rûvî : végétal
rezvan, m. : vigneron, m.
rezîl : malhonnête
rezîl bûn : être diffamé

rezîl kirin : diffamer
rezîlî, f. : malhonnêteté, f.
rê : 1) chemin, m.; route, f.; rue, f.; voie, f.
 2) accès, m.; méthode, f.; possibilité, f.; mo-yen, m.
bi rê ve : chemin faisant
bi rê : convenable
li ser rêkê nasekine : il change constamment
rê berdan : dévier
rêya xwe ji ser ... birîn : interrompre ses relations avec
bi rê ve çûn : cheminer
rê dan : guider; permettre
rê lê dan : guider; permettre
rêyeke giran dan ber xwe : se mettre en mauvaise posture
rêya xwe deranîn : retrouver son chemin
ji rê derêxistin : égarer
rêya xwe pê êxistin : prendre le chemin de
rê li ber ... girtin : couper la route à ...
rê jê standin : dépasser
bi rê ketin : se mettre en route
rê kirin : expédier, envoyer
rê lê dîtin : trouver un moyen pour ...
Rêya min li cem wan heye : J'ai accès chez eux.
rê pê ketiye : l'occasion s'est présentée
Çiya çiqas bilind bê, rojekê rê pê bikevê : Pour haute que soit la montagne, un chemin y sera un jour frayé. (proverbe)
ji rê şaş bûn : s'égarer
ji rê şaş kirin : égarer

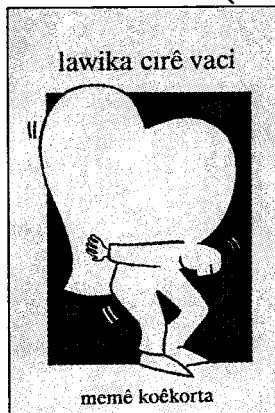
9. Biewnîre (nîyade) notê 1.

10. Cor ra na kelîme wina nusîyaybî:
 qizilbach.

- rê şexitandin** : s'égarer
rê tê heye : il y en a la possibilité
rê vekirin : frayer un chemin
rê li ber ... xistin : ouvrir un chemin à ...
dan ser rê : se mettre en route
- rêber**, m. : guide, m.; dignitaire religieuse
 chez les qizilbaş ⁽¹⁰⁾
rêberî, f. : conduite, f.
rêberî kirin : guider, conduire
rêbir, m. : raccourci, m.
rêbiwarî : passant, de passage
bi rêbiwarî : de passage, en passant
rêç, f. : sente, f.
rêçik, f. : sentier, m.
rêdîn, f. : menton, m.
rêga, f. : sentier, m.
rêgo, m. : cf. **rêber**
rêhesin, f. : chemin de fer, m.
rêhev, m. : compagnon de route
rêhevî, f. : accompagnement, m.
rêj, f. : balai, m.
rêj kirin : balayer
rêkirin (rêke) : envoyer, expédier
rêkok, f. : ruelle, f.
rêl, m. : forêt, f.
rêlandin (birêline) : faire aboyer
rêlî, f. : nêfle, f.
rêlîn (birêle) : aboyer
rêncber, m. : manoeuvre, m.
rêncberî, f. : condition de manoeuvre
- rêncô** : perclus, -e
rêênêrî, f. : attente, f.
rêênêriya ... kirin : attendre
rêênîşan, f. : règle, f.
rêonî, f. : précepte, m.
rêpan, f. : attente, f.
li rêpana ... bûn : attendre
rêpana ... kirin : attendre
rêraz, f. : programme, m.
rêş, f. : cf. **rêj**
rêşî, m. : foin, m.
rêş, f. : cf. **rêj**
rêtin (birêje) : verser, répandre
rêvas, m. : végétal
rêvin : sale, malpropre
rêvnahî, f. : orgueil, m.
rêwingî, m. : voyageur, m.
rêwî, m. : voyageur, m.
rêx, f. : cf. **rîx**
rêz, f. : ligne, f.; rangée, f.; ordre, m.; rang, m.
anîn rêz ⁽¹¹⁾:
bûn rêz girtin : s'aligner
rêz kirin : aligner
rêzan : qui connaît la route
rêzanî : coutumier, -ère; habituel, -le
rêzanî, f. : indication, f.
rêzanî kirin : renseigner
rêzen, m. : brigand, m.
rêzenî, f. : brigandage, m.
rêze, m. : végétal
rêzik, f. : usage, m.; coutume, f.; tradition, f.

11. Biewnîre (nîyade) notê 1.

KITABÊ KIRMANCKÎ (ZAZAKÎ)-V

37) Memê Koêkorta, Lawika Cirê Vaci, Stockholm, 1997, 62 r.

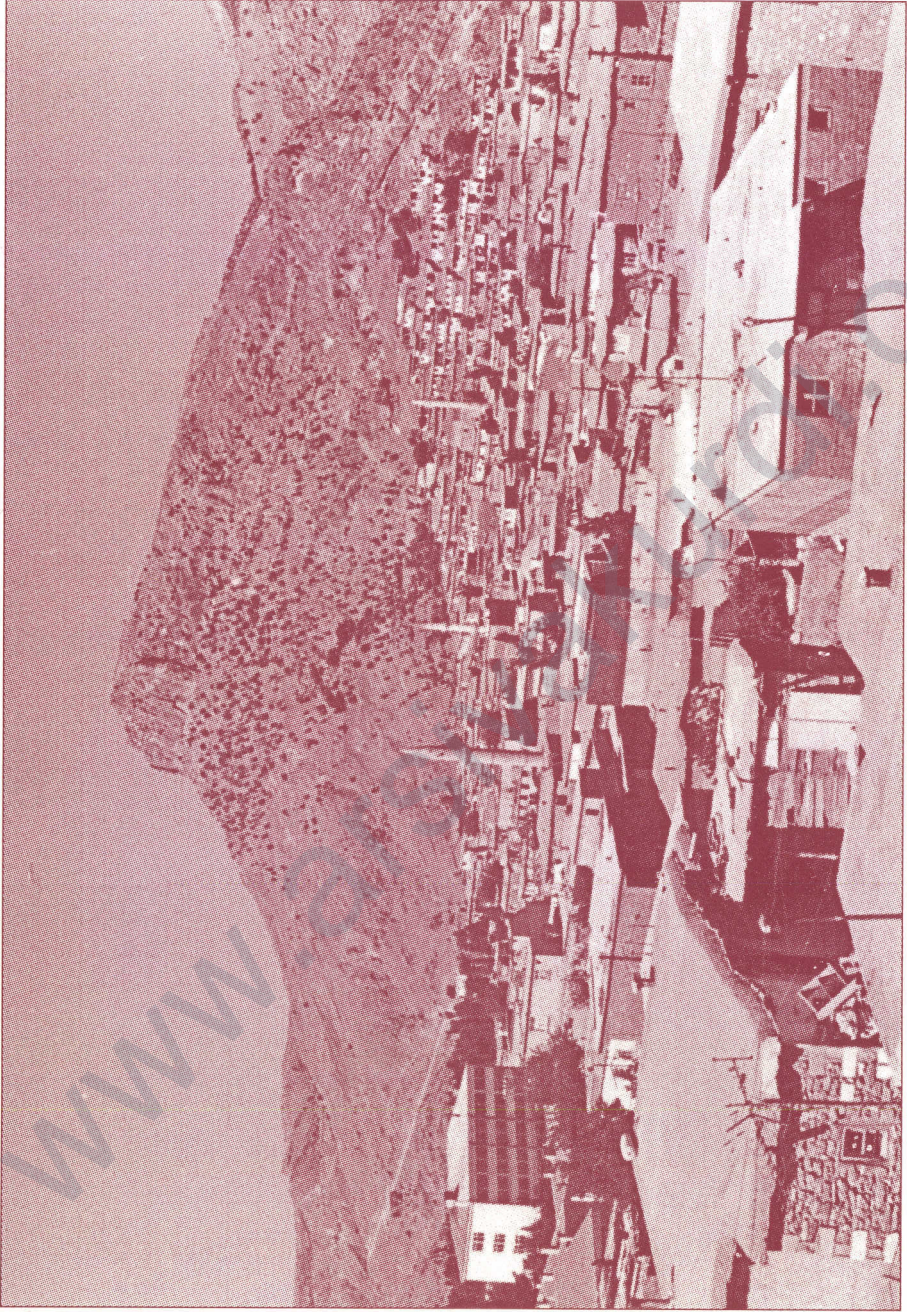
38) Mûnzûr Çem, Luye Be Biza Kole ra, şanikî, Weşanên Komkar, Köln, 1998, 91 r.

39) Mûnzûr Çem, Kulê 38i (roportaji), Weşanên Komkar, Köln, 1998, 234 r.

ALFABE

Kirmanckî (Zazakî)	Tirkî
A a	adir, asin, Almanya
B b	adam, at
B b	bira, ban, Bidlîs
C c	büyük, bir
C c	ca, cêr, cor
Ç ç	can, cadde
Ç ç	çim, Çewlîg, Çemişgezek
D d	çocuk, çöp
D d	dest, Diyarbekir, Dêrsim
E e	dal, dayı
E e	ez, Erzingan, Erzirom
Ê ê	el, eldiven
Ê ê	êrxat, êlçî, êqbal
F f	-
F f	fek, fariskî, Fransa
G g	fare, fıstık
G g	ga, giran, Gimgin
H h	göl, güven
H h	her, heş, Hollanda
Î i	hemen, hava
Î i	bin, kirmanc, solin
Î î	ısırmak, ışık
J j	îsot, İran, İtalya
J j	iş, it
J j	jêhat, jan, Japonya
K k	jandarma, jimnastik
K k	kitab, kar, Kurdîstan
L l	kalkan, küçük
L l	lal, lazut, Licê
M m	limon, leke
M m	ma, mase, Mûş
N n	mavi, maya
N n	nan, newe
O o	ne, neden
O o	of, oda, ordu
P p	olmak, odun
P p	payız, Pîran, Pali
Q q	parmak, pınar
Q q	qeleme, qumaş, Qibris
R r	-
R r	rind, radyo, Riha
S s	resim, rüzgar
S s	sipî, simer, Sêwregi
Ş ş	serin, sarı, süs
Ş ş	şima, şeş, şaş
T t	şişirmek, şişman
T t	ti, tarîx, Tirkiya
U u	tath, tavşan
U u	utî, uca, ucret
Û û	ütü, ücret
Û û	ûsul, Ûrris, Ûrrim
V v	uzak, unutmak
V v	verg, velg, vate
W w	var, ver
W w	wisar, weş, welat
X x	-
X x	xirab, Xarpêt, xurbet
Y y	-
Y y	yaban, yar, yadîgar
Z z	yayla, yol
Z z	zaf, zerd, zaza
	zeybek, zavallı

Çermûg

Qate

Kovara Kulturî

Hûmar: 6

Payîz-Zimistan, 1998

Serredaktor:

Malmîsanij

Redaksiyon:

Haydar Diljen, J. Îhsan Espar,
Malmîsanij, Mehmet Uzun

Însiyatîfê destpêkerdişî:

Osman Aytar, Yildiray Beyazgul,
Çeko, Mûnzûr Çem, Memo Darrêz,
Nihat Elî, Cemîl Gundogan, Lerzan Jandîl,
Huseyîn Kulu, Seyîdxan Kurij,
Robîn Rewşen, Kamer Soylemez,
Kazim Temurlenk, Şukrî Urgan

Temsîlkarê Almanya:

Mûnzûr Çem
Faks: +49 - 30 - 611 33 19

Seveta aboneyîye û tîkîliye (Almanya de)

L. Ballikaya
C/O Vereinstadtteil VHS e.v.
Postfach 62 07 46
10 797 Berlin/Almanya

Temsîlkarê Norveçî:

M. Darrêz
Box: 2545
7001 Trondheim/NORVEÇ

Temsîlkarê Hollanda

Ferhad Amedî
Delfzyl Str. 81
6835 CM Arnhem/HOLLANDA
Tel: +26-323 26 95

Şertê aboneyîye:

Welat	serrêk	6 aşmî
Tirkiya:	40 DM.....	20 DM.
Almanya:	40 DM.....	20 DM.
Swed:	250 SEK.....	125 SEK.
Welatê binî:	70 DM.....	35 DM.

Vayî: 10 DM./50 SEK.

Îlan:

Riperrêk: 200 DM./1000 SEK.
Nê m riperr: 100 DM./500 SEK.
Çarêgriperr: 50 DM./250 SEK.

Çap: Apec Tryck & Förlag, Stockholm

ISSN:1401-2995

Postgiro:

Kurdiska Kultur och Språkföreningen
475 16 98-4 SWEDEN

Adres:

Î. Espar
Odd Fellowvägen 29
S-127 32 Skärholmen/SWEDEN

Berpîrsiyariya her nuştî yê nûştoxî/nûştuxe bi xo ya.

TEDE

Wendoxan rê.....	3
Memo Darrêz	
Ma Derheqê Sadêq Hêdayetî di Cafer Cafernêjadi di Qisey Kerd	4
J. Îhsan Espar	
Gulê Meltîni	14
Malmîsanij	
Kirmanckîya (Zazakîya) Motkî û Hewêlî ra	16
Xecê	
Hesretî Mi	27
Mehmet Uzun	
Yelge	29
Mikaîl Aslan	
Ez Kî Waştûya Xo ra Zaf Hes Kenû	36
Haydar Diljen	
Eke Kurdî Pê Fam Nêkenê, Şima Çirê Kurdkî Qedexe Kenê?	37
Firat Celkerî ra Şîrî	42
Mûnzûr Çem	
Komara Tirkîya û Dêrsim	44
Deniz Gunduz	
Piro de Ma Piro Dîme	57
Serdar Roşan	
To Ma Serferaz Kerdî	59
Abdulmuttalip Koç	
Xûnima Min a	64
Memo Darrêz	
Standardîzekerdişê Kirdkî Ser o Çend Vateyî	66
Malmîsanij	
Ferhengê Tirkî-Kirmanckî (Zazakî)-IV	71
Wendoxan ra	78
Celadet Alî Bedirxan	
Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî-VI	82
Kitabê Kirmanckî (Zazakî)-V	95
Alfabe	96

Wendoxê erjayeyî,

Ma serrneweyê şima pîroz kenê, na serra newa de weşî û şayîya şima wazenê.

Hêvîya ma a ya ke raya xoserîye û azadîye de xebata millet û welatî 1999 de hîna serkewte bo.

Uate

Edebîyatê fariskî ra:

MA DERHEQÊ SADÊQ HÊDAYETÎ DI CAFER CAFERNÊJADÎ DI QISEY KERD

Cafer Cafernêjad (Jafar Jafarnejad) (CC) kesêko fikrazad û humanîst o. O Îran re yo û eslî xo lurr o. CC wextêki Kurdîstanî Rojhelatî di se mamosta (mualim) xebitîyo û tayê numûneyê folklorî kurdî arê dayî. Fikrazadîyê xo ver o mecbur mend wextî Şahî di welatî xo terk kerd û no demêko derg o ke Norweç di ronîşenû. O nika edebîyat û felsefe ser o xebitîyenû û bi nameyê “*Sophia Aeterna*” (Îrfano Ebedî) kîtabêk ke nîzdîyê 600 rîpelî yo bi norweçkî nuştö. Na eser di CC behsî îlm û îrfanî tayê fikrmendanî sey Zerduştî û Îbsenî norweçî kenû û wazenû bi wendoxan bido zanayîş ke Îbsen çî qeyde binî tesîrî dualîzmî Zerduştî di mendo⁽¹⁾. CCî hetanî nika xêlê eserî fariskî re tadayî zîwanî norweçkî. Mîyanî înan di Şahname û romanê Sadêq Hêdayetî (1903-1953) estî.

Hêdayet nuştöxêko îranîj o û hîna zaf zî bi romanê xo yê “Bûfê Kor” (Pûmo Kor, Pûyo Kor, Bumo Kor, Kundo Kor) ameyo şînasnayîş. Heyatî Hêdayetî bînatê (beyntarê) Îran, Hindîstan, Fransa û Rûsya di derbas benû (vêrenû). O wendişî xo Tehran û Parîs di tamam kenû û dinyayê edebîyatî di meşxulî zaf curanî kulturî û xîyalî (fiksîyon), mesele, yarî, hîkayet, folklor (mîyan di folklorî kurdî zî), drama ûêb benû. Ey û hevalanî xo komêk ke xo re vatên Rabîa (komê adirî) saz kerd. Merdimî na kome xort, modern, radîkal bî û binî tesîrî Rojawanî di mendibî.

Mi semedî kovara *Vateyî*, derheqî romanê Sadêq Hêdayetî “Pûmo Kor”î di, CCî di roportajêk kerd. Bi na hêvî ke wendoxî ca (ci ra, ti ra) zewq bigerî.

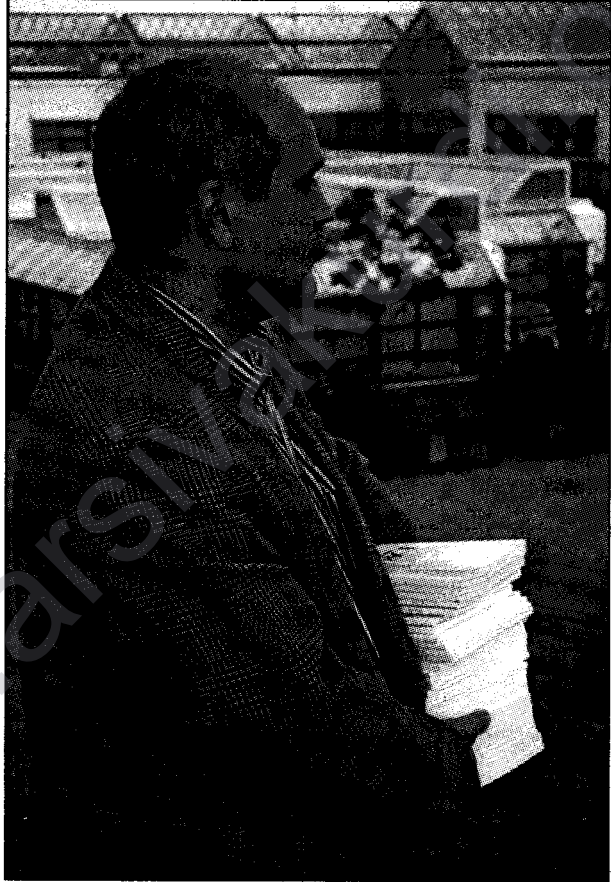
Memo DARRÊZ

1. Na nuqte muneqeşeyan re akerdî ya, la mewzuyî nuştöyêk bînî ya.

Rojhelat ra vengêko newi: Sadêq Hêdayet

Memo Darrêz (MD): Her ruho bîyayi eynî wext di merdi yo. Dewrî bînatê bîyayîşî û mergî yê xoverrodayîşî yo. Û îradê xoverrodayîşî yo ke eşkenû na dewr hem derg kerû hem kilm. Xoverrodayîşî Hêdayetî pancas serrî ramit. La romanê ey Pûmo Kor hemo newi-newi vila bena. Wext ramojnênû dergê emrî ey çend a. Qê (semedî) dergkerdişî nê emrî gelêk fedakaran wezîfe giroto serî milî xo. Înan ra yew zî ti yî birêz CC. Ez to pîroz kena. Karî to zî karêko îdealîst û pîroz o. Îdealîst o çimkî ti her hetî re çinbîyayîşî dir tîyever nanî. Hem zî welatanî xerîban di.

Cafer Cafernêjad: Belê, ez zana xebatê mi giran a, la hetan ke mi re bîyero ez xo ver ro dana. Ez texmîn kena ke Hêdayet mintiqayê Rojhelatî di zaf nêyamo şinasnayîş.

Cafer Cafernêjad

MD: Texmînî to raşt o. Hêdayet ma rî xerîb yenû. Heta ke ey ser o mi nuştişî to kovarêk di nêdîbi, mi o nêşinasnên.

CC: Heyf ke no halî ma yo: Ma cîranî yewbîn ê, ma bi hezar serran kiştê yewbîn di ciwîyayê, la xêlê hayê ma yewbîn ra çinî ya. Zaf dorî (reyî) ma bi yardimî dinyayê Rojawanî yewbîn şinasnenî. Hêdayet zî înan ra yew o. O Rojawan di hinîya zaf şinasîyo.

MD: Kam o Sadêq Hêdayet?

CC: Hêdayet zaf hetî ra kesêko sarehewadaye bi. O malbatêka xanedan (arîstokrat) ra ke tarîxî Îranî di warî cayêk êsayî bî, amên, la o tu wext sey înan nêciwîya û rîyê (raya) xo bixoy tesbît kerd. Bixoy tesbîtkerdişî heyatêk xo dir hin xusûsiyetî ke serdestanî Îranî ca hes nêkerdê ardê. Înan cayê ey zaf nêzana.

Ey bixoy heyatêko giran raviyarna, ezîyet û cefa ancit. Penî di zî daymişî nê cefayan nêbi û bi zehîr ruhî xo kişt (*).

MD: Ezîyet û cefayêk bi çi celeb?

CC: O bixoy warî ruhêk nê celebî bi. Heyatêk sade û bêdebdebeyî ra hes kerdên.

MD: Yanî celebêk ruhêko merezdar ke mîyanî cismanî ezmanî di dinyayêka azad û mezlum dim a gêrenû; dinyayêka ke hemo nêxeripîyaya, nêbîya dinyayê xirabî sey dinya ke ma te di ciwîyênî?

CC: Belê, raştî ya merdim eşkenû behsî ruhêkî merezdarî bikerû. Wexta merdim anîyenû o çi qeyde qêmîşî heyatî xo bi, çi qeyde pêniya heyatî xo ard, merezdarîyê ey benû ke hinîya asan fam bibû.

MD: Çira rejîmî o nêwaştê?

CC: Çimkî o dijî (vera, qarşî) heme kulturî tradîsyonelî cematî Îranî vejîyaynî; ey tu wext înan ver di sari ronîna, her wext înan ver ro şî. Qedexeyî (yasaxî) ver ey nêşka romanê xo Pûmo Korî Îran di vejo, na ra ey Pûmo Kor Hindîstan di neşr kerd.

MD: Hedîseyê bi no celeb dinyayê edebîyatî di kemî nîyî?

CC: Nê. Na tebiyetî heyatî di esta.

MD: Dinyayê edebîyatî di cayê ey çi yo?

JD: Dinyayê edebîyatî modernî di Hêdayet warî di pozîsyonan bi:

(*) Tayê zî nusênî ke Sadêq Hêdayetî musluxa gaza hemamê keyeyê xo akarda û wina xo kişt. (Notê Vateyî)

- Edebîyatî Ewropa di Hêdayet.

- Heyranmendişî ey qê *qernê zern* (dewreyê altun) ê Îranî (dewrî verî îslamî). Ey *qernê zern* ê netewî xêlê berz girotê, o kerdên warî xusûsîyetêkê zaf romantîk.

MD: Gelo ey dim a çend eserî mendî?

CC: Nizdîyê hîrisî. La qet yew eserê ey zî nêresena Pûmo Korî. Pûmo Kor sereserê ey a û tadîyaya zêdeyê vîst ziwanan.

MD: Ma gelo merdim eşkenû na roman çî qeyde (senî, çitur) biwanû?

CC: Edebîyatî Îranî di na roman destpêkerdişêka newî ya. Dorê ewilî eserêka bi no celeb Rojawan di amî şinasnayîş û zaf hetan ra amî wendiş. Qê tefsîrkerdişî Pûmo Korî zaf rîyî (rayî) estî. Mîyanî înan di di rîyê wendişî muhîm î:

-analîzî curê "*mîsalî ezeli*"⁽²⁾

-psîkoanalîz.

Tayê kesî zî roman sey krîtîkêka sembolîk a perîyodî Rîza Şahî vînenî. Tayê rexnegirî (krîtîkkerdoxî) analîzkerdişanî xo di strukturî roman ra dest pêkenî û tepîya şinî mewzuyê aye. Wendişêko bi no qeydi derheqê Pûmo Korî di tayê debat (munaqêşe) û îzehkerdişanî dibendîyan peyda kenû. Eseranî Hêdayetî di zaf hikayetî ke bi ruhî merdimî ra girêdaye yî estî, la yew zî nêresena ê Pûmo Korî.

MD: Nika analîzkerdişî romanan di di qatdeyê muhîmî yenî qisekerdiş. Formê îzehkerdişî (form, şekl) û mewzû (tema)⁽³⁾. Gelo ti eşkenî ma rî behsî tîyewardîşî roman bikerî? Yanî romanê Hêdayetî bi çî qêde amîya organîzekerdiş.

CC: Roman di qisman ra amîya organîzekerdiş ke bi têkilîyêka for-

2. *Mîsalî ezeli*: şiklî peydabîyayîşî yê ewilî, fenomeno verîn, modelo ewilîn (prototîp).

Archetypal criticism: bêşuûrîyê ma ya kollektîf ke xo xîyal û hîssanî ma yê derheqî cismanî dinya û kaînatî di qêde bi qêde ramojnena, analîz keno. Mesela derheqî ewilbîyayîşî *erd, hewa, adir, aw, rengan* di ma senî fikirîyenî?

3. The way of telling and theme

mel (biçimsel ilişki) yewbîn ra ameyê girêdayîş. Qismî verînî di vatevajêk (nika ra tepîya: vatevaj-ez)⁽⁴⁾ ke roman di şexsî sarî yo, cinîyêka îdeel dir ke a zî şexsê sarî ya bîn a, munasebetêko ecayîb di yo. Vatevaj-ez

Qapaxê Bûfê Korî

eynî wexti di Kalî Xuzmîyani (Kalî Qulizî) dir zî munasebetêko xerîb di yo.

Qismê dîyin di vatevaj-ez şikilbedelnayîşêk⁽⁵⁾ ke zaf seserran tepîya şinû, tecrube kenû.

Roman derheqî wextî nikayê heyatî di ya. Destpêkerdiş, bi vatevajêk ke hazir o ke ê hedîseyan ke tecrube kenû binusû, dîyarî qabî qelem ra boyax bikerû, benû la ra. Apî (datî) ey, ke ey tor (tu wext) nêdiyû, Hindîstan ra yenû zîyaretîyê ey. O şinû quncikê şerabî ke bînatê qulê hewê ra şerab bîyaro û ey îkramî apî xo bikerû. Cinîka rind,

bedew, kincanî tariyan mîyan di, rî aye di wiyayîşêko (hewayîşêko) bêhaydar seke a derheqê nêbîyayîşî kesêk (kesêk ke uca di nêbi) di bihizirîyû, qevdêk vilikan îkramî merdimêk pîrî ke kiştâ wetînê derêk di, binî darê selwî (cypress) di ronîştî, kena. O qeyde êsenû ke a wazena xo dereyî ke aye û Kalî cîya keno ser ra bierzî cayê ey, la a ceribnayîşî xo di ser nêkuwena. Wiyayîşan ver Kal seke biteqû.

Zerrcikotişî (zerrdevistişê) vatevaj-ezî yê cinîya bedew, kêna melayîket, ey erzenû mîyanî dinyayêka newî. O tu quncik û rîyanî bajarî nêverdenû, aye dim a gêrenû ke aye bibînû. Wexta o aye nêbînenû, bêhevî xo bi xo danû bawerkerdiş ke a mexluqêka xerîb a û yê na dinya nîya. La o tepîya agêrayîşî xo yê bi keyî (kî) ser di, verî şemîgî (zifqêla) berî xo di raştî aye yenû. Ê şinî zerrê wadeyê aye û a dîyarî ceyê ey ra qêldîyena (vezilîyena, qelibîyêna). O rewşêko melankolîk û mestbîyayi di yo. Kêfweş û sersem, o bînatyê (mabênî) înan di durîyêka ruhî seh

4. vatevaj-ez: formî şexsî verînî

5. metamorphose; incarnation

kenû. Durîyêk ke nîyena pêdawitiş: “*Bînatê înan di seke dîyesêko (dêsêko) camin amibi viraştiş*”.

Wexta o dest bi şimitişî afyonî (opiumî) kenû û kuwenû halî *koma*, xîyalanî xo di şînu bîyayîşê dewranê zaf verî. Tîya di o dinyayêka newî di çimanî xo akenû. Bînatê demê nikayinî û demê vîyarteyî di heyatêk.

Gorê C. Shamissa⁽⁶⁾ (*The Blind Owl of Sadeq Hidayet*) qehremanî roman *mîsalî ezeli* yo psîkolojîk o la merdimêko nêweş nîyo. Ma ey di ganî bigêr fikr û tebîetî pêroyî yê merdimî. No tebîet rîyê tarîxî merdimatî yo û derg o. Û eke ma Hêdayetî fam bikerî, o wext ma eşkenî tarîxî xo yê kompleks û tîyemîyankewteyî hinîya asan fam bikerî. Munasebetî bînatêyê nuşttoxêk û eserê ey/aye, hetanî wextî Arîstotelesî tepîya şîni. O wext înan eseranî xoyî girdan ê edebîyatî di tecrube kerd ke ma bimuejnî (bimusnî, binawnî) û ma bidî îqnakerdiş ke dinyayê eseranî edebî dinya raşti (the world of reality) ya. Yanî ê çiyî ke ma roman di raşti înan yenî, qomîyê; her kes eşkenû bi qêdeyêk (tewirêk, hewayêk) yan zî bi qêdeyêko bîn heyatî xo di, yê merdiman û cîrananî xo di, cematanî dinya di bibînû.

Tebîetî *mîsalî ezeli* yê roman bi bêşuûrîyê maya kollektîf ra girêdayi ya. Tayê aktîvîteyî ma dormeyê înstînt (iç güdü) û kêfwaştişanî ma di şîni-yenî. Ristimî nînan bêşuûrîyê maya kollektîf ra yenî. Benû ke roman di mîsala muhîma *mîsalî ezeli* “*versî*” (sey, şîye, sersî) bû. Versî sîmayê (sûretî) roman a. Versî bi qêdeyêk wayê tekamulî (evolution) bixo ya. Yan zî a versîyê vateyê a cinîya şewînî (cinîya îdeel ke şew yena) ya. Bi vateyê Jungî *anima*. *Anîma* sey hetêkê ruhî merdimî yena zanayîş. Heto cinîyin (femînîn, makî) ke mîrasî yo. Heto bîn zî *animus*, heto camerdin (maskulîn, nêrî) yo. Gorê Jungî, ruhê ezeli di nê her di hetî sey way û biray feqcewî ronîşte yê û averberdişî îndîviduelbîyayîşî di warî menayêka muhîm î. Prosesî averberdişî di merdim xo şînasnenû û benû haydar ke o/a ê bînan ra cîya yo/ya. Qê Jungî⁽⁷⁾ hunermend merdimêko îndîviduel o la menayêka hinîya berz di hunermend merdimêko kollektîf o.

6. C. Shamissa, îranîj o û profesorî edebîyatî yo.

7. Qê malumatî zêdî biewnîre: Jung, Karl Gustav, *Modern Man in Search of Soul*

MD: Yanî îndîvîd (şexs) herçend xo bişinasnû, ferqî xo û ê bînan bîzanû -ma vajî qij (gede, doman) wexta çijeyê dadê (maya) xo genû, pêhesîyenû ke dadî a bîn a, cismêk ke teverî (teberî) ey di ya- zî, reyna qij kollektîf o, çimkî ezêlî re ruhî merdimî kollektîf o.

CC: Belê. Pûmo Korî di zaf elementî warî ruhêke nê qeydeyî yî. Bi nê elementan ma eşkenî bî (bêrî) merkezî roman ke tezahurî ruhî merdimatî ya. Rexnegirî ke psîkoanalîz û *mîsalî ezêlî* di meşxul î, dîqetî ma ancenî ê strukturani merdimatî yê kompleks û tîyemîyankewteyan ser ke roman di zaf nimite yê û nêesenê. Yanî rî aye ra nêesenî, la lazim o ke merdim înan tîyew bidû, ser o bifikirîyo.

MD: Ti wazenî vajî romanî psîkolojîkî warî hin xusûsanî xweran î û nê xusûsî înan manenî pê. Merdim eşkenû hinîya derg kerû û vajû ke Pûmo Kor manenû tayê romanî û sembolîzmî ey parçeyêkê şebekeyê sembolîzmî kaînatî yo?

CC: Belê. Pûmo Kor celebêk parçekerdişî (cîyewkerdişî) ruhî merdimatî yo: xusûsîyeyî ruhî yê cinîyin û camerdinî (anîma û anîmus), cinîyînî zerrî û camerdinî zerrî, haydarî-bêhaydarî, heyatî zerrî-heyatî teverî. Na ra na roman celebêk gerri, celebêk gazinê nê parçekerdişî ya. Gazin vîrîyêka xwerî ya û yewbîyayîşêk xasî dim a yena kerdiş. Wehdetêk orîjînî dim a. Qê yewbîyayîşî ruhî, qê ebeditîyê ey, qê temami vîrîyêk. Hemi roman waştîşêk o ke nê yewbîyayîşî dim a gêreno. La roman bi waştîşêk têna nêmanena, a eynî wext di hetî tewhîd û zafbedelnayîşî (kesret) re xoverrodâyîşêk o. Yanî a xo bibedelnû û wehdet di yew bû.

MD: Gelo o projeyê xo benû sari? Roman di wehdet peyda benû nêbenû?

CC: Nêxêr! Na yew ra her vateyê eseri di yew tahlîyêka (caleyêka) bijar eşkena tam bidû. Qê na yew a ke na tahlî bilî ruhî ma yê koti bena, erzena ey ser. Hêdayet hetêk ra wazenû bi a cinîya îdeel, bi Lakate⁽⁸⁾ -ke roman di cinîya qaltax temsîl kena- dir şîyerû girawêka

8. Cinîya îdeel û Lakate esasî xo di yew î.

(adayêka) xir û xalî yan zî cehenemêko veng ke bê înan hîremin tu kes nêşkû ci resû. Heta mar û hewa zî. Helbet gêrayîşêko no celeb tena planî fikrî di manenû.

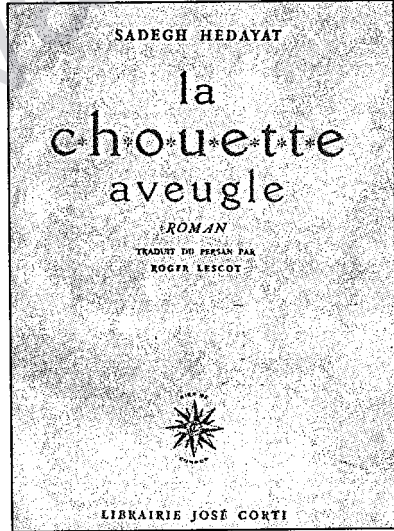
MD: Waştîşêko xîyalî, fiktîf di merdim raştî çend hetanî cinîyinan (femînînan) yenû?

CC: Di hetan. Yanî ruho cinîyin warî di hetan o: Heto yewin heto kreatîf, aktîf û pozîtîf ke bi cinîya îdeel ameyo temsîlkerdiş. Heto bîn zî heto xirabkerdax (destruktîf), heto negatîf, heto xerepnayox o. Cinîya qaltax nê hetî temsîl kena.

MD: Dualîzmêko na newîn Zerduştî di zî estû.

CC: Belê.

MD: Mi rî wîtir (otir, winî) ami ke hetî formî re Hêdayet xêlê binî tesîrî "Nouvel roman" (Romana newî) ê Fransa ke nuştoxî sey Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet, Claude Simon serkêşîya aye kerdê di mendo. Romanê ey di livî zaf çinî ya, zaf hedîseyî tîyedim a nîyenî -ma romanê tradîsyonel ra musayê ke zaf çî tîyedim a yenî û her hedîseyêk warî yew sebebêk o-, wext ti vanî (adeta) vindeto, seke yew biwazo wextî vindarnû. Helbet wextvindarnayîş, mergvindarnayîş, dinyayêka ebedî peydakerdiş tim hişî merdiman meşxul kerdo. Xêlê romanî di dinyayê fantazîyan ebedî ya. La mesela ma cayê Robbe-Grilletî di taswîrêko bê heves, bê eşq, dinyayê teverî (dinyaya ke ma ra êsena) vînenî ke qaidêyêkê "Romana newî" yo. Nê kesan waştê celebêk roman binusî ke bîşkû raştîyê seserrê ma îfade bikerû. Xora roman zî gorê wextî xo bedelnena.

Çapa fransîya Bûfê Kor ê Hêdayetî

CC: Hêdayetî Tehran û Fransa di wend û wextî Riza Şahî di mudetêk

Îran di Banqê Milî di xebitîya. Wendişî eyê Fransa o binî tesîrî edebiyatî Rojawanî di verda. Ey xêlê eserê xerîbî sey ê Arthur Schnitzlerî taday ziwani fariskî. Bêguman kesani sey Kafka, Camusyî ey ser o tesîr kerdû, la gorê bawerîyê mi tesîro gird ê fikrî ruhî yê Umer Xeyyamî yo. Ey bixoyê eserî Xeyyamî analiz kerdî. Mesela “*kuzeyî şerabî*” (kuzikê şerabî, şerbikî şerabî) şîranî Xeyyamî di warî motifêk muhîmî yo. Xeyyam zî çekuyî “pûm”î xebitnenû (gurênenû, şuxilnenû). Hetî motîfî antropomorfizmî (şiklî merdimî) re zî o binî tesîrî Xeyyamî di mendû. Rubaiyanê Xeyyamî di tonî motîfî antropomorfizmî nê vateyan di eşkenû bîyerû dîyayîş:

“Atolyê kuzeviraştoxî ez şewa bîn şîya,
Kuzeyêko zaf bêveng bi îfadeyêko zixm, menzîl di bi,
Kuzeyêk nişka ra haya bi û qêrra:
Koncî het ra kuze, rotox û erînayox?”

MD: Penîyî di eke ma bîya (bîyarî) pêser.

CC: Qismo verîn di hîkayet derheqî cinîya îdeal di ya ke vatevaj wazenû pîya bimanû, la ceribnayîşî xo di ser nêkuwenû û penîyî di aye kişenû.

Qismê dîyin hîkayetê derheqî cinîya qaltax di ya ke vatevaj tîya di dîqet ancenû hetanî aye yî fizikî, erotîkî ser. No hetî ruhî heyatî rojaneyî û aktîvîteyanî sosyalan ke qê vatevajî zaf kîndarî temsîl kenû. Bi naye vatevaj wazenû qîmetnêdayîşî xo yê bi parçekerdişî ruhî eşkera bikerû. Qê na ra ke o bi vateyan û sembolanî celeb celeb -ke ebedîyet, entîketîyê heyatî, biembrbîyayîşî heyatî ramuejnenî- veng (vênda) yewbîyayîşî mîstîk ê verînî dano. Mesela bajarî Rey û wextî Deqyanûsî sembolêkê nê nêwîn î.

MD: Persêko peyin: Ma sari di behsî ruhê merezdarî kerd. Hem heyatî Hedayetî bi bedbînî (pessîmîstî) ravîyert û hem zî dinyayê Pûmo Korî di ma raştî ruhêk merezdarî yenî. Merdim eşkenû nê her di dinyayan tîye ver nû?

CC: Benû zî nêbenû zî. La ez nêwazena dinyayê xîyalan bi ê bîyografi dir tîyemîyan kerî.

MD: *Ez zaf sipas kena birêz Cafer Cafernêjad, qê wextî biqîmet ke to da mi.*

CC: Ez zî sipas kena, serkewtena şîma wazena.

GULÊ MELTÎNÎ

Mergêka keski sey îbrîşimî
hîrê polê aye derya
mergi xerîbi, derya xerîb
û ez uca tik û tena.
Xerîb o daristan
daristano ki se qolêko qedîfe
qotê daştînî ro daye
asmîn xerîb o, kewo û saye
şewi xerîb a, sipêloçi û bana.
Heme demeyê min ê şadî
heme vîrameyîşê min ê bextinî
heme heskerdişê min ê nêmcetmendeyî
û heme vateyê ki mi hema nêvatî
xerîbê nê cayan
nê cayan di tik û tena.

Tenayîye pêl dana
zerra mi di
zerra mi tengi
zerra mi şikita
zerra mi zîzi
zerra mi
hesretmendeya yew qevda gulan.
Mela ocaxê to kor
berê to mor bo felek!
To vîrî nîno gidî
gama ki Meltîn di gulî vejîyaynî
Çala Pîranî di vengên daynî

şad bînî xortê pîl û pelengî
ti leyîran vajî
ê loqimê sedirezemî reyra
zî nêbedilnaynî.

Nika seki zuri bo
Meltîn di gulî vejîyaynî.
Nika seki zuri bo
Pîran di destê bi destê
gulî roşîyaynî
hergû desteyî di
da-des hebî surî
û mîyan di yewa sipî.
Gulê ki
leyîrîye di zerweşîya mi
perîyê rindîye yê ciwanîya mi
û risipênîya welatê mi bîy.
Gulê ki
xeml û xêzê xeyalanê mi
xeyalanê min ê surgunbiyayan î
hel û game
venga mi danî:
-De bê, bê, bê!

J. ÎHSAN ESPAR
Hamnan 1997

KIRMANCKÎYA (ZAZAKÎYA) MOTKÎ Û HEWÊLÎ RA

Malmîsanîj

Kirmanckîya (zazakîya) dewan û şaristananê cîya-cîyayan nê serranê peyanan de verra-verra hîna zaf nusîyêna. Mi bi xo 1976 ra hetanî ewro Pîran, Gêl (Eğil), Aldûş (Gerger), Çêrmûg, Licê û Farqîn (Silvan) ra tekstê folklorîkî nuştî û neşr kerdî. Çi heyf ke kirmanckîya tayê cayan hetanî ewro hona (hima) zî nênusîyaya. Mesela ya mintiqaya Motkî (Mutki), Hezo (Kozluk) û Hewêlî (Baykanî). Mi 1979 de fekê yew xortê motkîyîjî ra yew estaneka (sanika) kilme

nuştîbî û neşr kerdîbî⁽¹⁾, na îstîsnayêke bî.

Kirmanckîya Motkanî mi rê bîbî derd, mi vatinê “rojê ez ganî ser o bixebitîya“, çimkî kirmanckîya na mintîqa de tayê xusûsiyetê gramatîkî estê ke kirmanckîya cayanê bînan de çinî yê. Cêr ra şima di tekstanê bînan ê ke mi goreyê vatişê yew motkîyîjî nuştî, wanenî. Mi çekuyanê (kelîmeyanê) nê tekstan ra ferhengekêk kirmanckî-tirkî zî hazir kerd, şima tekstî ra pey nê Ferhengekê Motkî vînenî.

Çend serran ra ver mi fekê yew dewijê Hewêlî (Baykanî) ra zî tayê çeku û cumleyê kirmanckî nuştîbî. Mi nê çekuyan ra Ferhengekê Hewêlî hazir kerd. Ferhengekê Motkî ra pey yê Hewêlî yeno⁽²⁾. Seke şima vînenî, Ferhengekê Hewêlî de tayê çekuyî cumleyan mîyan de zî nusîyayê.

Mi cor ra va ke tayê xusûsiyetê fekê Motkî cîya yî. Mesela kesê

1. Biewnîre (nîyade) Malmîsanîj, “Folklorê Ma ra“, Hêvî: kovara çandîya giştî, nr. 3, Sebat 1985, Parîs, r. 103-104

“Heş“, Hêvî: kovara kurdî ya zarokan, nr. 4, gulan 1981, Stockholm, r. 8-9

2. Motkî (Mutki) qezaya Bidlîsî, Hewêl (Baykan) qezaya Sêrtî ya.

yewhûmarê hîrin ê demê nikayinê karan (fiillerin şimdiki zamanının üçüncü tekil şahsı) fekanê bînanê kirmanckî de bi “-no” qedîno. Fekê Motkî de zî no wina yo.

<i>fekê Motkî</i>	<i>tayê fekê bîni</i>	<i>tirkî</i>
aw ano	o ano	o getirir
aw beno	o beno	o olur
aw şeno	o şino/o şono	o gider
aw vano	o vano	o der/o söyler

Labelê tayê karanê fekê Motkî de no “-no” çinî yo.

<i>fekê Motkî</i>	<i>tayê fekê bîni</i>	<i>tirkî</i>
aw bero	o beno	o götürür
aw kero	o keno	o yapar
aw naro	o nêano	o getirmez

Seke nê numûneyanê (mîsalanê) peyanan de aseno, karê (fîlê) ke heceya mesderê înan a verîne (yewine) bi “r” qedênê, fekê dêrsimî de, kesê yewhûmarê hîrin ê demê nikayinê înan “-no” nêgêno, “-o” gêno, yanî heceya verîna mesderî dim a “-o” yeno. Ma vajî mesderê “berdene”/ “berdiş”î de heceya verîne “ber” o, dim a “-o” yeno, beno “bero”. Yanî ber + o = bero.

Tekstan û ferhengekan cêrînanê ra ver ez wazena karanê fekê Motkî ra çend numûneyanê bînan bida ³.

Demo Nikayin (Şimdiki Zaman, Geniş Zaman)

- ez şena (giderim)
- ez dan’ heş ra (ben ayıya/ayıyı vururum)
- ti şinasnen (sen tanıyorsun)
- ti yenê (sen gelirsin)

3. Kilmnuşteyî

- (b) biewnîre
- (m) makî
- (n) nêrî

aw ano (o getirir)
aw bar kero (o yükler)
aw ben' (b. aw beno)
aw beno (o olur)
aw bero (o götürür)
aw dan' (o verir)
aw dan' ... ro (o ...-e vurur)

Aw dan' ber ri. (O kapıya vurur/o kapıyı çalar.)

aw gir' dano (o bağlar)
aw hewo (o güler)
aw înan beno (o inanır)
aw kero (o yapar)
aw kuwen' (o düşer)
aw şeno (o gider)
aw vano (o der/o söyler)
aw yeno (o gelir)
aw zur fino (o yalan atıyor)
aw zur kero (o yalan söylüyor)
ma şen (biz gideriz)
şima hewen (siz gülersiniz)
A û B şenê. (A ve B gidiyorlar.)
A û B vanê. (A ve B diyorlar.)

Negatîfê Demê Nikayinî (Şimdiki Zamanın Olumsuzu)

ez nişinasnen (ben tanımıyorum)
ez nîya (ben değilim)
ti nişinasnen (sen tanımıyorsun)
aw naro (o getirmez)
aw nîyo (o değildir/o değil)

Demo Vîyarteyo Dîyar (Di'li Geçmiş Zaman)

ez ameya (ben geldim)
ti amey (sen geldin)

aw ami (o geldi)

Raweya Fermanî (Emir Kipi)

ti bal' xwi ci de (sen dikkat et)

ti bar (sen getir)

ti bê (sen gel)

ti bide (sen ver)

ti bike (sen yap)

ti gir' bide (sen bağla)

ti temaşe bike (sen bak)

Raweya Waştene (İstek Kipi)

ez biker (ben yapayım)

ez pero da (ben vurayım)

ez şê (ben gideyim)

ti pero dê (sen vurasın)

ma bikerîn (biz yapalım)

ma şê (biz gidelim)

ma bikuşî (biz öldürelim)

HÎZANIC û SÊRTIC

Yo roc yo şar Sêrtic şeno yo dew' Hîzan⁽⁴⁾, xwi r' çerçite kero. Ben' misafir yo myurdum dew di. Eşyay xwi raşo, yo roc, di roc, hîri roc, yo hewtê, fetliyo yeno dew' xwi. Yo ser bîni k' beno, eynî şeno dew' Hîzan, ben' misafir nas xwi. Eşyay xwi raşo, nim kero, şeno Sêrt.

Aw Hîzanic zî vano:

-Yaw, ez zî şê Sêrt destebiray xwi het, ke senîn o, çi yo, çi nîno hal' ci. Şeno kê ci, dan' ber ro. Berî keyî ker a cin' aw Sêrtic.

Vano:

-Way mi, mêrdê to yo kû di, keye di?

4. Hîzan yew qezaya Bidlîsî ya.

Cinî vano:

-Nê, mêrdê mi keye di nîyo.

Hîzanic fetlîyo şeno çarşi, xwi r' gezmîş beno, roşt o, êvar beno, şeno kê Sêrtic dan' ber ri. "Selamu 'eleykum", " 'eleykume selam", vano filankes ti senîn î, çi esto, çi çinî yo hêt şima di?

Vano:

-Biray mi, e to nişinasnen, ti kî yî? Ti mi şinasnen ema e to nişinasnen.

Ti yanliş î, e to nişinasnen.

Vano:

-Yaw se? E filan dewicya ra, Hîzanic ya, ti her sal yenê kê mi, ben' misafir' mi; ma destebiray cîmna yî, se ti mi nişinasnen?

Vano:

-Nê, e to nişinasnen.

Sêvdi beno, Hîzanic fetlîyo yeno dew' xwi Hîzan.

Çiqas zeman şeno nim di, aw Sêrtic her xwi bar kero, eşyay xwi meşyay xwi, şiguc xwi, biskivêt' xwi, şeno Hîzan, ben' misafir' aw myurdum. Myurdum qet xwi ser naro, vano:

-Merheba, ti bi xêr amey?

Îlgîlenmişî beno. Êvar beno, vano:

-Yaw, heş yen' garis ma werê, baqlê ma werê, ez şena heşa ver, ti zî bê ma şê heşa ver.

Vano:

-Beno.

Wîy kê cin' xwi r' vano:

-Ma şen filan cê heşa ver, ti zî her' Sêrtic bar bê, garis mîye di gir' bide, ma her' Sêrtic bikuşî.

Cinîye vano:

-Beno.

Sêrtic û Hîzanic şenê heşa ver, xwi den we ra. Cinî Hîzanic her' Sêrtic bero, garis mîye di gir' dano, fetlîyo şîyo kê xwi.

Yo qeder are dir şeno, Sêrtic vano:

-Hah! Heş ami, yo garisa mîye di, ma se bikerîn? Ez nîşanci nîya zêdi. Ez pero da, yan ti pero dê?

“Heyy“ Sêrtic vano, “bab ti mi de, ez dan’ heş ra“.

Vano:

-Beno.

Qirmi xwi dan’ Sêrtic, Sêrtic nîşan gîro, her kuwen’ ’erd. Şenê her’ ser. Waxti ku şenê her’ ser, Sêrtic vano:

-Yaw hena heş nîyo, hena her o!

Hîzanic vano:

-Yaw se heş nîyo? Ka rind bal’ xwi ci de, temaşe bike!

Vano:

-Nê wila, her’ min o!

Hîzanic ci r’ vano:

-Yaw ne ti bêr kê xwi d’ dost’ xwi şinasnen ne zî bêr kê şar’ di her’ xwi şinasnen.

BIRAYO ZURKER

Yo roc di biray benê, biray widîyek zav zur fino, zur kero. Waxti ku zur fino, zur kero, zur xwi zî ano cî ya, her kes înan beno.

Yo roc biray ci pîl zî vano “ez zî dê zur biker, qe biray mi widîyek zur kero, ez zî zur biker“. Yo roc di camî di vano:

-Yaw ez sevdi ameya camî, veng kutik sipi hawa r’ amêni.

Milet hewo, van:

-Asîman ra se veng kutik sipi yeno?

Aw biray widîyek ku zav zur kero, vano:

-Beno, şima çira hewen? Normal o enayi çibay.

Vanê: -Se?

Vano: -Belkî nim bû, widîyek bû kutik sipi, yo teyr xwi daw pero, beşû asîman. Heyê zî hawlamîş beno, normal o enayi çibay, normal o, beno.

Milet bawir bero. Bawir ci berê, vanê:

-Raşt o, belkî zî enay a.

Cem’et nim beno, bela beno, şeno. Şenê keye. Biray pîlî ri vano:

-Zur bi to nibeno, zur meke!

Vano: -E wila ti heqlî, zur bi mi nibeno, ez çira zur biker?

FERHENGEKÊ MOTKÎ

are: ara

asîman: gök

aw: o

bal: dikkat

ti bal' xwi ci de: sen dikkat et

bawir: inanç

belkî: belki

ber: kapı

bi: 1) -e

Bi to nibeno. (Sana olmaz./

Sana uymaz.)

2)ile

Ti bi xêr amey. (Hoş geldin.)

bira (n): erkek kardeş

biskivêt: bisküvi

bîn/bîni: diğer

camî: cami

cem'et: cemaat

... ci : onun, ona

ci r': ona

cinî: kadın, karı

cîmna: birbiri, birbirinin

çarşi: çarşı

çeer: dört

çerçîte: çerçilik

çi: ne

çiba: şey, bir şey

çinî: yok

çinî yo: yoktur

çiqas: ne kadar

çira: neden

destebira: dost

dew: köy

di: iki

di: de

di ... di: de

di camî di: camide

dir: de

dost: dost

e: evet

e: b. ez

ema: ama

enayi: böyle

ez: ben

êvar: akşam

filan: filan

filankes: falankes

garis: darı

hawa: hava

hewte: hafta

hena: bu

her: her

her kes: herkes

her: eşek

heş: ayı

het: yan, taraf

hîri: üç

ka: hele

kes: kişi

keye: ev

kî: kim

ku: ki

kutik: köpek

kû: nere

kû di: nerede

ma: biz

merheba: merhaba

mêrdi: koca

mi: b. min

milet: millet

min: ben

mîye: iç

mîye di: içinde

myurdum: adam

nas: tanıdık

ne ... ne zî ... : ne ... ne de...

nê: hayır

nim: şey

nîşan: nişan

nîşancı: nişancı

pîl: büyük

qeder: süre

qet: hiç

qirmi: kırma (tüfek)

ra: 1) -den 2) -e

raşt: doğru

ri: -e

rind: iyi

roc: gün

sal: yıl

se: 1)ne 2)nasıl

senîn: nasıl

sipi: beyaz

şar: 1)halk 2)el

şima: siz

teyr: kuş

ti: sen

to: sen

veng: ses

ver: ön

waxti ku: -ince (vakta ki)

way: kızkardeş, bacı

widiyek: küçük

wila: vallahi

wîy: sahip

xêr: hayır

Ti bi xêr amey. (Hoş geldin.)

xwi: kendi

yan: ya

yaw: yahu

yo: bir

zav: çok

zêdi: çok, ziyade

zî: de

zur: yalan

FEREHENGEKÊ HEWÊLÎ

adayîş: kazmak

Be zengene ade. (Kazma ile kaz.)

baş: iyi

Ez de baş ane. (Ben iyiyim.)

be: 1) -e 2) ile

be xora dayîş: giymek

be xora de: giy

bexûd, -e: çirkin

Zamayê cîne de bexûd o.

(Damatları çirkindir.)

Vêwa cîne de bexûde ya.

(Gelinleri çirkindir.)
boçi: örgü (saç örgüsü)
ca (m): onun
pîy ca: onun babası
cat: öte
cat ra: öteden
cê (n): onun
pîy cê: onun babası
ci (n û m): o
kûrîya ci: derinliği
ci rê: ona
Ci rê vace. (Ona söyle.)
Ez ci rê nêvana. (Ben ona söylemiyorum.)
cicayîş: ağrımak
Vîy min ceceno. (Boynum ağrıyor.)
cite kerdiş: çift sürmek
cîne/cîni: onlar, onların
Bi hev risayîşê cîne zor/çetin o. (Birbirlerine ulaşmaları zordur.)
Pîy cîni mardo. (Babaları ölmüş.)
çiçik: meme
çînayîş: biçmek
Ma genim çînenê. (Buğday biçeriz.)
darê: tahra
delalîye: güzellik
dim: kuyruk
eleqnayîş: asmak
eleqna: astı
eleqnawo: asmış

bieleqni: as
este: kemik
esteri: b. hesteri
ê ...: -nin
Ê vernîye vat. (Öndeki dedi.)
fetelîyayîş: gezmek
ma fetelîyeme: biz gezelim
fetelnayîş: gezdirmek
bifetelni: gezdir
genim: buğday
gîsk: çepiç (1-2 yaşındaki erkek keçi)
gîyeyîş (gîyen): yetişmek
Heyî (hîne) gîyenê bi hev. (Onlar birbirlerine ulaşırlar/yetiştirler.)
gok: buzağı
hende: kadar
heroşe: tavşan
hesp/hespi: at
Hesp de dew d' o. (At köydedir.)
Hespi ra bibe peya. (Attan in.)
hesteri: katır
hevûr: teke (erkek keçi)
hewayîş: gülmek
mehewe: gülme
heyî: onlar
hêle: av (toplu av)
hîne: onlar
hîwe: kürek
ka: hele
Zeka ka bê pitî. (Yahu hele

buraya gel.)

kami: hangi, hangisi

kami ci ra: hangisi

keçel: kel

keçeliye: kellik

keki: pire

kendiş: kazmak

bikeni: kaz

kift: omuz

kort: yamaç (dağın yamacı)

kunc: köşe

kûr: derin

kûrîya ci: derinliği

kûr o: derindir

lak: iplik

legleg: leylek

litiş: süt emmek (hayvan için)

Gok lito. (Buzağı süt/meme emmiş.)

ma: ay

Yû ma wo ez nêşiyane. (Bir aydır gitmemişim.)

mayîne (m): kısırak

merdum: akraba

min: ben

Vîy min ceceno. (Boynum ağrıyor.)

mirîçike: kuş

naçiq: nacak (küçük balta)

nêweş: hasta

pero dayîş: vurmak

pero de: vur

peynî: arka

pê hesîyayîş: duymak

ez pê hesîyane: duydum

pirocine: kalbur

pîrik (n): dede

pîrike (m): nine

qirî kerdiş: çekişmek

qoqe: kafa

raveştîş: kalkmak

veşt ra: kalktı

ma ravezme: biz kalkalım

ravê: kalkınız

meveze ra: kalkma

rib: pekmez

risayîş: yetişmek

Bi hev risayîşê cîne zor/çetin o. (Onların birbirlerine

ulaşmaları/yetişmeleri zordur.)

rû: yüz

rûyê xwe: yüzü

sibice: bit

sing: kazık

siradî: kalbur

sisî: saban kulağı (saban demiri)

skûcî: kuru üzüm

şemetîyayîş: kaymak

ez şemetîyane: ben kaydım

şinayîş: duymak

to şinuyo: sen duymuşsun

hîne şinuyo: onlar duymuşlar

taşî: kirmen, iğ

Taşîya xwe rêseno. (İğ ile yün eğiriyor.)

taşî: öğle yemeği

tepeşnayîş: tetikte beklemek

teştare: öğle

tê dayîş: karışmak (bir şeye karışmak)

tê medi: karışma

tîj: 1)sivri 2)keskin

tore: balta (büyük balta)

tuncik: perçem (saç tutamı)

vazdayîş: koşmak

min vazda: ben koştum

Min vizêr vazda, de sîye ra terpelîyane, gîyane be 'er o.

(Dün koşarken ayağım taşa takıldı, yere düştüm.)

Ez ê sibêde zî vazdine. (Yarın da koşacağım.)

vereşnayîş: kusmak

min vereşna: ben kustum

vernî: ön

vêwe: 1)düğün 2)gelin

vî: boyun

weşîye: iyilik

Ez to rê be weşîye vana.

(Sana iyilikle söylüyorum.)

weşernayîş: gizlemek

wirnayîş: kaşımak

Qoqa mi biwirne. (Kafamı kaşı.)

xeta citi: sabanın izi (çift sürerken)

xwe: kendi

yû: bir

zak: çocuk, oğlan

Zakî bigê, bila şa aw bîyara.

(Çocuğa/oğlana karışma, gitsin su getirsin.)

zeka: yahu, ulan

Zeka ti se vanê? (Ulan ne diyorsun?)

Zeka ka bê pitî. (Yahu hele buraya gel.)

zengene: kazma

Be zengene ade: Kazma ile kaz.

zereci: keklik

zî: de

HESRETÎ MI

Hesretî mi rî ûmêya,
seg yeqbalî mi bi,
sey yo kerra wa kota zerrê mi.
Şew û ruc ez ha xwi di çarnen,
Girûnê ina kerra û decî yê tîna ez zûn.

Mi hesretî xwi rî zerrê xwi di,
yo wade kerd ra û mi yo pencera vista de.
In wadey min o, tîna ez eşken tira bigêrî,
pencerey yî ra tîna ez eşken bûnî.

Rey-rey wexto zerrê mi bena teng,
berî wadî benû a û vengê yo dêr yenû mi.
In vengê hesretî min o û ven denû ruhî mi di,
ez şin hîdî hîdî tira gêren.

Her cayî in wadî pê hesretî ûmo xemelnayîş,
wertê wadî di yo derb tim ha jûn dûna,
tîyemîyonkotê ya û dermûnî yê çîn o!
Kîştê derb id yo gul esta tim ha buya weş dûna,
çi feyde ki zaf telîyen a.

Xeyaletê meyîtûnî mi yenî in wade ra gêrinî,
rey-rey ma ûnîn yewbînûn ra û yewbînûn fehm kenî.
Yî mi ra vûni:

”Zerrê ma di zî kerrey bî,
zaf girûn bî,
inkey ma kerrey berdî eştî owkê Muradî,
Owkê Muradî kerrê ma şutî,
hesret ra kerdî pak û eştî verê rucy,
hinî zerrê ma bîya şenik
ma hê welatê xwi di gêrinî.”

Rey-rey yo xeyal yenû verê çimûnî mi,
ez vênên ez ha vazden,
zerrê çengî mi di yo kerra esta,
bacî ez rasen verê Ruey Muradî,
owkê yî lingûnî mi kena hîy,
û kerra çengî mi ra xwi bi xwi veradîyena,
owk id şîna şuwîyena,
o hadî bedenî mi benû şenik,
tîc mi kena germin,
hewa destûnî xwi alişkûnî mi ra çarnenû,
yo veng dara mazêra ezîz ra vicîyenû,
ya mi ra vûna:
”Bê lêr, bê bin virsey mi di rueniş.”

XECÊ

Stokholm, 1998

bacî: badî

dêr: deyîre, kilame, lawike

eşkayîş: şîkayene, bese kerdene;
şînayîş, şîyayîş, şîkayîş

hê: ha

id: de, di

in: no

ina: na

inkey: nika

jûn: jan

kerra: kemere, sî

kîşt: kîşte

kotiş: kewtene, kewtiş

lêr: leyîr, leyr

owk: awe

pê: bi

rî: rê, re

rue: ro, çem

ruec: roj

rueniştiş: ronîştene, ronîştiş,

seg: seke

sê: sey

şenik: 1) sivik 2) qij, hurdî

telîyen: telîyin

tîna: tena, tenya

tîyemîyonkotê: tîmîyankewta

ûmeyîş: amayene, ameyîş

ven dayîş: veng dayîş

virsa: sîy, sey, sîye, şîye, sersêw, viristê

wexto: wexto ke, gama ke

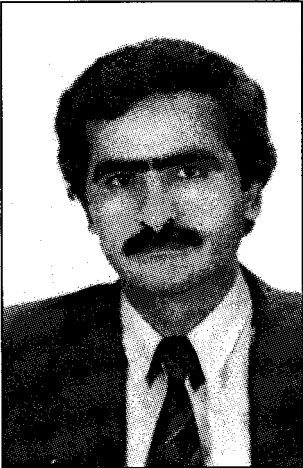
ya: a

yê: aye

yî: 1) ey 2) ê

zûnayîş: zanayene, zanayîş

YELGE

Mehmet UZUN

A serr zimistan erey mendibi. Çimî seydwanan asmîyen a bî, ha eyro ha siba ke vor bivarên. Labelê hema erd sîya, asmîyen saya bi. Çileko xidar estbi. Şew erd cemedîyen, roj hewa bineyna bîn nemir. Zaf rey bi roj mij virazîyên. Serê sibay daran tu vatên qey peme pa cino. Vor sey kefenko sipîye lewey koyanê berzan girotibi. Kue Sipîye, Şarikşivûn, Sultûn Qibêsî, Warê Heyderî ra buyê vor ûmên.

Dewijan vatên:

-Serra ke vor erey kuwena, a serr wesar zî erey yenû. Yena zûnayîş ke emser wesar erey bîyerû. Zimistan derg kirû, alefê ma, ma nêrasnenû wisarî ser. Ma ke dewarê xo se kiri?

Ters kotibi zerrey dewijan. La esil çimî seydwanan asmîyen a bi. Sebrê înan bina nêmendbi. Wextê çatî, wextê meterîsî û wextê seyde peskofîyan vîyertbi. Inkey wextê seydwaney vor bi. Taynin damê zerecan virêştîyen, taynin xo rî barut û serçmey peyda kerdîyen û taynin zî wextê yelgeyî pawitên.

A şew Key Ded Xelîl di qal qalê seyde û seydwaney bî. Ded Xel sey her şew hancî cay xo di ruwenîştebi. Cay ey bêlu bi. O tim lewey textî di, koşeyo raşt di ruwenîştîyen, yew balîşna qalîn nênan paştey xo ver o. A şew zî o tewir ruwenîştebi. Yew dest di cixare, desto bîn di tuzbey ci estbî. Ded Xelîlî zaf cixare şimitîyen. Hema cixare cixare ra vistîyen tîye. Qûtîyê ey di tutunê Muşî sey gilayanê keynan berqîyên. Zimbêl û erdişê ey dunê cixarî ra bibî çeqer. Çay û cixarey ci bibîn û yew zî cemat

ci giran bibîn, ey ra bextîyar çew çînê bi. Otir êsên ke hancî kêfî ey ca di bi. Ded Xelîl paştay xo şabî balîşna xo û qalê virênan, behsê seydwaney xo kerdîyen.

Cemat giran bi. Dunê cixarî ra merdiman zuar yewbînan dîn. Yew lambay gazî dês a aleqnaye bi. Qirikê camî yê lambî bibî sîya. Buyê cixarî, buyê vêşayîşê gazî û fitilî, buyê puçanê peşmîyan bibî tîyemîyan, merdimî zuar nefes girotên. Roşnê lambî ver di dunê cixarî sey yew tîrmar liyef dên, bîn berz, estrax ver di bîn vîn. Ehmed, Husên, Xelîl, Evdila û çend kesanê bînan wertey wedî di erd o damê zerecan virêştîyen. Îbrahîmî zî înan rî ardim kerdîyen, înan rî terîf kerdîyen. Rey-rey tayn çî Ded Xelîl ra persên.

Damê zerecan muyanê bueçê astuwaran ra virazîyên. Muyanê sipîyan ra damî hîna hol virazîyên. Eyê ra her kesî waştîyen ke bueçê astuwara sipîyay ra daman virazû. Husênî muy tadên, Ehmedî zî pê kokê baskan a bistîyen pîcan a. Vîst-hîris çime ra yew çatî daman virazîyen. Seydwanko hol warê des-pancês çatî daman bi.

Wexto ke vor zaf varên, refê zerecan cayanê berzan ra xo dên hetê verê ruey û la ri. Erdo sîya û cayo zergûn zerecan rî bîn sey mexelî. Seydwananê dew nê cayî zanên û damî xo nê cayan di nênan a.

Hesen zî wedey Ded Xelîlî di hezir bi. Hesen hema yewendes serre bi. Hesen peynîya wadî di nîzdîyê verê berî di ruenîşte bi. Hema vaci ke cay ci mîyanê solan di bi. Labelê Hesen yew het a çimî ey Ehmed û Husênî di, heto bîn a zî guesî ey Ded Xelîlî û cematî di bi. Ey menay her vatî, her hereketî, welhesil her çî meraq kerdîyen. Eke îzin bigirotîyen, yan zî fîrset bidîn, tim waştîyen şîyerû cemat. Hesen yew qijko cansivik û xizmetkar bi. Cemat di owk dên millet, kuelî kerdîyen sobe, solî raşt kerdîyen.

Dew di çend keyê bî ke zimistanan cemat tede ûmên pîyeser. Nê cematîyan di tayn merdiman meseley vatîyen. Xec û Seydehmed, Lêl û Mecnun, Ker û Kulek, Şahê Maran, Mem û Zîn nê meselan ra çend hebî bî. Taynin deyîrî kerdîyen. Xet Aşîk yew deyîrbazo zaf hol bi. Xetê Aşîkan hem zazakî hem zî kurmanckî deyîr kerdîyen. Eke nînan ra çew biûmên key Ded Xelî, Hesenî a şew se kerdîyen se nêkerdîyen şîn

gueshdarey kerdîyen. Tayê meselê, sey mesela Xec û Seydehmedî, Mem û Zîni zazakî (kirdkî) vacîyên; la tayn cayan di tede kurmanckî deyîr kerdîyen. Hesênî û ê ke sey ey emirqij bî kurmanckî fehm nêkerdîyen. Bes veng û sodey deyîrbazan zaf weş bî. Wexto ke çekuy deyîr qedîyen, pîlan sarey xo têşanên û "hayî hayî" kerdîyen. Merdimî otir zûnên ke înan fehm kerdîyen.

Galgâlê Ded Xelî zî weş bî. Wexto ke qaley viryenan, qaley camêrdey, yan zî qaley seydwaney ê deman kerdîyen, merdim qayîl bi ke gueş ser nû.

Şan di erey Ded Xelîl semedê destawê xo ya vicîya teber. Xeylek mend ûme zerre, biye çend extîyaran cemat pîyer ver o werîşt we. Ded Xelîl cay xo di ruenîşt, dest eşt erdîşê xo û geyra a Husên ser, va:

-Lawê mi! Lawê mi! Buyê vor yena! Buyê vor yena!

Cematî ra çend kesî yew fek ra persê:

-Dato, ti vûnî emşo varena? Ma ke siba şîyeri yelge?

Ded Xelîlî dest eşt qutîyê cixarî û xo ra emîn, va ke:

-Ê lawê mi, ê. Ê lawê mi, ê. Hol ûma ra. Cuar ra, hetê Laserî ya hol ûma ra. Puk virazîyo. Siba yelge yo. Şima şînî yelge. Şima barê mi zî zerecan genî.

Wextê xo di Ded Xelîl yew seydwano hol bi. Zaf çî dîbi, zaf vîyarnêbî. Tu vatîyen qey buy genû. A şew buyê vor girotbî. Biney zî semedo ke biewnîyû teber a hewa sinên o û fehm bikirû vicîyabi teber. Husên, Ehmed, Evdila û xortanê bînan yew heyecan girot. La heyecan û meraqê Hesênî pîyerin ra zafêr bi. Bes niwaştîyen bidû teber. Hesênî xo zerre di vacîya: "Ez zî siba şîrî yelge." Eke Ded Xelîl vûnû "Siba yelge yo", muheqeq ke otir bû. Reya viryên a ke Hesênî şîn yelge.

Cematî dest pêkerd serranê viryenan di senî yelge kerdû yewbînan rî vatên. Yelge di ro bi ro çew sîleh nerzenû. No seydwî zerecan o ke merdim zerecan çend gerangî pernenû, betelnenû û badî pê destan a tepşenû. Eke vor welik bû, yelge hîna rehat benû. Nê eke vor şilikin bû, merdim lez tede qeflîyenû. Seydwanî serê sibay ro ra vicîyenî lewey qilanê berzan û uca ra refê zerecan perninî. Zerecî hem veyşan î hem zî hîy î. Çike zerec heta hîy nîyebû û niqeflîyû ke nêşkenî tepîşî. Reya dîyin-hîrin di zerec xo gena hetî cêr ser, xo dûna hetê mazra ya. La

taynî merdimî zexelî estî ke nêwazenî xo biqefelnî, cêr di, mazra di manenî, heta taynî xo ê cayan di nimnenî.

Wexto ke seydwanko zerec pernenû, bi vengo berz a vûnû:

-Yena! Yena! Yena!

Yan zî vûnû:

-Zerec şina hetî... şina hetî...

Zerec kam het a perrena, merdim gey namê a mintiqa zî vacû. O wext seydwana verê xo danû o het a û ewnîyenû zerec kam het a şina û kam ca di nişena. Ê ke nîzdî y, vazdenî. Kamo ke ho xoser o, kam bi quwet o, kam lez vazdenû, o verî pîyerin şinû resenû zerec ser. Zerec zaf hîy û qefliyayê bû, cay xo di, mîyanî vor di manena. La eke hema taqet tede bibû, reyna zî perrena. Narey seydwani vûnî:

-Yena! Yena! Yena!

Vûnî zerec yena filan ca.

Reya hîrin-çarin di yan zerec cayo ke tede nişta, uca, mîyanî vor di manena, yan zî xo dûna mîyanî şilan ri. Rey-rey pancês-vîst merdim yew zerec ser o yenû pîyeser û bena gûngûliyexê merdiman. Adetî guere wexto ke merdim zerec tepşenû, zerec darenû wi û hîrê girangî vûnû:

-Mi girota! Mi girota! Mi girota!

Labelê heta otir nivacû, yan zî her kes destî ey di nêveynû, merdimî eşkenî zerec zerrey lapî yewbînan ra zî vecî. Naye rî çew îtîraz nêkenû. Kutik zî sey yew seydwani yenû qebulkerdiş. Wexto ke kutik zerec genû, a zerec seyde wahaê kutikî ya. Kutiko hol ro bi ro zerec mûrdar nikenû.

Nîzdiyê vilabiyayîşî bi, Îbrahîm şî teber ûme, va:

-Teber ra yew xezeb virazîyo. Yew pukî no rû, yew pukî no rû... Inkey ra vor yew vînce ard girotû. Welik varena, welik...

Ded Xelîl biney ûme xo ser û va:

-Lawê mi! Lawê mi! Lawê mi! Mi şima ra va, mi şima ra va, mi şima ra va....

Hema ca di bî piçpiçey Ehmed, Husên, Evdila, Îbrahîm û ê bînan. Siba se kinî, kamca ra dest pêkenî, senî xeber dûnî yewbînan: Serê sibay ro ra şinî cayanê berzan ra zerecan perninî, la nîzdiyê teştari yenî hetî cêr ser, yenî war, verê xo dûnî mazray û şinî hetî la ya. Çike merdimî zexelî ke cêr d'ê, uca di ke pawey qismetî xo bî. Vatên:

-Ma şinî xo qefelninî la şar xo rî zerecan genû. Nîye, nîye, yaxme nîyû!

Husên gêra a Ehemedî ra va:

-Çend qalibî bastêx xo di biger. Ti xo vîr nêkirî! Merdim vor di lez benû veşan.

Hesenî her hereketê înan taqîb kerdîyen. Çimî ey û gueşî ey, înan di bî. Înan ra zaf hes kerdîyen. Tinya heskerdiş zî nîye la ey çiman di Ehmed û Husên her çî bî. Tim waştîyen ke wexto ke bi pîl, bibû sey Ehmed û Husênî. Zaf girangî ê her di teqlîd kerdîyen. Hesenî qerarê xo dabi, yew vengko nimz a va:

-Ez zî ro ra werzena. Na rey ez zî şina yelge. Baykê mi yers benû, wa bibû, ez ko şîrî.

Cemat bi vila, her kes şî key xo. Siba ro ra şar ko bişîni yelge. Hesenî waşt ke o zî lez rakewrû.

Hûma zûnû a şew Hesen senî rakewt. Ey a şew zaf hewnî dî. Hewnê xo di tim erzîyên. Çend girangî zerecî tepîştîbî, la merdimanê pîlan ey dest ra vetbî. Hewnê xo di dî ke Ehmed ho veng danû:

-Yena! Yena! Yena! Yena Bexçey Ehmedî Xelîlî!

Hesen zî o het a vazda. Lingey ci rêşê, gina erd ri, fek-rî ser şî mîyanî vor ra. Reyna verîşt, erzîya. Bi nizdîyê bexçî, la yew perçînko berz ver di estbi, nişka tira şîyerû wer. Geyra a, hetî cuarî ser di çarber ra kowt zerre, ewnîya zerec hanî ya binî yew dar di, mîyanî vor di ya. Nataweta merdimî bîn nizdîyê ci. Hesenî xo rasna zerec, destî xo kerd derg ke zerec tepîşû, la zerec bask da puri hûnê perrê. O hayî di qîrra û hewnî xo ra bi aya. Ewnîya ke ho mîyanî cilan di. Zaf areq dabi.

Hesen werîşt wi şî verî pencera, ewnîya teber ra ke inkey ra yew gudikî wor kowtû. Kêf, heyecan û meraq ra hinî hewnî ey zî name. Xora zaf nêmend hêdî-hêdî dinya bî roşn. Lez û bez a gurey keyî dî, şî yenî di dest-rî xo şitî. Seke şîyerû dizdey, o tewir xo baykê xo ra pawitîyen. Baykê ey niverdên o şîyerû yelge. Vatên hema qij û, cay çî yenû sare di. Bes Hesenî qerarî xo rewna dabi. Ewnîya di biray ey ê pîlî nêsenî. Ca di zûna ke ê rewna ra şî yelge. Belkî heta inkey çend zerecî girotbî zî.

Hesenî kincê xo girotî pira. Puçî qalînî kerdî pay, kilawa tiftikin nê

xo ser, lapikî peşmîyenî kerdî xo dest, yew nan û biney tuyî wişkî kerdî xo cêban û vicîya teber. Zerrê xo di va:

-Înşella kulingê mi ho cay xo di.

Şi hetî axurî ya, ewnîya kulingî ey ho cay xo di. Kuling, yew hetî ey sey nalçixî, yew hetî ey zî sey zengenî bi, hem birnayîşî rî hem zî kendişî rî bîn. Hesenî kulingî xo kerd xo dest û berî axurî ra kewt teber.

Seydwanî rewna ra vicîyêbî teber. Rahar ra sey xo yan zî xo ra bineyna pîl çend xortî dî. Hesen rasa Lewey Qebaxî, uca di vengê seydwanan ûmeyni ci. Ey zûnên ke heta kamca şîyerû. Vizêr şan ra qerarê xo dabi ke şîyerû verê Aryey Efendî. Aryey Efendî hem zerrê la di bi hem zî cayoke emîn bi. Hesen lajeko cesur bi, la hancî zî cinawiran ra û horyesan ra tersên. Wexto ke rasa verê Aryey Efendî, seydwani rind kewtîbî hela-hela. Her het a yew veng ûmên. Merdimî her het a erzîyen. Pukî vor hema dewam kerdîyen. Welik dên çimanî merdimî ri. Wexto ke welik ver a ûmên, Hesenî pey xo çarnên ci û peyser şîn.

Hesen vicîya lewey Aryey Efendî û gueş na vengê seydwanan ser. Qerarê xo dabi ke uca ra wet nişîyerû. Reya viryen bî ke Hesen şîn yelge. Labelê seydwanan ra zaf çî eşnawitbi, zaf çî musabi. Teştare pey zerecî xo danî hetê cêr ser. Aye ra cay ey rind bi. Hamnanî tim verê nê aryeyî di kewtîyen owk.

Seydwanî hêdî-hêdî qilan û duîşan ra ûmên war. Hesenî çend girangî dî ke merdimî hênî o dormare di nata-weta erzênî. Ey xo zerre di nê tîyever:

-Inkey pî mi zûnû ke ez şîya yelge. La ez tewê nigerî, ez ko se kerî?

No hal a bi nizdîyê teştari. Çend şîn der û dor di vengî şarî bîn zêd. Cuar ra, Duîşa Sur ra, yew veng ûme. Yewî veng dên:

-Yena! Yena! Yena! Zerec yena! Yena Bexçey Xelîl Emûn! Yena Bexçey Xelîl Emûn! Yena Bexçey Xelîl Emûn!

Hesenî gueşî kerd bel, çimî xo hewa ra çarney. Zerec seracêr ûmên war. Bî nizdîyê la, perr şikit, verê xo çarna hetê bexçî ya, hetê Bexçey Xelîl Emûn a. Bêlu bi ke hinî taqet tede nêmendbi. Hesenî zaf bi dîqet pê çiman a hewa ra zerec teqîb kerdîyen. Zerec şî şî kewt mîyanî yew şilîyê dirrik. Bexçey Xelîl Emûn weverî la ya, hema ver bê Aryey Efendî bi. Beynatey Aryey Efendî û Bexçey Xelîl Emûn di sey metre yan bi

yan çinê bi.

Hesen çend tira ûmê vazda. Qismet ûmebi verî linganî ci. Şi verî owkê la, çimî ey nêbirna ke owk ser ra berzîyû, çend metrê peyser şî, owk ser di vazda. Tam nieşka berzîyû wever, gina owk ri, heta çaqanî xo bibi hîy. Labelê ci rî xem nîyebi. O hal a hûnê vazda. Kewt mîyanî Bexçey Xelîlî Emûn. Çend kesî o het a vazdên. Di sey metre yan mendbi yan nêmendbi, labelê kewtbi cayo qeyme. Cayo ke zerec kewtbî, rind kerdibi xo çim a. Bi nîzdî, ewnîya ke rîyeçê linganê zerec hetî şilî ya şîya. Senî ke çim şa ci, hema xo eşt zerec ser. Zerec bin di şî vor ri, yew çîzî ginê purî. Hesenî pê her di destan a zerec tepîşt, mîyanî şilî ra vicîya, ûme meydan. Çend deqey mîyan di nişî des tenan ra zêd merdimî rasey pîye. Hesenî zerecê xo wişk tepîştîbî. Nîyezûnên ke pê se kirû. Kêf û heyecan ra serapay leşê ey bibî germin û recifîyên. Hesen tersên ke zerec dest ra perrû, yan zî cay yew tira bigerû. Xora taynî xo fek di vacîyên, bilbilîyên.

O şan di keye di buyê gueştê zerecan ûmên. Di zerec zî Ehemedî tepîştîbî.

Hinî Hesen zî bibi seydwana. Niwêştîyen bidû teber la wexto ke qalê yelgeyî bibîn, Hesenî zî xeylêk paye kerdîyen.

Mikaîl ASLAN

EZ KÎ WAŞTÎYA XO RA ZAF HES KENÛ

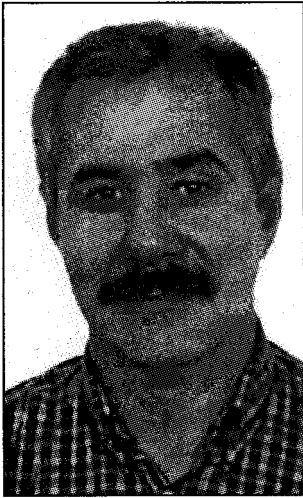
Ez kî waştîya xo ra zaf hes kenû
teber ra silîye varena.
Raya xerîbîye mi rê çîqa derg yena?
peynîye nêasena.

Ez kî waştîya xo ra zaf hes kenû
her çî ra durî
xora ju ebi aye
têver û têvirade...

Ferejî ke Amedî ver ra
domanî çiton danê pêro
qamyonî amayî Dicle ver ra tédime
“Ardû bi seker ra kenê vila“ vatî
cenîyanê kokimû vazda hermûnê jubînî ser
hata mîyane wertê çamûr de mendî
sima bivînitênê
di tene domonî
des, des û didi serreyî
virada juyî de turikê seker
jubînî dest ra çiton kas kerdênê.

Binê turikî lonekerde bî
yînu da pêro
seker turik ra rişîya şî wertê çamurî
yînu da pêro
turik gina wertê çamur ro vîndî bî şî
yînu dênê pêro.
Ez kî waştîya xo ra zaf hes kenû!

EKE KURDÎ PÊ FAM NÊKENÊ, ŞIMA ÇIRÊ KURDKÎ QEDEXE KENÊ?

Haydar DILJEN

Di prosesdê amyayîşdê Roma yê Serokdê PKKî Abdullah Ocalanî di, îdarekeranê (yöneticiler) dewleta Tirkîya û dezgeyandê ci pêrini pîya di şexsdê Apoy û PKKî di ver a kurdan kampanyayênda girdi akerdi. Na kampanya di çîyê ecêbî amey vatiş û amey kerdiş. Tirkan nê vatiş û kerdişandê xo ya, vera şarandê dinya, xo hewna vêşî kerd neheq û kurdî zî kerdî heqdarî (heqlî). Zivanê ma zî na kampanya ra bara (para) xo giroti.

Demîreli va “Kurdan rê ne televîzyon beno ne zî mektebî. Çike zivanêndê eynan o yewbîyaye (jûbîyaye) çinî yo. Zivanê eynan heşt lehçan ra ameyo werte û ê nêşenê pê fam bikerê.”

Demeyo ke Demîrelî nê qisey vatî, Serokê PKKî Abdullah Ocalan Sûriye ra vijiyabi, verî şibi Rûsya, dim a zî şibi Îtalya û binê bombardimandê tehdît û gefandê Tirkîya di, Roma di bi. Tirkîya bi partî, hukmat, TV, komele, gazete û dezgeyandê bînan ê dewleti pêrin a kampanyayêda girdi, di şexsdê Apoy û PKKî di vera kurdan akerdibî. Labelê kurdî zî bêveng nêmendî. Heme çar koşeyandê dinyay ra kurdan dest bi grewandê veyşaney, mitîngan û faaliyetandê bînan kerd. Bi deshezaran a kurdan vera xo day Roma û Ocalanî rê wahêr vijiyay. Hetta 64 kesan benzîn xo ro kerd û xo veşna. Înan ra 14 kesî merdî. Hîrê gerîllayan bombey xo ya teqnay. Kişta bîni ra zî çeteyê tirkandê faşîstan sey vergandê haran kewtî kuçan û hêriş kerd kurdan ser, bi seyan a kurdî dirbetin kerdî û di kurdî zî lînç kerdî, kiştî. Hedefê çeteyandê faşîstandê sivîlan û polîsan o muhîm HADEPi bî. Cora ê ke

Dîyarbekir û Îzmîr di, bi lînçkerdiş a amey kiştiş HADEPijî bî. 3215 HADEPijî tepêşiyay û erzîyay zîndananan.

Kurdan, bi yewbîyayîşêndo (jûbîyayîşêndo) xurt a ke heta nika kesî nêdîbi, cewabê hêrişandê dewleti da û Ocalanî rê wahêr vijîyay. Meselaya kurdan rojevdê dinyay di bî. Hetta na mesela tayê dewletandê Ewropa rê bibî se topênda adirî û kewtibî eynan pêş.

Tîya di ez wazena netîceyanê şîyayîşê Roma yê Ocalanî ser o di-hîrê cumleyan binusa. Kes netîceyandê şîyayîşê Roma yê Ocalanî di hîrê nixtanê muhîman vînen: Yew (jû), persa kurdan bi heme giraneyda xo ya kewti rojevdê dinyay. Di, PKKî û serokdê PKKî rê îmkanê newey vijîyay. Çike serokê PKKî zemînêndo bêqayde û bêistîkrar ra ame zemînê ke qaydeyê demokratîkî ravêrenê. No zemîn do hem PKKî û hem zî meselada PKKî û kurdan di fikiranê welatanê Ewropa û ê bînan bivirno. Hîrê, kurdan mîyan di vera hêriş û propogandaya dewleta tirkan yewbîyayenêda (jûbîyayenêda) zaf xurti vijîyê werte. Kurdan refleksêndo milî misna (nawit) dost û dişmenî. Ganî kes qîmetê na yewbîyayeni bizano. Nê cumleyan dim a ma mesela xo dewam kerê.

Bindê toz û dûmandê propagandada gazete û televîzyonandê Tirkîya di kurdî û dostê kurdan zî veng nêvindertî. Heqdarbîyayîş û mazlûmbîyayîşê kurdan zî vêşêrî vijîyayê werte. Îdarekerê dewleti se ra şîyê, şarî ci rê vatê "Ma qebûl bikerê ke PKK terorîst a. Pekî planê şima yê çarekerdişê meselada kurdan çiçî yê?" Tirkan int-mint kerdê, nêşayê cewabê xo bidê û polîtîkaya xo ya 75 serran a ke çinêbîyayîş û înkarkerdişê kurdan ser o viraştîbî, se qanik (vînce) cawitê. Labelê no film şarî bol finî (reyî) verî dîbi. Kesî ri nêdayê tirkan. Dinya Dewleta Tirkîya rê zaf teng bibi.

Tam nê rojan di Demîrelî Serokkomardê Awusturya Thomas Klestîlî rê mektûbêda nimitê rişti û dim a zî bi xo şî Awusturya. Gazetedê Hürriyetî ra Ertugrul Ozkokî ya gore, na mektûbi seke welatandê Yewîya Ewropa pêrini rê bêro riştiş. Yanî Demîrelî na mektûbda xo di persda kurdan ser o cewabê dewletandê Ewropa pêrini dayê. Çike o deme serekîya Yewîya Ewropa Awusturya dest di bî. Na mektûbi, 21. 11. 1998 di gazeteyanê Tirkîya di eşkera bî (Hürriyet, 21. 11. 1998). Min gore esas, demeyê eşkerabîyayîşê na mektûbi goreyê tarîxdê

şiyayîşê Awusturya yê Demîrelî amebi eyarkerdiş.

Demîrel, na mektûbda xo di polîtîkaya dewletda xo ya 75 serran tekrar keno û bi kilmey a vano “Tirkîya di persa kurdan çinî ya, persa terorî esta”. Persda kultur û ziwanî ser o zî vano “Kurdkî heşt lehçe ya û nê lehçey nêşenê pê fam bikerê. Tirkîya di bi tewrdê lehçeyandê ci ya kes şeno 55 ziwandê winasînan biamoro. Cora bi kurdkî ya TV û mekteb nêbeno.” Nê qiseyê Demîrelî tayê gazeteyandê Tirkîya di bi cumleya “Demîrelî, munaqêşedê persda TVdê kurdkî û mektebandê kurdkî rê nuqta ronê” ya ca girot.

Eynî rojan di, wexto ke Demîrel Vîyana di nuştoxandê gazeteyan a sohbet keno, vano “Tirkîya di 26 ziwani estê. Eke kes nînan ra yewî rê heq bido do meşti ê binî zî biwazê” (Ertugrul Ozkok, Hürriyet, 20. 11. 1998). Seke şima yê zî vînenê, Demîrel mektûbda xo di Ewropayijan rê qalê 55 ziwanan keno, labelê wexto ke nuştoxandê gazeteyanê Tirkîya rê qalî keno, -qey şermayêno- hûmara ziwanan nîmî vêşêrî kemî keno.

Zaf normal o ke ziwane lehçeyan ra virazîyo. Zaf eşkera ya ke ziwane ma zî sey xeyle ziwandê bînan çend lehçeyan ra virazîyayo: Kurmanckî (kirdasî), dimilî (kirdkî, kirmackî, zazakî), sorankî, gorankî (hewramî). Hûmara lehçeyandê tirkî ya lehçeyandê ma ra kemêrî nîya.

Meqsedê qiseyandê Demîrelî, kurdê Vakurdê Kurdîstani (parçeyê Kurdîstani yo ke îşxaldê Tirkîya dir o) yê. Dinya-alem zano ke uca di, di lehçeyê ma estê: kurmanckî (kirdasî) û dimilî. Hem kurdê ke bi nê lehçeyan qisey kenê û hem zî kurdê ke bi lehçeyanê bînan qisey kenê ca-ca weş pê fam nêkenê. Semedê na, her kes -eke raşt vajo- zano ke dewletê îşkalkerdoxî yê welatdê ma yê. Ê dewletan sînorî kerdê mabêndê ma, şiyayîş û amyayîşê ma qedexe (yasax) kerdo. Sînorandê dewletda Tirkîya mîyan di tarîxê qedexekerdişdê ziwandê ma hendê tarîxdê dewletda Tirkîya derg o. Mektêbê ma, radyo û televîzyonê ma, gazeteyê ma yê rojaney qet nêbî. Winî kerd ke ziwane ma bi se ziwane dewijandê peydimendeyan. Ziwane ma şardê ma rê bi xerîb. Pekî şertandê winasînan (enasarênan) di kes do senî pê fam bikeroy? Ancîna zî ziwane ma heta ewro pay ra mendo û ma tirkan weşêrî pê fam kenê. Mesela Ehmedê Xanî 300 serri verê ney Mem û Zîni nuşta. Kurdê ke wendiş û

nuştîşê ci esto na destani biwanê, bolkîya ci fam kenê. Çend tirkê neslê ewroy Tirkîya verê 80 serran, hetta 50 serran fam kenê? Neslê ewroy ê tirkan ra çend kesî “Nutuk” a Ataturkî fam kenê?

Pekî eke kurdî pê fam nêkenê, şima çirê ziwane kurdî qedexe kenê? Ma ziwano ke kes pa pê fam nikero, kes qedexe keno? Şima çirê wazenê MED TVî bigirê. Şima çirê heta nika gazete û dergîyê kurdan girotî û bi seserran a ceza day nuşttoxandê înan? Şima çirê raporandê MGK di nusenê vanê “Ê kesê ke qandê (semedê, seva) ziwandê kurdî xebitênê ganî bêrê taqîbkerdiş, vernî înan ro bêro girotiş û dezgehê ke qandê raverşiyayîşê kurdî xebitênê zî ganî bêrê girotiş.”

Îdarekerê dewletda Tirkîya pêro dirîyey û demagojî kenê. Esas ê wazenê kurdan werte ra werzanê. Ê zanê, heta ke kurdî werte ra nêwerzo, kes nêşeno kurdan werte ra werzano. Cora ziwandê ma ra tersenê. Ganî her kurd na mesela rind fam bikero û ziwandê xo rê wahêr bivijîyo. Bi ziwandê xo ya qalî bikero, biwano û binuso.

Îdarekerê Dewletda Tirkîya îddîa kenê ke eke bi kurdî ya TV bibo û di mekteban di kurdî bêro wendiş, do Tirkîya parçe bibo. Helbet bi tirkan a pîya mendîş yan zî abirîyayîş girêdayeyê şertan û qerardê kurdan o. Labelê di sînordê dewletên mîyan di estbîyayîşê zaf ziwanan û bi ê ziwanan a estbîyayîşê TV û mekteban a dewletê parçe nêbena. Mesela Hindîstan di bi 300 ziwanan a qisey kenê. Nînan ra hîndkî, îngilîzkî û 14 ziwane bînî ziwane resmî yê. Swîs (Îswîçre) di almankî, franskî û îtalyankî ziwane resmî yê. Belçîka di almankî û flamankî, Kanada di zî îngilîzkî û franskî ziwane resmî yê. Estbîyayîşê zaf ziwanan nê dewletî parçe nêkerdê, eksê ci mîletê mîyandê sînorandê nê dewletan hîmêndê demokratîk û seyyewbînaniye (têdustîye) ser o bi îradedê xo ya pîya girê dayê, ê yê pîya ciwîyênê.

Îdarekerê dewletî ê yê televîzyonê kurdî û mekteban di wendişê kurdî rê tehemûl nêkenê ê do senî resmîbîyayîşê ziwane kurdî qebûl bikerê? Vanê eke ma kurdî ya TV û mekteban qebûl bikerê ê bînî zî do biwazê û do welat parçe bibo. Eke na îddîaya Dewletî raşt bîyayê heta nika Swêd (Îsweç) 112 finî parçe bibi. Çike Swêd di 125 ziwanan a qisey beno û bi 112 ziwanan a zî mekteban di dersa ziwandê dayiki yena dayîş. Nê ziwanan ra yew zî kurdî yo.

Kiştâ bîni ra, bol yan zî tayê pê famkerdiş, kemî yan zî vêşî raverşiyayîş, zaf yan zî tayê merdiman mîyan di qiseybîyayîşê zîwanê, nêşeno bibo sebebê qedexekerdişê ê zîwanî. Dinya-alem zano ke sînorandê dewletda Tirkîya mîyan di 20 milyonan vêşêrî kurdî kurdkî qisey kenê. Labelê heqê înan ê mekteban di wendişdê ziwandê xo çinî yo. Tayê welatandê Ewropa di eke merdimê zî biwazo, heqê ci esto ke bi zîwanê xo biwano (eke bişê ci rê malîm peyda bikerê). Baş o, Tirkîya bi no fek a do senî dekewo Yewîya Ewropa?

Dewleti di nê 75 serrandê peyênan di hem fîlî hem zî qanûndê esasî ra bigîre (bigî) heta bi qanûndê neşrîyatî, qanûndê komeleyan (dernegan), qanûndê partîyan, qanûndê perwerdeyî zîwanê ma qedexe kerd. Bi na polîtîkaya dewleti zîwanê ma pey di mend labelê înan nêşa werte ra werzanê. Winî aseno ke dewleti do na polîtîkada xo ya înkarkerdeni û hêrişkerdeni ra rehet-rehet fek niverado. Ma rê tenya rayê manena. A zî raya di cepheyan pêrini di xoverdayîşî ya.

Na ray di daruyê serkewtişî zî yewbîyayîşê ma yo. Ganî ma pêro gamanê xo bi na mesûley a bierzê. Na mesela di cepheyê roşnvîrandê ma muhîm o. Ganî kes nê cepheyî xurt bikero. Eke no cephe xurt nêbo û elaqeyê samîmî û dostaney mabêndê cephedê roşnvîran û cephedê sîyasî di nêvirazîyo, kiştâ sîyasî ya zî serkewtiş mumkun nîyo. Di rayda xurtkerdişdê cephedê roşnvîran di ganî kes ne zaf goş bido tayê “roşnvîran”ê ke di lejdê vera dewleti di cayê ci zelal nîyo û ne zî goş bido boşboxazeyda “roşnvîrandê resmîyan”. Ganî kes vera provakasyonandê nê her di kategorîyan zî aya bo.

FIRAT ÇELKERÎ RA ŞÎRÎ

DEWE

Jû dewe bîye serê hardî ra
Nika kifş nîya, kotî bîye
Domanî cêrenê hebê huyayîş
Huyayîş ame birnayîş serê bonî ra

Xirab bîyê, teyr veng nêdano
Têllî bî berz, vaş zîl dano
Cenike va: berbişê mi, lacê mi
Çi ra şarî rê hûyayîş beno

Jû veng teyna çîye nîyo
Heke vengê bînî pîşt medêrê
Zanen lacê m', zanen çêna m'
Wayîrê şodirî tarî nîyo

Serê koyan zaf berz o
Raştiye xirabe ra meterso
Çîyê ke şa bîyo serê hardî ra
Kam vaco "çîn o", o ancîya esto.

GULÊ

Gulê, ze gula warî
Bê to ez kuna tarî
Dûrî mevînde zê çêna şarî
Nata bê Gulê, nata bê

Vengê xo vengê mi de
Hermê xo hermê mi de
Sewda to zerrê mi de
Nata bê Gulê, nata bê

Sênê mi to rê halên o, rûyê mi roştî ya
Ez to ra çi van, hebê raştî ya
Destê xo destê mi ke, şîme deştî ya
Nata bê Gulê, nata bê

Ti şewle dana zê lal û gewherî
Ti boye dana zê misk û amberî
Şahîde man* o, zerre û teverî
Nata bê Gulê, nata bê!

* **man** : ma

KOMARA TIRKÎYA Û DÊRSIM

Mûnzûr ÇEM

Emser heto yew (ju, zu) ra 75 serreya awanbîyayîşê (virazîyayîşê) Komara (Cumhûriyetê) Tirkîya ya, heto bîn ra kî 60 serreya qirkerdişê Dêrsimî ya.

Bêguman nê her di meseleyî zaf nezdî ra girêdayîyê yewbînan (jubînî) ê. Bi vatenêda bîne, Dêrsimê 1938î lîlikê (ayneyê) nasyonalîstanê tirkîkan û karakterê dewleta tirkîkan o. Bêguman na dewlete kamecî prensîban ser o saz bîya, sîyasetê xo ke çik o; bi zur û dek û dolabanê wayîranê aye nê, bi kar û barê nîyanênî beno eşkera.

Problemê Dêrsimî çi bî? Çi bî sebab ke Dewleta Tirkîya uca (uza) pîl û qij, cenî û cuwamêrd yewbînan ra cîya nêkerdî, bi deshezaran mordemê (merdimê) ma qir kerdî; dar û ber vêsna; mixareyî, dewî kerdî xan û xirabeyî? Bêşik sebabêde naye ganî (gere) bibo, no kar bêsebeb nêbeno.

Mordem ke cewabê nê persî ser o vînet, her çî ra raver (aver) ganî bizano ke çîyo ke Dêrsim de bîyo, yanê heqa Dêrsimî de sîyasetê dewleta tirkîkan, karêde îstîsna nîyo. No, sîyasetê nasyonalîstanê tirkîkan o ke derheqa milletanê bindestan de, derheqa kurdan pêroyîne (hemînî) de amo tesbîtkerdiş, parçêde ê sîyasetî yo. Yanê nasyonalîstanê tirkîkan ke bi armenîyan, rûman û kurdanê bînan se kerdo, Dêrsim de kî kerdena xo a ya.

Tede guman çîno ke, sebabê nê kerdişanê nîyanênan kî her çî ra raver menfeetê ekonomîk û polîtîkî yê. Numûneya ke ma ser o vîndenîme, naye de, yanê problemê kurdan de sebab kolonyalizmê tirkîkan o. Îdeoloji û sîyaseto nîjadperest (ırkçı) û şovenîst o.

Çiturî ke wendoxî kî zanenê, tawo ke nasyonalîstîya tirkîkan amê meydan, game este meydanê tarîxî, Împaratorîya Osmanîyan merhela rijîyayene de bîye. O sire de milletê ke binê nîrê Osmanîyan de bî, peyderpey xo xelesnêne, dewletê xoserî awan kerdêne. Bêşik no kî nêamêne ro nasyonalîstanê tirkîkan. Çike wastena înan a bîye ke sîndorê Împaratorîya Osmanîyan mevurîyêne, milletê bindestî hen kole

bimanêne. Sebebo bingeyîyo (esasîyo) ke nasyonalîzmê tirkan heyatê xo de dêyme wayîrê karakterê demokratîkî nêbiyo, no yo. Nê nasyonalîzmî, bi donê nijadperestîye (irkçılık) û şovenîstîye dest kerdo ci, ewro hona kî hen dewam keno.

Gama ke mordem qalê nijadperestîya tirkan keno, tayê bi zanayene tayê kî nêzanayena xo ra nazîzmî bi nasyonalîzmê tirkan ra şanênê têlewe, gorê xo ferqan ser o vindenê û pêniye de kî îddîa kenê ke Tirkîya de nijadperestîye (irkçılık) çîn a.

Bêşik tayê hetê bingeyî yê nijadperestîye estê ke kotî benê bibê, yewbînan gênê (jubînî cênê). Hama no o mane de nîyo ke a her welat de, her het ra eynî karakter de tetbîq bena. Goreyê şert û şurûtî ferqî kuwnê (dekewenê) werte, hereketo nijadperest yewbînan ra cîya beno, kuwno durî yan kî beno nezdî.

Ma vajîme ke demê Îttîhad-Teraqqî de nasyonalîstanê tirkan hona îlan nêkerdîbî ke nijado tirk, nijadanê bînan têdîne ra rez (asîl) û berz o. O wext şert û şurûtî seba na îdeolojî hona musaîtî nêbî. Hama înan oncîya kî xo çarna nijadperestîye ser, kok ro armenîyan vet. Qirkerdişê armenîyan ra têpiya, na rey kî dest kerd ci rûmî qir kerdî û hardê pî û kalikan ra kerdî teber. Eke na kar nîya beno kî êlçiyê Amerîkayê a roje (roze) Morgenthau şono Talat Paşayî de qisey keno, dustê na sîyasetî de vejîno. Sireyê qiseykerdişî de Talat Paşa sîyasetê dewleta xo ci rê nîya keno eşkera:

“... Dîsmenîya nê mîletanê cayîyan (yerlî milletler) ser o Tirkîya peyderpey eyaletî kerdî vîndî. Yunanîstan, Sirbîstan, Romanya, Bûlgarîstan, Bosna-Hersek, Misir bi Trablusî ra şî. Bi na tore, împaratorîya tirkî hen bîye qijkeke ke hama hama ke nêmendê. Hardo ke pey de mendo -ke Tirkîya deyî ser o wazena bîmano- ganî (gere) nê mîletanê peşeyan ra bixelesîyo. Tirkîya ê tirkan a.”⁽¹⁾

Problemê armenîyan de, pratîkê karê nijadperestîya tirkan û ê almanan (nazîstan) eynî karakter de bî. Çiturî almanan cuwî (yahudî) û cîngenevî qir kerdî, tirkan kî bi o tore armenî qir kerdî. Ayê ke pey de

1. Morgenthau, *Secrets of the Bosphours*, r. 32 ra Avcioglu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, r. 1113-1114 ra neqilkerdox: Burkay, Kemal, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, r. 506

mendî kî remayî şî welatanê bînan.

Çitur ke Komara Tirkîya saz bîye, hukim kewt destê Mistefa Kemalî, nîjadperestîye û şovenîstîye seraserê welatî guret binê bandura xo. Mistefa Kemal nîjadperestêde rastikên (hakiki) bî. Ey îlan kerd ke miletê tirkî azêde rez (asîl) ra êno, reyanê (damaranê) deyî de gonîya reze fetelîna. Ancîya goreyê na teorî, nîjadê tirkî (Türk ırkı), nîjadanê bînan têdîne ra berzêr o. Medenîyetê mordemîye (însanîyetî), bi destê tirkan virazîyayo. Medenîyetê virênî (verênî) têde; yanê Babil, Mezopotamya, Misir, Anadolîye, Hînt, Çîn, Înka eslê xo de ê tirkan ê. Tirkî pîyê medenîyetî yê. Ziwane tirkî rîyê hardî ser o ziwano en dewletî yo, rindek o. O roj o (tîjî ya), ziwane bîni kî tîrêjê nê rojî yê (Güneş-Dil Teorisi). Vatişê Mistefa Kemalî *“Xojî (werrek) bi ê kesî bo ke vano ez tirk ûne”, “Yew tirk bedelê dinya yo”, “Tirko, xo bigoyne, bixebetîye, bi xo bawer be!”*, *“Ey ciwanê Tirkî ... Qudreto ke ti muhtacê ey a, gonîya tuya reza ke reyanê (damaranê) to de fetelîna der o”* ûêb. têde karakterê nîjadperestê îdeolojîya nasyonalîzmê tirkan îfade kenê.

Ancîya bi nameyê *“Marşê Serra Desîne”* (Onuncu Yıl Marşı) marşê esta, a kî numûneyêda balkêş a. O yo ke cayê xo ameyo ez naye kî vajîne, îdarekerdoxanê Tirkîya na marşe emser kerda sembolê serra 75îne. Tayê qisayê na marşe nîya yê:

“Ma bi na çapikîye, xirabîye û peysermendîye xeneqneme
 Ma sey (jê) tîjî erzeme tarî ser
 Tirkî me, şaran têdîne ra şaro berz îme
 Tarîxî ra raver bîme, tarîxî ra têpîya estîme

Ma tirkî me, sênê ma sîperê cumhurîyetî yo tunc o
 Vinetene layiqê tirkî nîya, tirk ver de, tirk aver!
 (...)

Rêça newîya ke ma kerda ra, miletan rê numûne ya
 Komêde bêîmtîyaz, bêsinif û pêranîştaye me
 Fikir de zanayene, şîyayene de îdeal guret ma
 Dîna ke peyser racêro (agêro), ma ancîya ranêcêreme raya xo ra

Ma tirkî me, sênê ma sîperê cumhuriyetî yo tunc o
Vinetene layiqê tirkî nîya, tirk ver de, tirk aver!

Wendoxî zanenê, dormê 1930î de bi namê “Cemîyetê Tetqîqê Tarîxê Tirkî” (Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti), cemîyetê ame sazkerdene. Nê cemîyetî yê ke rasterast bi destê Mistefa Kemalî amêne îdarekerdene, 1930 de hîrê, 1932 de kî yew (ju) kitabê tarîxî kerdî hazirî û kitabî mekteban de dayî wendene. Nê kitabana de tarîxê tirkan ser o prensîbê esasîyê ke nusîyayê (ameyê nuştene), seba naskerdene nîjadperestîye zaf numûneyê zelal ê.

“Tarîxê tirkî misneno ra mîletê tirkî ke mordemîye (însanîyet) ameya rîyê hardî nêameya, nîjadê (azê) tirkî nîjado en rez (asil) û tîpê mordemîye berzê berzan temsîl kerdo; bi seserran asmênanê mordemîye yê tarîyan de, bergehê (ufuk) medenîyetê ke peyderpey amê werte, bi huner, baqîliye û destanê nîjadê ey peyda bîyê. Tarîxê tirkî, hondê eskerîye, îdare û sîyasetî, îlimî, fenî, edebîyatî, resîmî, muzîkî, mîmarîye û heykeltiraşîye de kî misnena ra mîletê tirkî ke nîjadê eyî wayîrê çî huner û qabilîyetê bêsînorî yo.”⁽²⁾

Têyna hetê îdeolojî ra nê, hetê propaganda û organîzebîyene ra kî nîjadperestîya tirkan, seba faşîzm û nasyonal sosyalîzmî numûneyêde bingeyî ya. Sloganê kemalîstan “Tek ulus, tek devlet, tek şef” (Yew millet, yew dewlete, yew şef) nazîyan de kî eynî yo: “Eîn Volk, eîn Land, ein Führer” (Yew millet, yew welat, yew şef). Êno zanayene ke Hîtler, Mistefa Kemalî xo rê sey (zê) dersdarî (malîmî) qebul keno. Wezîrê Edaletî yê Tirkîya Mahmut Esat Bozkurt bi xo kî naye îfade keno, seyyewbîniya (zêjubîniya) rejîmê Tirkîya û nazîzmî keno eşkera:

“Hîtleri; ey tim vatêne ke ey bi xo Atatürkî ra numûne gureto ...

Wextê ma de tarîxnasêde alman vano ke nasyonal sosyalîzm bi faşîzmî ra, hebikê vurîyayîşê rejîmê Mustafa Kemalî ra teber çiyê nîyê. Zaf rast o. Zaf fikirêde rast o.”⁽³⁾

2. Bayrak, Mehmet, Hêvi, nr: 76, 9 Gulan 1998

3. Bozkurt, M. Esat, Atatürk İhtilali, r. 136-137 ra neqilkerdox: Başkaya, Doç. Dr. Fikret, Paradigmanın İflası, r. 92

Ganî mordem naye kî xo vîr ra mekero ke Mahmut Esat Bozkurt têyna wêzîrê edaletî nîyo, îdeologanê rejîmê Tirkîya ra yew o, zaf nezdî ra mordemê Mistefa Kemalî yo.

O yo ke qisa ameya ro cimendiş (pêmendiş) û cîyayîya (ayrılık) nîjadperestîya almanan û tirkan ser, gani (gere) mordem di-hîrê noqteyanê muhîman ser o vindone.

Almanya bi Osmanîyan ra her di kî demê xo de di dewletê hêzdarî (qewetînî) bî. Labelê siro ke seserra 20îne dest pêkerd, nê her di dewletî kî wayîrê problemanê girdan bî. Almanya de averşîyayena kapitalîzmî, goreyê emperyalîstanê bînan kewtîbî hereyî. Na dewlete wayîrê kolonîyan nêbiye û na rewşe (durum) kî rewşêda neheqe qebul kerdêne. Hetê bazirganîye (tîcaretî) ra problemê xoyê girdî bî. Naye ser o kî emperyalîzmê almanî rê hedef o bî ke kolonîyî newe ra bêrê barekerdene û o kî nê baran ra bara xo bigêro (bicêro).

Împaratorîya Osmanîyan kî o sire de kewtîbî demê rijîyayîşî. Na dewlete, roje bi roje taqet ra kewtêne, bîyêne qijkeke.

Nê şertê nîyanênî kî pêniye de bî sebebê ittîfaqê Almanya û Osmanîyan. Sayeyê nê ittîfaqî de, Osmanîyan dustê emperyalîstanê bînan de xo rê wertaxêde jêhatî peyda kerd, Almanya kî bîyê wayîrê îmkanêde girdî ke Rojhelatê Mîyanînî (Ortadoğu) de ca bigêro, na mintîqa dewlemende de îmtîyazanê girdan era xo dest fiyone.

Tawo ke nasyonalîzmê tirkî bî wayîrê qewete û armenî bi rûman ra qirbî û surgunbî, têyna hetê ekonomî, polîtîka û eskerîye ra nê hetê îdeolojî û fikirî ra kî pêragirêdayîşêde saxlem mabênê (wertê) Almanya û Osmanîyan de bî. Mordem nêşikîno vajo ke heqa miletanê bindestan de polîtîkaya nasyonalîstanê tirkan, bê xebere û wastena Almanya bîye. No kî êno o mane ke seba yewbîyayîş û nezdîbîyayîşê nîjadperestîya almanan û tirkan, hem şertê objektîfî hem kî subjektîfî estbî. Bi qisada bîne, eke mordem vajo ke bingeyê nîjadperestîya nê her di hetan pîya ameyê eştene, şaş nêbeno.

Tirkî bi almanan ra pîya kewtî Herbê Virên ê Dinya û her diyan pîya kerd vîndî. Her di miletî kî hem hetê ekonomîk û sosyalî ra hem kî hetê moral û exlaqî ra kewtîbî kirîzêde giran. Nîjadperestîye kî wertê

nê şert û şurûtî de aver şîye û pêniye de hukim guret xo dest.

Heto bîn ra, seabê ke tayê hetan ra ferq kewt mabeynê nasyonalîstîya nê her di welatan û ge-gane kî ê yewbînan ra fistî durî çikî bî? Vajîme ke çinayî rê nîjadperestanê almanan ziwan û kulturê cuwîyan (yahudîyan) yan kî ê cîngenan red kerd, nêwast ke kulturê nê miletan û ê almanan têwerte kuwêne; dustê naye de tirkî fetelnenê, çerxenê ke çiqasî ke dest ra ame kulturê bînan bikerê ê xo? Çîyo ke amo roşanê (bayram) Newroze sare, na het ra numûneyêde balkêş o.

Mordem şikîno vajo ke sebebê bingeyîyanê na mesele ra yew no yo: Cematê (toplum) almanan cematêde viraştox o. Destpêkerdişê seserre de çiqas ke probemê xo zaf bî kî no xusûsiyetê Almanya vîndî nêbîbî, hurêndîya xo de vînete bî. Bawerîya nasyonalîstanê almanan bi ziwan, kultur û tarîxê xo zafe bî. Dustê naye de rewşê tirkan a roje nîya nêbî, ewro kî nîya. Mordem ke tarîx de nîyadano, bi asaniye (rehetîye) vînenê ke bingeyê aboriya hukimkerdoxanê tirkan viraştişî ser o nê, talan û kelepuri ser o yo. Înan rojê naca rojê uca îşxal kerdo, bi talan, bi qançur û angarya heyatê xo vîyarno ra (vîyarnayo). Hetê teknîkî ra, hetê ilm û kulturî ra kî tirkî wayîrê mîrasêde dewlemendî nîye. Eke mordem raste vajo, eke tirkî sey (jê) almanan kulturê bînan red bikerê, bi raya asîmîlasyonî mekerêne ê xo, dest de zêde çî nêmaneno.

Heto bîn ra, çituri ke nîjadperestanê tirkan armenî yek de koke ra qir kerdî, kurdan rê hen nêkerd. Înan hurêndîya naye de qetlîam û asîmîlekerdişê kurdan wextêde dergî mîyan de tetbîq kerd. Çinayî rê?

Hen nêkerd, çike eke kurdan ser o qetlîam yek de bikerdêne girozin, ihtîmalê gird o bî ke Kurdîstan dest ra bivejîyêne. Çike hetê hûmare (amore) ra kurdî zafî bî û wayîrê welatêde girdî -ke zafêrê xo koyin o- bî. Dustê qirkerdişêde nîyanênî de bîyêne ke kurdê Kurdîstanê Vakurî (Kuzey Kürdistan) û kurdê parçeyanê bînan ê Kurdîstanî bêamêne têlewe, dest bidêne yewbînan. O taw Kurdîstanî ser o dewamkerdişê bandura koloniyalîzmê tirkan zaf zore bîyêne. Heto bîn ra o sire de şert û şurûtê dinya çiyêde nîyanênî rê musaîtî nêbî. Naye ra gore kî nîjadperestanê tirkan kurdan ser o asîmîlasyon da aver, qirimo fizîkî kerd dereca diyîne. Ançiya kurdanê ke mîletê xo rê îxanet kerd û dest da ra dewlete, hetê sîyasetî, ekonomî û burokrasî ra bîy wayîrê xêlê

îmkanan.

Labelê averdayena asîmilasyonî, neamêne o mane ke dewleta tirkî qirkerdiş bine ra do ra hetê, nêwazena çîyo nîyanên bikerone. Nê! O kar her tim rojevê (gündem) daye de mend û roja xo ke amê kî kemalîstan qe taket-naket (tereddüt) nêkerd û millet qir kerd. Demê xoverrodayîşê kurdan de nîya bî. Qirkerdişê Pîranî, Zilanî, Agrî û Dêrsimî numûneyê nê halî yê. Vajîme ke rojnameya tirkî Cumhuriyete bi xogoynayîş qirkerdişê Zilanî ser o nîya nusena:

“Derê Zilanî bîyo pirrê cendegî, dewê ke kewtê xoverrodayîş (sarewedardayîş), bine ra amê wedardene û heta nika şakîyê ke amê îmhakerdene hûmara xo pancês hezarî (des û panc hezarî) ya. Na hefte, hereketê tenkîlê Agrî dest pê keno.”⁽⁴⁾

Dêrsim de qetlîam hona naye ra kî aver şî, tam karakterê katlîamê cuwîyan û armenîyan guret. Tabî no kî çiyede bêsebeb nêbî. Mordem besekeno (şîno) nê sebeban bi kilmekî ya nîya bikero eşkera:

Selçuqîyan ra bigîre (bijêrê) heta Osmanîyan, dewletanê tirkan caran bese nêkerd ke Dêrsimî rasterast bikerê binê bandura xo. No parçê Kurdîstanî her tim hama hama ke xoser mend. Dêrsimijan serê seserra 20îne ra dest pê kerd, herçî ke şî otorîteya dewlete kerde kemî, heta dem ame ke qe nêverdê. No dem de wastenê milîyê kurdan Dêrsim de xêlê aver şîyî. Şarê Dêrsimî eşkera-eşkera qalê heqanê xoyê milîyan kerd û seba înan xo ver ro da. Dustê îdareyê Mistefa Kemalî de xoverrodayîşê (sarewedardayîşê) kurdano virêno ke 1921 de Koçgîriye de bî, parçeyêde wastîş û xoverrodayîşê Dêrsimî bî. Dêrsimijî nezdîyê Mistefa Kemalî nêbî, ey ra durî vinetî. Çiqas ke Dîyab Axa, Meço Axa û Hesên Xeyrî bî mebûs kî, înan Dêrsim de tesîrêde gird nêkerd. Heta înan bi na game, mîyanê dêrsimijan de xêlê kî îtîbar kerd vîndî. Îlankerdena Komara (Cumhuriyetê) Tirkîye ra têpîya kî mabênê dewlete û Dêrsimî qe rind nêbî. Şarê Dêrsimî dewa heqanê xo kerde, dustê zulmê dewlete de, dustê qançurê giranî, risvetî û neheqîyanê bînan de vejîya, tirkan rê eskerîye nêkerde.

Nê sebeban ra kî Mistefa Kemal û hevalê xo heqa Dêrsimî de wayîrê

4. Cemil Paşa, Kadri (Zinar Silopî), Doza Kurdistan (Kürdistan Davası), Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1991, r. 246

kînêde girdî bî. Mistefa Kemal hona wexto ke 1919 de Samsun de bî, Dêrsim xo rê kerdîbî hedef. Eyî a roje ra qirkerdişê Dêrsimî nabî ro xo ver û game bi game hazirîya nê karî kerde.

Mordem ke belgeyanê resmîyan ser o vindone, hazirîya nê jenosîdî zaf eşkera vînen:

“Oncîya Serekerkanîyeya Pêroyî (Genelkurmay Başkanlığı) kî na mesela ser o bi dîqqet vinetîbî, raporê ke dayîreyanê cîya-ciyayan ra amebî, înan ser o qisey kerdîbî û pêniye de kî fikrê xo hasil bibî ke meburî ganî (gere) Dêrsim bêro îslahkerdene.

Naye ra têpîya prensîbê îslahkerdişê Dêrsimî ameyî tesbîtkerdene û planêde demdergî (uzun vadeli) ra ameyî girêdayene.”⁽⁵⁾

No plan dormê 1926-1927î de amo hazirkerdene. Hîrê-çar serrî naye ra têpîya mektubê ke 1930 de Mareşal Fevzî Çakmakî Erzingan ra Serekwezîr İsmet İnönü û Wêzîrê Karê Zerrî rê rusnê kî no xusus de belgeyê zaf balkêş ê. Tayê qismê ê mektuban nîya yê:

“2. Qeza Erzinganî ya merkezî de 10 000 kurdî estê. Nê elewênî ra kî îstîfade kenê dewanê tirkan kenê kurdî û fetelnenê ke kurdkî vila bone. Semedo ke kurdênî elewênî temsîl kena, zaf dewê tirkanê ke hetê toreyî ra tirk ê, hama elewî yê, zıwanê dayîka xo terk kenê, kurdkî qisey kenê... Ganî dewanê tirkan de virênîya qiseykerdişê kurdkî bêro guretene û seba vilabîyayîşê zıwanê tirkî, mintıqa de tedbîrê bingeyî (esasî) bêre guretene.

3. Êno zanayene ke tayê memurê ke nê wîlayetî der ê, nîjadê (ırk) xo kurd o. Vajîme ke hakimê persî (sorgu hakimi) yê Erzinganî Şevkî Efendî, kurdan rê wayîrîye keno, şandane (şanan) çê (ke) xo de înan keno kom (keno top). Çi beno bibo, ganî no mordem birusnîyone teberê mintıqa wîlayetî û memuranê nîyanênanê bînan rê kî eynî muamele bêro kerdene.

4. Meseleya en muhima ke ez ser o vindena a ya ke, dewê ke madda virêne de qal êno kerdene, çî beno bibo tedîbkerdena înan û memurê ke weş yeno zanayene ke nîjadê (ırk) xo kurd o wezîfe ra guretena înan lazim o.“

5. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, r. 377

Mareşal, raporêde xoyo bîn de kî seba şarê Dêrsimî vano “Şarê Dêrsimî cahîl o. Ruhê heydutênî (şakilik) teder o.” Naye ra têpîya kî pêşnîyazanê xo rêz keno. Înan ra tayê nîya yê:

“d. Memurê dêrsimijî Dêrsim ra bêrê teberkerdene, memurê en rindî bêrê uca rusnayene,

e. Heqê memuranê îdareyê kolonîyan (Dêrsim de - M. Ç.) bidîyone memuranê pîlan,

f. Giraniye bidîyone propaganda, tirkênî bêro telqînkerdiş,

g. Seba ke tirkî hurêndîya kurdkî bigêro (bicêro), tedbîrê îdarî û îlmî berê guretene (çênê pîlî bêrê wendenedayene),

(...)

2. Dêrsimijî bi rindîye nêkuwnê hetê ma. Dest nê karî eştişê hêzanê çekdaran (ordî - M. Ç.) tenêna zêde tesîr dano dêrsimijan, xo ra no kî bingeyê îslahkerdişî yo.

3. *Dêrsim sifte sey (zê) kolonî bêro çiman verguretene. Kurdîye wertê şarê tirkî de bêro vîndîkerdene...*”⁽⁶⁾

Roporê nimitikî (gizli) yê ke hem pêroyîya kurd û Kurdîstanî ser o hem kî têyna Dêrsimî ser o amê hazirkerdene, mesela 1934 de bi numreyê 2510î Qanunê Îskanê Mecburî, 1935 de Qanunê Dêrsimî, naye ra têpîya Dêrsim de îlankerdişê îdareyê orfî, teşkîlkerdişê Mufettişê Umumîyê Çarîne û sewqkerdişê eskerî têde, game bi game hazirîya qirkerdişê girdî bîye.

Pênîye de kî Mistefa Kemalî bi xo wexto ke 1936 de Meclîs kerd ra (akerd), qirkerdişê Dêrsimî bi nê qisayan îlan kerd:

“... *Karê ma yê zerrê welatî de merhala muhîma muhîman, mesela Dêrsimî ya. No kulo ke zerrê welatî der o, na kergana bêdermane ganî bêro birnayene û pakkerdene, kok ra werte ra bêro wedardene. Cirmê xo çi beno bibo, seba kerdişê nê karî, qerarê ke lazîm ê ganî bi leze (lerze) bêrê guretene û selahîyet bidîyone hukmatî.*”

Çarê gulane 1937 de kî Hukmatê Tirkîya binê serekîya Mistefa Kemalî de kom bî (bî top), qerar guret ke endî ordî berzone Dêrsimî ser. Serekerkanê Pêroyî (Genelkurmay Başkanı) Fevzî Çakmak kî no

6. Kalman, M., Belge ve Tutanaklarıyla Dersim Direnişleri, r. 150-152

kombîyayîş de hazir bî. Reyna a roje, vilawoka (bildiri) ke Serekerkanîyeya Pêroyî (Genelkurmay Başkanlığı) bi tirkî û kirmanckî hazir kerdîbî kî bi teyaranê herbî Dêrsim de amey vilakerdene. Cayêde a vilawoke de qirkerdişo ke amebî plankerdiş, nîya îlan kerdêne:

“... Eke hen nêbo, eke şima vatena ma mekerê, ma her hetê şima gureto, şima hetê ordîyanê Komare yê qehrkerdoxan ra ênê mahfkerdene. Na vilawoka ke şefqet û merhemetê Hukmatê Komare yê peyenî şima rê îlan kena, bi zar-zêçê xo ra 24 seetan mîyan de biwanê, bifikirîyê û bi leze (lerze) cewab bidêne. Eke hen nêbo, çiqas ke ma nêwazeme kî, ordîyê ke şima mahf bikerê, hereket kenê. Dewlete rê ganî îtaat bêro kerdene.”⁽⁷⁾

Çiyêde enteresano muhim kî no yo ke Dêrsim de qirimo tewr (en) gird, şikîyayîşê xoverrodâyîşê çekdarî yê şarê Dêrsimî ra dime ame meydan. Ma vajîme ke 21ê temmuze 1938 de Derê Laçi ke kewt ra eskerê tirkî dest, hereketo çekdar eslê xo de şikîya. Çiqas ke ey ra têpîya dêrsimijan naca-uca xo verro da, da pêro kî raste a bîye ke îşxalê Derê Laçi bî pêniya nê karî. Hama dewlete nê şikîyayîşî ra têpîya esker peyser nêant. Antene uca vindone, zaf eskeri newe rusna Dêrsim.

Bi nameyê “Safha Diyîna **Hereketê Tuncelî yê IIIyîne**” (10-17ê tebaxe 1938) safha newîye dest pêkerd. Kitabê Dayra Herbî ya Serekerkanîyeya Pêroyîye ke mi cor ra qalkerdbî de nê çekuyî nusîyênê:

“Emro ke Serekerkanîyeya Pêroyî ra amebî, gorê ê emrî: Safha yewîna (juyîna) manewra Ordîyê Hîrêyîne de sayekerdîşo ke bêro kerdene, ganî her hetê mintîqa Tuncelî bigêro zerrê çarçewa xo...”⁽⁸⁾

Metodê hurêndîardişê na “manewra” kî nîya amebî tesbîtkerdene:

“Şekîlê hurêndîardişê hereketî:

Ordu ganî her hetê mintîqa ra yew rey de, demêde kilm de, bêtaket-naket û bi şiddet, têpey de, bi tesîrê tewr (en) girdî dest pêkero û hen bikero ke heydutî firset mevênê ke xo cayê de wedarê yan kî sirê destpêkerdiş û dewamkerdişê sayekerdîşî de mintîqa terk bikerêne.”⁽⁹⁾

Serekwezîrê Tirkîyayê a roje Celal Bayar kî îrada sîyasîya ke emrê na merhala newîya qirkerdişî dayo (do) ser o nîya vano:

7. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, r. 391

8. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, r. 438

9. Ec, r. 447

“Ataturkî rîyê mi de nîyada, vat ‘Se beno’ Ez fam kena, gere uca (Dêrsim de - M. Ç.) emnîyet bero temînkerdene. Çi beno bibo, vatena xo mi rê ya. Çike reîsê hukmatî ez ûne. Mi vat ‘Efendîyê mi, kuwno sarê mi ke ti qey hen mi de nîyadana.’ Ataturkî vat, ‘Ez mesulîyet gêna (cên) xo ser, ma dame Dêrsim ro¹⁰ û ma da piro.”⁽¹¹⁾

Eynî kitabê Serekerkanîyeya Pêroyî de pêniya na “manewraya” newîye ser o nîya nusîyêno:

“10ê tebaxe (agustose) 1938 ra nat, çarçewa manewra Ordîyê Hîrêyîne safha yewîne de, eskeran bi hezaran mordemê ke na ra raver terefê Mufettîşê Umumîyê Çarîne ra nameyê xo amê tesbîtkerdene, fîstî ra xo dest, qefle-qefle rusnayî mintiqayanê ke amê emirkerdene. Ancîya sirê naca-uca pêrodyîşî de nînan ra bi hezaran kî îmhâ kerdî; dewî, gomeyî, heta dar û ber û hêgayê ke nê şerîran xo tede dardo we, vêsna yî...”⁽¹²⁾

Naca de çiqas ke vajîno ke sirê pêrodayîşî de nînan ra bi hezaran amê kîştene kî na raste nîya. Şaro ke amo qirkedene bi hezaran nîyo, bi deshezaran o. Ê bi deshezaran şarê ma uca sirê pêrodayîşî de nêamo kîştene. Eskerê tirkî o honde mordem çeyan (keyan) ra da arê yan kî cayanê ke xo tede dardîbî we, ucayan de dî, ard û qir kerd.

Mistefa Kemalî, 30ê tebaxe 1938 de Serekerkanê Pêroyî Mareşal Fevzî Çakmakî rê mesajê rusna û no “serkewtişê” (zaferê) ordî bi nê qisayan pîroz kerd:

“Telgrafê toyo ke keno eşkera ke manewraya berze û qiymetin û qudretina ordîyê ma ya ke rastî kî sey her wextî layiqê bawerîya milletê ma ya, bi tamamkerdişê merhaleyanê zaf faydeyanan qedîyaya, mi guret.

Nê rojanê newserra (yıldönümü) serkewtena ordîyê tirkan de, qelbê mi seba ordîyî pirrê hîssanê teqdîr û minnetdarîye yo...”⁽¹³⁾

Naca de çiqas vajîno “manewra qedîya” kî, na kî raste nîya. Çike hereketî heta aşma oktobre (ekim) dewam kerdo ke no hal belgeyanê

10. Eslê xo de bi Tirkî “Vuracağız Dersimi” vajîno. No êno mana kîştene, qirkerdene. Hurêndîya “Dame Dêrsimî ro” de mordem besekeno vajo “Dêrsimî kişeme” yan kî “Dêrsimî werte ra wedarîme”.

11. Neqilkerdox: Kalman, M., ec., rîpelo peyen

12. Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar, r. 463

13. Ec, r. 466

resmîyan de kî esto. Ma vajîme ke, Mufettişê Ordîyê Hîrêyîne emrê xoyê 30ê tebaxe 1938 de nîya vano:

“1. Safha yewîn û diyîna manewra qedîyê. Ravêrayîşê (vîyartişê) merasîmî dime, 1ê êlule 1938 de safha hîrêyîne ya manewra dest pêkena.”⁽¹⁴⁾

Çîyo ke na mesela ser o mordem sey qisaya peyene vajone no yo: Hardê Anadolîye û Mezopotamya tarîxê xo de hem zaf medenîyetî û rindîye hem kî barbarîye û bêbextîya girde dîya. Nê hardî Babîlijî, Îskendero Gird, Roma, Erebi, Moxolî û Osmanî dî. Nêçe rey no hard ame îşxalkerdene, ame vêsneyene. Nêçe rey şarê nê hardî qirkerdiş, surgun û vêşaniye dîye. Nê hardî ser o nêçe medenîyetî royayî (ruwayî), bîyî keweyî, nêçeyî kî rijîyayî. Labelê nê hardî hondê na seserra peyene zulim û bêbextîye kî senik dîyê. Na seserre de nîjadperestîya tirkan pîl ra bi qij bi mîlyonan mordem yan qir kerd yan kî hardê pî û kalîkan ra kerd teber, rusna surgun. Wexto ke Cengê Virên ê Dinya dest pêkerd, nezdîyê çar ra yewê (juyê) şarê Anadolîye xirîstîyan bî. Ceng ke qedîya, nufusê xirîstîyanan amebî se ra 2-2,5.

Se serr a ke nîjadperestîye û şovenîzmê tirkan kurdan ro kî adir vorneno. Kurdî dustê kolonyalîzmê tirkan de, dustê nîjadperestîye û şovenîzmê tirkan de danê pêro, erzenê ra xo ver. No, seserra 20îne de verva nîjadperestîye mucadeleyo tewr amrderg o.

Mordem besekeno vajo ke ziwan û kulturê ke nê hardî ser o yê, tarîxa xo de hondê dewranê nasyonîzmê tirkan barbarîya girde nêdîya. Nîjadperestîye û şovenîzmê tirkano ke ewro ey ra kemalîzm kî vajîno, tarîxê nê hardî ser o qilêrinbîyayîşanê tewr girdan ra yew o. No qilêr sey (zê) nêweşîyêda bêdermane, her roj tenêna zehîr (jahr) keno leşa cematî (toplum) mîyan, virênîya ey keno teng û tarîye.

Qirkerdişê Dêrsimî kî parçeyêde nê qilêrinbîyayîş û xerripîyayîşî yo. Konsolosê Awusturya yê Îstanbulî Wînterî, 24ê gulane 1937 de wezîrê karanê teberî yê welatê xo rê nuşteyê rusnabî. Wînterî, o nuşte de qalê problemê kurdî û nê problemî ser o polîtîkaya dewleta tirkî kerdê û nîya vatêne:

14. Ec, r. 467

“Înformasyono ke mi çimeyanê (kaynak) saxlemanê tirkan ra gureto, gorê nê înformasyonî tersa mi a ya ke jenosîdêde henên bêro kerdene ke qe nêamo diyayene.”

Çi heyf (hêf) ke tersê Winterî rast vejîya û dewleta tirkî Dêrsim de jenosîdêde gird kerd. Kolonyalîstanê tirkan uca têyna şar nêda arê, banan, merkan û areyan de nêvêna û bi dînemîtan, bi qerşunan, bi sungîyan qir nêkerd; înan uca tabîat kî mahf kerd. Hêgayî, rez û baxçeyî, birrî fistî ra ci vêsneyî; heywanî qir kerdî; mixareyî rijnayî. Înan domanê (gedeyê) zerreyê pîzeyê maye, domanê çewresî, çênê (kênê) azebî, veyvikî, pîr û kalî qir kerdî. Qir kerdî û o ra têpîya kî îlan kerd vat ke “Heydutî amê kîştene“. Seke her tim kenê, pîl û qijê kurdan bi na tore kerdî “heydutî“, qatîlî kî kerdî “qehremanî“. Ma ewro hona kî eynî sîyaset dewam nêkeno?

PIRO DE MA PIRO DÎME

lawo biremerê ver ra,
xo biresnerê gilê koya.
xelesîyo ra lekê xo ra,
kutikê verê çêverê zalima.
fek kerdo les û cendekê ma,
her roj her roj weno cayêde ma...

gurex o, luk o fekê xo kefin ra.
bîyo har, amanîya ma berda.
desto tal îme; ne çû yo ne kemer a
ke piro dîme, dûr kuyo ma ser ra...

bîyo heram nan û doyê ma.
hard û azmen amo pêser seba halê ma;
no qamçûr o,
no esker o,
no tarîyê zîndanî yo...
hardê xo de bîme macîr,
hardê xo de bîme niheq ma...

hardê ma ser ra bîyo mexel bê xebera ma.
weno, şimeno, keno û dano xo ra.
ma xeбетinîme anîme, o weno eşkera-eşkera.
kes nitawreno şoro feyza dê ra

tirpana xo cêno, çînenno jûver ma.
bi destê ma, qir keno ma
xo bi xo kisenîme, ebe destê xo ma.

no nibeno nîya.
eke niheq îme, vajerê ma ra.
no nîya çîqa şono kes nizano
eke rû bidîme ci, ma ra hena zaf çî wazeno...
naye ti se ci rê kena ver ra?
piro de ma piro dîme
ya ma ra ya dê ra...
no kam o amo hardê ma ser ra meredîyo ra,
awa dera hêgayê ma ser ra birna?..

îndî bes o!..
no ma rê ne qeder o ne kî îs-kar o
pîlanê ma, ma ra hertim nîya vato:
ya hero ya mero...

Denîz GUNDUZ

Mîyanê meselan ra:

TO MA SERFERAZ Kerdî

Arêkerdax: **Serdar ROŞAN**

Merdimêke beno, lacê jinebîke beno, bay ê rehmet keno. Aw merdim malî durimê ê feqîr beno, ena rey xortêkew weşkek beno. Rocêke şino, rastê keyneyêke yeno. Keyneke dir xeberî dano, vano:

-Ti keyney kamî ya?

Keyna zî hanêna te ra, xortêkew yaqışlî yo, di feqîrî de wo. Ya vana:

-Ez keyney Hakimî ya.

Vano: -Ecêba ez bîrî to bay to ra biwazî, go bay to to nêdo min? Ez day xu bişirawî?

Vana: -Wele bay min, min bido nêdo, zerra min to rê esta. Xeyrê to ez yewî nêgîna.

We û keyneke xeberî danê, badê cû keyneke kê bay xu, kê Hakimî mocnena ra, şina keye.

We yeno keye, day xu ra vano:

-Dayê, şo mi rê keyney Hakimî biwaze!

Day ê te ra vana:

-Lacê mi, ma feqîr ê, çike ma çin o. Ma go seyîn şêrê keyney Hakimî biyarê? Ma biyarê bikerê ça?

Vano: -Dayê, ti go şêrî Hakimî ra vacî, mi rê biwazî. Ti şo, eleqey to te ra çinîk o.

Cînike wirzena we, verê xu şana kê Hakimî, şina kê Hakimî de nişena ro. Hakim cîniya xu ra vano:

-Ena cîniya feqîre kam a? Ma tesedîq-mesedîq bidê ci.

Ya vana:

-Nê, ez nêamiya tesedîqan bigîrî. Ez hamiya ke ti keyney xu bi qewlê Resûlê Homay bidê lacê min.

Hakim vano:

-Şima feqîr ê, banê şima çin ê, şima îdaresiz ê; ez go keyney xu ça ra bidî lacê to?

Vana: -Mal barê Homay de esto. Eger ti bidê, Homa teala wo, belkî îşê ma zî baş bo. Zerrey keyney to û lacê mi jobînan rê esta.

Hakim cîniya xu ra, keyney xu ra perseno. Keyna vana:

-Zêdey ay lacî ez yewî nêgîna.

Vano: -Keyney mi, ê feqîr ê. Gunay to milê to de, ez go to bidî la lacek feqîr o. Ti go zehmetî bancê.

Vana: Bayê, mi bide ci. Homa eger mal bido, mal barê Homay tealay de zehf o.

Hakim wirzeno we, suyê ê yeno, dano ci, vano:

-Bigî bere.

Cînike keyneke gêna lacê xu rê ana. Marey îne dana birnayîşî, xu rê zewecênê.

Keyneke lacekî ra vana:

-Şore hînî rês bigîre, ez zana secedan virazî. Eno senet destê mi de esto.

Lacek şino rês gêno. Keyneke virazena, lacek beno roşeno. Ana secdan virazena ku tu kesêke miyanê bajarî de nêşkeno ay secdan virazo, bajarê Silêmanye de. Piçe halê îne beno weş.

Wirzenê we, rocêke xu rê banêke zey koşkêke virazenê.

Keyneke rocêke kefiyeyke weşe îpek ra, yanî birîşm ra virazena; pêşena, kena miyanê çiyar, gêna dana ci, vana:

-Ti go ena kefiya berê bidê lacê Mîrê Hekaryan. Go xelatêke başe bido to, ti ma rê biyarê.

Lacek vano:

-Wa bo.

Lacek kefiya gêno, beno dano lacê Mîrê Hekaryan. Lacê Mîrê Hekaryan wexta keno a, hanêno te ra ku kefiya newîne di dinya de nêameya viraştişî. Kêfê ê zehf yeno. Kerîke pes dano lacekî, vano:

-Xu rê bigî bere.

Lacek ay kerî pesî şaneno verniyey xu, yeno. Pes o, nata şino wata şino, mêşin o, rehîr ro nîno, zehmet pa vînenno. Hanêno merdimêke rastê ê yeno, di hebî gayî verniyey ê de. Vano:

-Ti ça ra yenê?

Vano: -Ez Hekarî ra yena.

Vano: -Ti enî pesî se ra benê?

Vano: -Ez bena Silêmanyê.

Vano: -Ti zehmet enî pesî wa vînenê. Ez enî wir dî ganê xu bidî to, ti enî kerî pesî bidê mi seyîn o?

Vano: -Wele çikew baş o. Ez zî zehmetê enî pesî ra feletêna.

Wirzeno we ay kerî pesî teslîmê ê keno, ay wir dî gan şaneno verniyey xu. Qederêke yeno, hanêno merdimêke esparê estorêke yeno. Vano:

-Ti ça ra yenê?

Vano: -Ez Hekarî ra yena.

Vano: -Ti şîbî çi?

Hal û meseley xu ci rê sere ra vano.

Merdimo espar xu bi xu vano "eno merdimêke aqilê ê zehf ca de niyo, ez go ê bixapênî". Vano:

-Enka ez ena estore bidî to, ti enî wir dî gan danê mi?

Vano: -Wa bo, ez dana.

Wirzeno wir dî gan dano ay merdimî, nişeno estore. Xu bi xu vano "ena rey ez go xu rê bi rehetî şîrî keye".

Yeno hanêno merdimêke di hebî zercî te dir ê, şino seyd. Silam dano, we vano:

-Eleykum silam.

Vano: -Ti ça ra yenê?

Lacek meseley xu te ra vano.

We xu bi xu vano "wele eno merdimêke saf o, ez go enî wir dî zerecan bidî ci, estore te ra bigîrî". Vano:

-Ez enka enî wir dî zerecan bidî to, ti go estore bidê mi?

Vano: -Wa bo, ez dana.

Wirzeno we estore dano ci, wir dî zerecan gêno, qefesanê îne erzeno milê xu, dano rehîr yeno. Yeno fekê berê xu, hema şefeqî nêdawo, şewe nîme wa. Vano "wele ez cîniya xu rehetsiz nêkena, nêdana berya ro, wa cîniya mi rehetsiz nêbo; hetê serê sibay wexta ya wişte we nimaj, a gavî ez go şîrî diyar". Verê berya de serey xu nano serê çeperê berî, vezelêno. Wir dî zerecanê xu, kiştta xu de nano ro.

Hanêno bî ringe-ringa başbazirganî -tabî koşka ê zî kiştta bajarê Silêmanyê de ya, koşkêke weş a-, başbazirgan ame verê koşka ê de

barê xu nay ro. Hame barê ê.

Eno wişt we. Îne agir kerd we, şî barê îne. Ardî wir dî zerecê xu sere birnay, goştê îne kebab kerd, da verê îne, îne goştê xu werd. Başbazirganî te ra va:

-To enî zerecî ça ra ardî?

Ê hal û meseley xu sere ra behs kerd. Başbazirganî va:

-Ez û ti ma şertêke bikerê. Enka şefeqê go cîniya to wirzo we, ez û ti ma go şêrê. Ez go fekê berî teber a vinderî, ti şo zere barê cîniya xu; cîniya xu ra enî hedîsey xu vace. Vace "mi kerî pesî girot, mi da bi gan, gay mi day bi estore, estore mi da bi zerecan û zerecî zî mi başbazirganî rê sere birnay." Eger cîniya to to dir da pêro, ti go ena koşke piya bi cîniya xu wa teslîmê min bikerê; nê nê eger to dir nêda pêro, ez go enî qantiranê xu bi enî baranê xu wa teslîmê to bikerî.

Vano: -Wa bo.

Şefeq dano, cîniya ê wirzena we desmac gêna, îne verê berya de vînena. Ê danê berya ro. Ya berya kena a, we şîno zere. Bazirgan teberê oda de vindeno.

Cîniya ê vana: -Ti bi xêr amey.

Vano: -Miyânê xêrî de bi.

Vana: -To se kerd?

Vano: -Wele ez şîya barê lacê Mîrê Hekaryan, min kefiya da ci; zehf keyfê ê ame, ê kerîke pes da mi, mi kerî pesî ard.

Cînike va: -Baş o. Ez go şîrî bêrî, ay pesî bidoşî. Pekî to se kerd aw pes?

Va: -Wele mi pes da, di hebî gay girotî.

Cînike va: -Baş o. Ti go cite bikerê, ma go xu rê debir wedarê. To zehf baş kerdo.

Va: -Wele mi ay gay zî day.

Cînike va: -To day bi çi?

Va: -Mi day bi estore.

Cîni va: -Zehf baş o. Ma go xu rê binişê ci şîrê gezmax, bigeyrî.

Va: -Wele mi estore zî da.

Va: -To da bi çi?

Va: -Mi da bi di hebî zerecan.

Cînî va: -To zehf baş kerdo. Ti go şêrê seyde, ma rê zerecan biyarê, ma go goştê zerecan borê.

Va: -La zerecî, meymanê min amey, başbazirgan, mi ci rê sere birnay.

Va: -To çîkew zehf baş kerdo. Kê Homay awan bo. To ma serferaz kerdî, to goştê zerecan da meymananê ma.

Başbazirgan berya keno a, vano:

-**Bêre** qantiranê xu **bigîre**, barxananê xu bigîre; heme çî teslîmê to! Heme çî teslîmê lacekî keno, lacek beno en zengînê bajarê Silêmanyê.

Hakim pêhesêno ku zamayê ê ende biyo zengîn, we û cîniya xu wirzenê we şîne kê îne. Vano:

-Wele heqîqet mal barê Homay de zehf o. Wexto hes bikero, bi her hawey dano însanî, însan beno dewlemend(*).

agir: adir

ana: ena, êna, ina, wina; hinî

aw: o

Aw merdim feqîr beno. (O merdim feqîr beno./Ay mêrdim feqîr beno.)

barê (kurmanckî de “bal“, “li ba“): hete

Mal barê Homay de zehf o. (Mal Homay hete zaf o.)

berya: ber, keyber, kêber (çêber), kêver (çêver)

bêre (ti bêre): bê (ti bê)

bigîre (ti bigîre): bigîri (ti bigîri), bigî (ti bigî), bicê (ti bicê)

ça ra: kotî ra, kure ra, kura ra

dewlemend: pêt, zengîn

di ... de: de, di

di dinya de: dinya de, dinya di

diyar: cor

gav: game

go: do, ko

Go cîniya to wirzo we. (Do cîniya to werzo. /Ko ceniya to wardo.)

hînî: biney, tikê

mêşine: mêşna, mîye, mey

min: mi

zerra min: zerra mi

newîne: enasar, enawa, no tewir, nêwîn

nênê: eke nêbo

piçe: tikê, biney

serferaz: serfiraz

sû: hêrs

Suyê ê yeno. : Hêrs beno.

wir: her

wir dî: her di

wişt we (eno wişt we): werişt, wurişt (no werişt)

wište we (ya wişte we): a werište, a wurište

*Mi na mesela sey vatişê yew camêrdê Hezaniji nuşte.

Abdulmuttalip KOÇ

XÛNIMA MIN A

Serê bûnî ma tuyer î
Binî bûnî ma tuyer î
Tuy yîn omê sipyê surî
Xûn rişnena, ma tuy burî

Ax Xûn Xûnê xûnima min a
Ti hêvîya ser zerrê min a
Wesar yenû ti vilê min a
Payîz yenû ti surgulê min a

Kuê Kurdîstanî seraser î
Emnûn yenû vor ha serî
Warê ma wir dî beraber î
Xûnê mi bîya wahaî birrî

Ax Xûn Xûnê xûnima min a
Ti hêvîya ser zerrê min a
Wesar yenû ti vilê min a
Payîz yenû ti surgulê min a

Serê bûnî ma guwazêr î
Binî bûnî ma guwazêr î
Qalinî Xûn bidî suez bigirî
Payîz bîyerû ez Xûn birî

Ax Xûn Xûnê xûnima min a
Ti hêvîya ser zerrê min a
Wesar yenû ti vilê min a
Payîz yenû ti surgulê min a

Almanya, 15. 04. 1998

bûn: ban
emnûn: hamnan
guwazêr: gozêre
omeyîş: amayene, ameyîş
qalin: qelen
suez: soz
vor: vewre
wahar: wayîr
wesar: wisar
wir dî: her di
yin: înan

STANDARDÛZEKERDIŞÊ KIRDKÎ SER O ÇEND VATEYÎ

Memo DARRÊZ

Hûmara çarina kovarê Vateyî (wisar 1998) di nuştox Cemîl Gundogan (CG) pers û problemanî lehçeyê (lehçeya) kirdkî (kirmanckî) ser o vîndenû û gerre û gazînan kenû ke çira kesêk na mesela ser o nêvîndenû. Ez nuştişî CG ciddî vînena û na bawêrî di ya ke na mesela ganî her hetî ra hîra bêrû munaqeşekerdiş, qê ke⁽¹⁾ hem cematî kurdan viraştiş û awankerdişî dezgehanî milîyan di prosesê destpêkerdişî di yo hem zî lehçeyê kirdkî prosesê standardîzekerdişî ra vêrena ra. Yenû zanayîş ke kirdkî warê nuştişî di warî emrêkî dergî nîya⁽²⁾.

Ger wendoxî nê hîrê îddîayan⁽³⁾ ke mi cor di kerdî la ra, qebl bikerî, dewam di guri benû rehet: O wext lizum nîkenû ez qê (semedî) hîremî îddîayanî xo argumentan bibînû (bivînû). Guri hinîya benû rehet ger şaro ke kirdkî qisey kenû hayê ey nê hîremî îddîayan ra bibû. Çira? Ê tîyedire⁽⁴⁾ lez kenî ke teverî (teberî) na prosesi di nîmanî. Yenû zanayîş, viraştê Homê⁽⁵⁾ împaratorîyê Medya di ciwîyenî û na dînya di her çî sey birûskî vîyerenû ra û sey cemedî helîyenû, reng bedilnenû.

Esasî xo di meselaya ke CG nuştişî xo di munaqeşe kenû, krîzêka ruhî ya ke mîyanî şarî⁽⁶⁾ di, zaf zî mîyanî haydaran di, esta. Krîz eşkena xo nê persan di bimuejnû ra (binawno): Ma kam î? Ma ayî ke xo ra vanî

1. qê ke: çimkî, semedo ke

2. nîya: nêya

3. Îddîa 1: Dezgehî milî cematî kurdan di newe awan benî.

Îddîa 2: Lehçeyê (lehçeya) kirdkî hemo newe standardîze bena.

Îddîa 3: Lehçeyê kirdkî hetî nuştişî ya warî emrêkî dergî nîya.

4. tîyedire: pîya, heme

5. Homa: Heq, Ella

6. Tîya di vatê «şar»î ame nuştişî rî na yew ra ke na mesela eşkena her kesî rî nerehetî virazo.

“kurd“ çira ziwani yewbîn ra fam nîkenî? Goreyê mi sebêbî na krîz tarîxî yo: Kurdan bi kirdkî nînuştû⁽⁷⁾, sey ziwaneko nuşte kirdkî aver (eravê) nêberdû û na yew re nêbiya warî rûmetî. A her wext sey qijêka sêwir (sêkurr) menda û erzîyawa quncikêka tarî ke çoyî (çewî) nîdîya. Ewro wexta ke tayê merdimî anîyenî şaro ke kurmanckî qisey kenû zaf o û kurmanckî hinîya warî rûmetêkî girdî ya, tedîrgîn benî, tersenî û wazenî xo bi nameyêko bîn bidî şinasnayîş. La ê naye (inê) kenî xo vîr ra ke bînatê rewşê **kurdkî û kurmanckî** di zaf ferq esto. Kurmanckî zî parçeyêkê kurdkî ya. Reaksîyonî bi no celeb zî ganî normal bêrî dîyayîş; meseleyê nêwîn (enasarênî) her millet di virazîyê, virazîyenî. Muhîm na ya ke na krîz çî qeydi hal bena? Nuştişî CG zî tîya di muhîm o. Yanî krîza ke esta çî qeyde hal bena?

Derman

CG nuştişî xo di wazenû krîza ke mi bi *krîza ruhî* name kerd, teşxîs bikerû û ci rî derman bibînû. Dermanî aye îdê û perspektîfî newê ke esasî xo waştişî di prensîbanî îlmî ra genî. La nê prensîbî nuştişî ey di îlmî nîyamê munaqêşkerdiş û derecê waştişî di mendî, herçend ke ey xêlêk cerebnû zî. Na yew ra mi waşt bi di meseleyan nê îdeyan aver bera.

A verîn, ê bawerîyî ke averşîyayîşî (eravêşîyayîşî) ziwani ser o estî. A bîn zî çî celeb ziwani estî? Nika ti bi ziwaneke qalî kenî, bi ziwaneke zî nusenî. Mesela CG behsî ziwaneke standardîzekerdi kenû.

Averşîyayîşî ziwani warî di teorîyan o:

Teorî 1

Teorîyê dînî: Esasî xo nuştişanî dînî sey Quran, Încîl û Tewratî ra genû. No teorî, ziwani sey pakêtêka hadirikerdi û piştî vînenû. Ê ke zerrê paketi di yê tamam bîyaye yê, tekamul bî. Ayî ke paket viraşta û tîyew arda û şarî rî erşawita (rusnaya) Homa yo. Mesela ziwano ke Adem û Hewa qisey kenî, ziwano ke ez û CG qisey kenî. Dînê müslumanan di vateyê ewilî “biwan“ o. Paket aker, ti te di herçî vînenî. Yanî ziwani her wext bibi û hertim sey ewroy dolmend bi.

7. Çira? Ganî na mesela bêro fikirîyayîş û munaqêşkerdiş.

Teorî 2

Teorîyê Darwînî: Rîya ke sekularî yenû fikirîyayîş û bawerî bi averşîyayîşî (eravêşîyayîşî)⁽⁸⁾ yenû kerdiş. Derheqî ziwani di no teorî hîna yenû famkerdiş: Ziwan wext dire xo aver berdû. Merdimanî vêrinan, merdimanî dewrî kerran nîşkên ziwaneke rind, kamil, sey eyê ke şarî ewroy qisey kenû, virazî, çimkî vatê înan dolmend nebî. Ê înan zafî sey vengani bi. Înan bi wasitê vengani yewbîn ra fam kerdê. Mesela yenû texmînerdiş ke vatê “kerra” (kemere) sey vengani “k”, “e”, “r”, “r”, “a” amên îdraqkerdiş.

Bi kilmî: No teorî bawer kenû ke averşîyayîşî ziwani bi averşîyayîşî şûurî merdiman dire, têver ra⁽⁹⁾ şîyû. Yanî merdimî vera-vera bî haydar û bi şûurî înan zî ziwani înan aver şîyû. No hetî averşîyayîşî ziwani yo, heto bîn zî ê famkerdişî ziwani yo. Merdim çendêk eşkenû ziwani ke qisey kenû fam bikerû.

Wendoxî hayikî bêşik îdraq kenî ke bînatê şûurî ewroyî û vizîyerî di ferq esto. Merdimî ewro bi averşîyayîşî îlmî hinîya zaf eşkenî çîyo ke vînenî îfade bikerî, mena bidî qisanî xo, hîssan û fikiranî xo bi vatanî dolmendan îfade bikerî.

Mesela ez zana ke vatê “kerra” warî di menayan o:

Mena 1

Vatê kerra vengani “k”, “e”, “r”, “r”, “a” ra amo viraştîş. Wexta ez vana “kerra”, nê vengî fekî mi ra yenî tever. Mena yewine hetî vatê kerra yê îfadekerdişî yo.

Mena 2

Menaya ke nê vengî hişê merdimî di peyda kenî. Ez zana kerra wişk a, dejnena... Na mena rismêko mental ke hişî di virazîyenû wexta ez dîqetî xo ancenû cismeka sey kerra ser. Mena diyine, hetî vatê kerra yê menakerdişî yo. La mena yewine û diyine pîyewanaye yê û nîşkenî bîyerî çîyewkerdiş. Ê CG û ez, ma her di eynî wexti di fam kenî ke vatê kerra çî yo, çimkî ma her di bi yew ziwani bîy pîl.

Ez çira zana her vate warî di hetan o: hetî îfadekerdişî, hetî

8. Averşîyayîş (eravêşîyayîş): Verî her çî tepîya bi, primitîf bi, bi wext aver (eravê) şî.

9. têver ra: paralel

menakerdişî?

Cewab: Rîyî Ferdînan de Saussureî⁽¹⁰⁾ re.

Teorîyî corînî dîrekt ez meşxulî standardîzekerdişî kirdkî, ke esasi nê nuştişî tayîn kenû, kerda. Ziwani standardîze benî, la kancî ziwani?

Hîrê celeb ziwani

Ziwano tebiî: Ziwano ke her kes biyayîşî xo ra tepîya musenû yo. Ziwani mi, CG, Îbnî Xeldûn, Çar Nîkolaî, Mr Boris, Xalîsa û Kekî. CG nê ziwani Dersîm di muso, Çar Nîkolaî Rûsya di, Xalîsa zî dewê Şargî di. Wendoxî hayikî pê hesiyê ke ez û CG bi eynî ziwani tebiî qisey nîkenî û nînusenî.

Ziwano standardîzekerdi: Viraştîş an zî tîyewardîşî ziwane k wertaxî yo. Ziwane k wertax yenû viraştîş ke şaro ke yew welat yan zî mintîqa di ciwîyenû nê ziwani ra fam bikerû. CG û hevalî (embazî) ey nika xebitîyenî ke ziwane k bi nê şiklî virazî qê mi, ti, ey, înan ke kirdkî qisey kenî⁽¹¹⁾.

Ziwano argo⁽¹²⁾: Yenû bawerkerdiş ke her ziwani di estî. Ziwani komêk. Nuştoxani sey Aîskylos⁽¹³⁾, Sofokles, Sheakspear gurênayû (şuxilnayû). Kirdkî di vatê “Xalto rep”î⁽¹⁴⁾ tîya di tam cayê xo genû. Wext yenû ziwano standardîzekerdi vatanî ziwani veradayan (beredayan) qebul kenû û îfadê veradayan zerrê ziwani di cayê xo genî. Ez na minasebet ra veradayan pîroz kena. Bextewar bên gelê veradayeyê dinya!

CG û embazî ey xebitîyên ke ziwani kirdkî standardîze bikerî. Qê standardîzekerdişî ziwani kam qerarî şertan danû? Strukturî sosyal û cografikî ke cemat di yê. Nê qerarî zaf dorî (reyî) politîk-îdeolojik î û gorê qiwetî politîkaya ke cemat di hakim a yenî tesbît kerdiş. Tîya di politîka ganî her wext sey politîkaya ke partîyî politîkî kenî nîyerû famkerdiş. Rey-rey kitabêk gramerî eşkenû ay bînan (kitabani bînan ê

10. Jeffersen and Robey, Modern Literary Theory, A Comparative Introduction

11. Qê nimûne biewnîre (banî): Kovara Vate, hûmar: 4, wisar 1998, r. 4

12. Ziwani pêxwasan, raşiyayan, derbederan, serseriyân...

13. Mesela eserê Sofoklesî trajediyê Oîdîpusî di no ziwani esto.

14. No vate mintiqê Bongilanî di namdar o.

derheqî gramerî di) ra zîyedêrî veng bidû. Mîsala muhîme: Kurmanckî di qê standardîzekerdişî ziwani di yew kitab zî nêresa ê Celadet Bedirxani. Gramerî ey nika sey qanunanî esasîyan yenû qebulkerdiş. Kesê ke qê pêserancitiş û tîyewardişi kirdkî amê yew ca û hemo zî xebatê înan dewam kena zî warî polîtîkêk î. Û înan gorê na polîtîka her panc kombîyayîşanî xo di xêlêk qerarî⁽¹⁵⁾ girotî û xebitîyên ke himo qeraranî newan bigêrî⁽¹⁶⁾.

Na xebatê înan cayê xo gena, nê şîretî înan qê standardîzekerdişî kirdkî benî bingeh. Formî kancî fekî hêdî-hêdî giraniyê xo nuşteyanî kirdkî di muejnenû ra, wext muejnenû ra. La a muhîm na ya: Standardîzekerdiş an zî tîyewardişêko bi no qêde warî heqî yo, warî heqî nîyo? Cewab: Nê. La hetî tîyewardişi ziwani di tu millet zî nîşkena behsî heqî bikerû. Standardîzekerdişî ziwani vîjnayîşêk (weçînayîşêk) an qerarêko polîtîk-îdeolojîk o û mecburîyetî ver yenû girotiş. Îdeal o yo ke herkes bi ziwani dewê xo, mehelê xo, bajarî xo binusû la no zî nê wextî rî kafi nîyû. Heto bîn ra ger ez na mesela di bigêra heq mera heyatî xo ra fek raverdû, çimkî hemî heyatî mi gorê qanunî viraştan amo tîyewkerdiş.

Pênî di: Ziwan objeyêko sabît nîyo û tim û tim binî derbanî bedelnayîş û averşiyayîşî di yo. Vateyî û îfadeyê neweyî kuwenî miyanî ziwani, ê konî yenî vîrrakerdiş, benî vîn. Wexta hemî xebat ê dest û doşiyani merdiman bî, cemat cematî cit û pesî bi, tirpan, moşeni û durmix muhîm bî, la dewrî fuzeyan di kam moşeni şinasnenû? Na girêdayeyê sewîyê averşiyayîşî û wextî ya. Ziwan û şûurî merdiman têver ra şinî. Ziwan her ke wext şinû bi dîyayîş û kifşkerdişî aletani newan û şûurî merdimatî dire benû hîra û dolmend.

Qêdnayîş di şîretêk: Kom û cematî ziwani xo aver benî. Ganî şarê ma zî aver şiyerû. Qê averşiyayîşî, şûur, hîrafikirîyayîş, qebulkerdişê renganî cîya-cîyayan (rengî ke nîmanenî yewbîn) lazim o. Tengfikirîyayîşî dinya -ê raştîya ke te di yenû ciwîyayîş- kendişî çalê xo bi xo yo.

15. Wendox ganî nê qeraran hemo sey şîretî bibînû.

16. Biewnîre: Kovara Vate, hûmar: 5

FERHENGÊ TIRKÎ-KIRMANCKÎ (ZAZAKÎ)-IV

TÜRKÇE-KIRMANCCA (ZAZACA) SÖZLÜK

Kilmnuştêyi

b	biewnîre, nîyade
m	makî (feminin)
n	nêrî (masculin)
ûsn	û sey nînan
z	zafhûmar (pluriel)

Suffiksî

-e (-ye) suffiksê makîye

A

acı:	dej (n)
acımak:	dejayene
adıl:	zemîr (n)
ağrı:	dej (n)
akın:	hêriş (n), gale (m), galim
akın etmek:	hêriş kerdene, gala ... kerdene, galim kerdene, galime pira nayene
alarm:	alarm (n)
alarm çalmak:	alarm cenayene
alarm vermek:	alarm dayene
alay:	alaye (m)
alman	(tüfek): aleman (n)
antitank:	antîtânq (n)
antreman:	antreman (n)
arasıra:	rey-rey
artedat:	peyedat (n)
artikel:	artîkel (n)
asal sayılar:	hûmarnameyê bingeyî

asayîş:	asayîş (n)
asker:	leşker, -e
askerî:	leşkerî
askeri bütçe:	butçeya leşkerî (m)
askeri cip:	cîpa leşkerî (m)
askeri hizmet:	xizmeto leşkerî (n)
atış yeri:	b. silah atış yeri
atlı:	espar, -e; suwar, -e; suwarî (n), suwarîye (m)
atom:	atome (m)
atom bombası:	bombaya atome (m)

B

baça:	lojine (m)
bağlaç:	bestox (n)
bakmak:	nîyadayene
bak:	nîyade
barut:	barut (n)
barut hakkı:	heqê barutî (n)
basit:	sade
basit cümle:	cumleya sade (m)
basit fiil:	karo sade (n)
basit kelime:	çekuyo sade (n)
basit sözcük:	çekuyo sade (n)
basit sıfat:	sifeto sade (n)
batarya:	batarya (m)
bayrak:	beyraqe (m), ala (m)
bazuka:	bazûka (m)
belgisiz sıfat:	sifetê nediyariye (n)
belgisiz zamir:	zemîrê nediyariye (n)

belirtili: diyar, -e

belirtili isim tamlaması: îzafeya nameyî ya diyare

belirtisiz: nediyar, -e

belirtisiz isim tamlaması: îzafeya nameyî ya nediyare

belirtme sıfatı: sifetê diyarkerdene (n)

beşli (tüfek): bêşlî (n)

bileşik: pêrabeste (n), pêrabestîye (m)

bileşik cümle: cumleya pêrabestîye (m)

bileşik fiil: karo pêrabeste (n)

bileşik kelime: çekuyo pêrabeste (n)

bileşik sıfat: sifeto pêrabeste (n)

bileşik sözcük: çekuyo pêrabeste (n)

bit: espîje (m)

bomba: bomba (m)

bomba atmak: bomba eştene

bomba koymak: bomba dekerdene

bomba patlatmak: bomba teqneyene

bombalamak: bomba kerdene

bombalanmak: bomba bîyene

bombardıman: bombarduman

bombardıman edilmek: bombarduman bîyene

bombardıman etmek: bombarduman kerdene

bot: bote (m)

bunu: 1)ney (n) 2)naye (m)

bunları: nînan

bükümlü: ante (n), antiye (m)

bükümlü ad: nameyo ante (n)

bükümlü dişil isim: nameyo anteyo makî (n)

bükümlü eril isim: nameyo anteyo nêrî (n)

bükümlü isim: nameyo ante (n)

bütçe: butçe (m)

büyük: 1)gird, -e 2)pîl, -e 3)xişn, -e

büyük harf: herfa girde (m)

C

cemse: cemse (m)

cephane: cebilxane (n)

cins ad: nameyo cins (n)

cins isim: nameyo cins (n)

cip: cîpe (m)

cümle: cumle (m)

cümlelerin yapısı: awankerdişê cumle

Ç

çare: çare (n)

çaresiz: bêçare

çekilmek: ancîyayene

çekim: antiş (n)

çoğul: zafhûmar

çoğul ad: nameyo zafhûmar (n)

çoğul isim: nameyo zafhûmar (n)

çünkü: çike

D

darbe: çewr (n), derbe (m)

darp yarası: birîna çewrî (m), birîna derbe (m)

denizaltı: bota binawe (m)

derman: derman (n)

dermansız: bêderman, -e

Dersimli: dêrsimij, -e

dilbilgisi: gramer (n)

di'li geçmiş zaman: demo vîyarteyo diyar (n)

dişil: makî (m)

dişil ad: nameyo makî (n)

dişil isim: nameyo makî (n)

durum: rewş (n)

durum zarfı: zerfa rewşî (m)

düzenli: biserûber, -e; întizamin, -e, nîzamin, -e

düzensiz: bêserûber, -e; bêîntizam, -e; bînîzam, -e

E

- e:** 1)bi
 Diyarbakır'a gidiyorum. (Ez şına bi Diyarbakır.)
 Tanrı'ya inanmışsın. (To îman bi Hûmay ardo.)
 2)rê
 Kime? (Kamî rê?)
 Bana. (Mi rê.)
-e doğru: ver bi
 Diyarbakır'a doğru gidiyorum. (Ez şına ver bi Diyarbakır.)

edebilmek: şayene (şayîş), eşkayene (eşkayîş), besekerdene

edilgen: passîf, -e

edilgen fiil: karo passîf (n)

egemenlik: bandure (m)

el bombası: bombaya destî (m)

emir kipi: raweya fermanî (m)

emniyet: asayîş (n)

eril: nêrî (n)

eril ad: nameyo nêrî (n)

eril isim: nameyo nêrî (n)

erkek çocuk: lajek (n)

eşanlamlı: hemmana

eşanlamlı kelime: çekuyo hemmana (n)

eşanlamlı sözcük: çekuyo hemmana (n)

eşsesli: hemveng

eşsesli kelime: çekuyo hemveng (n)

eşsesli sözcük: çekuyo hemveng (n)

etken fiil: karo aktîf (n)

eylem: kar (n)

eylem cümlesi: cumleya karî (m)

F

fiil: kar (n)

fiil cümlesi: cumleya karî (m)

G

geçişli fiil: karo transîtf (n)

geçişsiz fiil: karo întransîtf (n)

gelecek zaman: demo ameyox (n)

genel: pêroyî

genel asayîş: asayîşo pêroyî (n)

genel emniyet: asayîşo pêroyî (n)

genel güvenlik: asayîşo pêroyî (n)

geniş: hîra

geniş zaman: demo hîra (n)

gereklilik kipi: raweya ganîyîye (m)

gibi: 1)sey

O solgun bir çiçek gibiydi. (A sey yew vila pulistîyaya bî.)

Ben senin gibi değilim. (Ez sey to nîya.)

Delikanlı erkeğe (yiğitler gibi) direndi. (Xortî sey camêrdan xo ver ro da.)

2)se

Kar gibi beyazdır. (Sipî yo se vewre.)

O kadar yumuşak ki, pamuk gibi. (Ehende nemr o ke, se peme.)

3)seke

Senin de bildiğin gibi oğlan bugün

hasta-dır. (Seke ti zî zanî lajek ewro nêweş o.)

gizli: nimite (n), nimitîye (m)

gizli özne: kerdexo nimite (n), kerdexo nimi-tîye (m)

güvenlik: asayîş (n)

H

hakimiyet: bandure (m)

hayat: heyat (n)

hazır ol! (emir): amade be!

hem ... hem: hem... hem...

Hem gider, hem ağlar. (Hem şına hem bermena.)

her: her

her iki: her di
her ikisi: her di, her diyan
 Her ikisi okudu. (Her diyan wend.)
her kes: her kes
her gün: her roje
hidrojen: hîdrojene (m)
hidrojen bombası: bombaya hîdrojene (m)
hizmet: xizmet (n)
hücum: hêriş (n), gale (m), galim
hücum etmek: hêriş kerdene, gala ... kerdene, galim kerdene, galime pira nayene, rami-tene ser
İ
idman: îdman (n)
ikaz: balantiş (n), îqaz (n)
ikaz etme: balantiş, pêhesnayîş, îqazkerdiş
ikaz etmek: bal antene, îqaz kerdene
ilçe: qeza (m)
intizamlı: biserûber, -e; întizamin, -e, nîzamin, -e
intizamsız: bêserûber, -e; bêîntizam, -e, bêî-zam, -e
isim: name (n)
isim cümlesi: cumleya nameyî (m)
isim tamlaması: îzafeya nameyî (m)
istek: waştene
istek kipi: raweya waştene (m)
ister ... ister: ha... ha...
 İster ben, ister sen, farketmez. (Ha ez ha ti, ferqê nêkeno.)
işaret: nîşan (n)
işaret sıfatı: sifetê nîşankerdene (n)
işaret zamiri: zemîrê nîşankerdene (n)
iyelik: wayîriye (m)
iyelik adılı: zemîrê wayîriye (n)
iyelik zamiri: zemîrê wayîriye (n)

J

jandarma: cendirme (n)

K

kalbur: pirojine (m)

kanat: bask (n), perr (n), pol (n)

sağ kanat: basko rast (n), perro rast (n), polo rast (n)

sol kanat: basko çep (n), perro çep (n), polo çep (n)

kara: erd (n), bej (n)

karar: bire (m), qerar (n)

karar almak: bire girewtene, qerar girewtene

karar vermek: bire dayene, qerar dayene

karara bağlamak: bire dayene, qerar dayene

karargah: qerargehe (m)

karasal: erdî, bejî

karşılaştırma sıfatı: sifetê pêveronayîşî (n)

kavgâ: lej (n)

kavgâ etmek: lej kerdene

kelime: çeku (n)

kentli: şaristaniy, -e

kere: rey

bir kere: reyke, reyê

kesir sayılar: hûmarnameyê kesîrî

kez: rey

bir kez: reyke, reyê

Kırmanc: kirmanc, -e

Kırmanca: kirmancî

ki: ke

Siz söyleyin ki biz de söyliyelim. (Şima vajê-ne ke ma zî vajî.)

kip: rawe (m)

kol: bask (n), perr (n), pol (n)

sağ kol: basko rast (n), perro rast (n), polo rast (n)

sol kol: basko çep (n), perro çep (n), polo çep (n)

konuşmak: qisey kerdene, qesey kerdene

köylü: dewij- e

kurallı fiil: karo qaydeyin (n)

kuralsız fiil: karo bêqayde (n)

kuru üzüm: eskije (m)

küçük: qij, -e, hurdî, -ye

küçük harf: herfa hurdiye (m)

Kürdistan: Kurdîstan (n)

Kürdistanımız: Kurdîstanê ma (n)

Kürt: kurd, -e

Kürtçe: kurdkî

L

laf: qisa (m), qesa (m)

M

mastar: mesder (n)

medeni: medenî, -ye

mekan: ca (n), mekan (n)

millet: millet (n)

milletimiz: milletê ma (n)

mişli geçmiş zaman: demo vîarteyo nedîyar (n)

muhafız: muhafız, -e

muhafız alayı: alaya muhafızî (m)

muktedir olmak: şayene (şayîş), eşkayene (eşkayîş), besekerdene

müdire: mudire (m)

mülkiyet zamiri: zemîrê wayîrîye (n)

N

ne kadar ... o kadar: çende... ende...

Ben ne kadar biliyorsam sen de o kadar bili-yorsun. (Çende ez zana ti zî ende zanî.)

ne... ne de...: ne ... ne ...

Ne okumuş, ne de yazmış. (Ne wendo ne zî nuştö.)

nesne: obje (n)

niteleme sıfatı: sifetê senîniye (n)

nizamlı: biserûber, -e; nîzamin, -e; întîzamin, -e

nizamsız: bêserûber, -e; bènîzam, -e; bêîntîzam, -e

nötr: notr

nötr ad: nameyo notr (n)

nötr isim: nameyo notr (n)

O

o (eril): 1)o (n) 2)ey (n); 3)a (m) 2)aye (m)

olumlu: pozîtif, -e

olumlu cümle: cumleya pozîtife (m)

olumlu soru: perso pozîtif (n)

olumsuz: negatîf, -e

olumsuz cümle: cumleya negatîfe (m)

olumsuz soru: perso negatîf (n)

olumsuzlama edatı: edatê negatîfiye (n)

ora: uca, weyra

orası: uca, weyra

Ö

önedat: veredat (n)

örgütleme: organîzekerdiş (n)

örgütlenme: organîzebîyayîş (n)

özel: taybetî (n), taybetîye (m)

özel ad: nameyo taybetî (n)

özel isim: nameyo taybetî (n)

özgür: azad, -e

özne: kerdox, -e

P

parti: partîye (m)

poligon: cayê çekeştîşî (n), poligon (n)

R

rahat: asan, -e

rahat! (emir): rehet!

S

sağ: rast

sağ taraf: heto rast (n), perro rast (n), polo rast (n)

saldırı: hêriş (n), gale (m), galim

saldırmak: hêriş kerdene, gala ... kerdene, ga-lim kerdene, galime pira nayene, ramitene ser

sağlık: weşîye (m)

sağlık bakanlığı: wezaretê weşîye (n)

sanal geçmiş zaman: demo vîyarteyo nîyetin (n)

say: hûmar (m)

sayı sözcüğü: hûmarname (n)

serbest: serbest

sesli: vengin, -e

sesli harf: herfa vengine (m)

sessiz: bêveng, -e

sessiz harf: herfa bêvenge (m)

sifat: sifet (n)

sıfat tamlaması: îzafeya sifetî (m)

sıra: rêze (m)

sıra cümleler: cumleyê rêzkî

silah: çeke (m)

silah atış yeri: cayê çekeştişî (n), poligon (n)

sis: mij (n)

sol: çep

sol taraf: heto çep (n), perro çep (n), polo çep (n)

soru: pers (n)

soru cümlesi: cumleya persî (m)

soru işareti: nişanê persî (n)

soru sıfatı: sifetê persî (n)

soru zamiri: zemîrê persî (n)

soru zarfı: zerfa persî (m)

söz: vate (n), qisa (m), qesa (m)

strateji: stratejî (m)

stratejik: stratejîk, -e

stratejik yer: cayo stratejîk (n)

su: awe (m), awi (m)

sürgü (silah sürgüsü): surme (n)

süvari: espar, -e; suvarî (n), suvarîye (m)

Ş

şart: şert (n)

şart kipi: raweya şertî (m)

şayet: eke

Şayet biliyorsan söyle, bilmiyorsan sor.
(Eke ti zanî vaje, eke ti nêzanî biperse.)

şehirli: şaristaniy, -e

şehit: şehîd, -e

şehit düşmek: şehîd bîyene

şehit olmak: şehîd bîyene

şimdiki: nikayin, -e

şimdiki zaman: demo nikayin (n)

şimdiki zamanın hikayesi: demo vîyar-teyo nikayin (n)

T

taki: suffiks (n)

taktik: taktîk (n)

tamlama: îzafe (m)

taraf: het (n), perr (n), pol (n)

tekil: yewhûmar

tekil ad: nameyo yewhûmar (n)

tekil isim: nameyo yewhûmar (n)

toplanmak: kom bîyayene

tümce: cumle (m)

tümleç: tamamker (n)

türemiş: viraşte (n), viraştîye (m)

türemiş fiil: karo viraşte (n)

türemiş kelime: çekuyo viraşte (n)
türemiş sıfat: sifeto viraşte (n)
türemiş sözcük: çekuyo viraşte (n)

U

ucuz: erjan, -e
ucuzluk: erjanîye (m)
ufak: hurdî
ulus: millet (n)
ulusumuz: milletê ma (n)
ulusal: milî
uyarı: balantiş (n), îqaz (n)
uyarma: balantiş, pêhesnayîş, îqazkerdiş
uyarmak: bal antene, îqaz kerdene
uygar: medenî, -ye

Ü

ünlem: înterjeksîyon
ünlü: vengin, -e
ünlü harf: herfa vengine (m)
ünsüz: bêveng, -e
ünsüz harf: herfa bêvenge (m)
üye: endam, -e
üyelik: endamiye (m)
üzüntü: dej (n)
üzülmek: dejayene

V

vilayet: 1)wîlayet (n) 2)şaristan (n), bajar (n)

Y

ya... ya...: yan ... yan ...
 Ya ben gelirim, ya da sen. (Yan ez yena yan ti.)
yakın sanal geçmiş zaman: demo vîyarteyo niyetin o nezdî (n)
yalın: xoser, -e
yalın ad: nameyo xoser (n)
yalın isim: nameyo xoser (n)
yapabilmek: şayene (şayîş), eşkayene (eşkayîş), besekerdene
yara: birîne (m), dirbete (m)
yaralı: birîndar, -e; dirbetin, -e
yardımcı: ardimkerdox, -e
yardımcı fiil: karo ardimkerdox (n)
yaşam: heyat (n)
yaşamak: ciwîyayene
yazmak: nuştene, nivisnayene
yer: ca (n)
yer zarfı: zerfa cayî (m)
yön bildiren zarf: zerfa hetî (m)
yüklem: kardar (n)

Z

zaman: dem (n)
zaman zarfı: zerfa demî (m)
zarfsal sayılar: hûmarnameyê zerfkî
zincirleme tamlama: îzafeya rêzilki (m)

WENDOXAN RA

Na hûmare de wendoxanê ma yê kurmancan û kurdanê rojhelatî ra di tenan ma rê mektubî nuştî, ma bi keyfweşîye nê her di mektuban neşr kenî. Seke şîma vînenî, Mamo Cûmijî mektubê xo bi kirmanckî (zazakî) nuşt. Herçiqas kirmanckîya ey de şaşî estî zî ma mektub sey nuştîşê ey nuşt. Çunkî ma zanî ke asan niyo ke kurmancê başûrê rojhelatê Kurdistanî -yê bindestê Sûriye- bişîyê kirmanckî binusî.

Mektubo bîn yew kurdê mehabadijî, Dr. Emîr Hesepûrî bi lehçeya xo nuşt. Hûmar her di wendoxan ra razî bo.

Vate

* * *

Alfortville (Fransa), 21. 10. 1998

Birayanê erjayî,

Mi kovara Vate ewro gurot; ez şîma [rê] sipas keno. Mi şîma ra nuştîbî ke namnîşana mi amey viyartiş.

Şîma şînasnenî ke ez kirdî waneno û nivîsneno; na nameye de ez wazeno ewniyayîşê xo çend meselanê “Kombiyayîşê Pancine yê kirmanckî” ser o bidî. Eger rojêk bibo, ez zî hez keno kombiyayîşê şîma de amade beno. Ganî kirdasanê kirmancîzan kî miyanê şîma de bî.

Derheqê nê çekuyanê cêrînan de

<i>Meylê kombiyayîşî</i>	<i>Formê bînî</i>	<i>Kirdasî</i>
çike	çi ke	çi ku
seke	se ke	wekî, çawa ku
hûmar	hûmare	hejmar
çitur	çi tur	çi tewr, çi ton
Kurdîstan	Kurdistan	Kurdistan

Se ke şima zî zanî ke “çike“, “çitur“ û “seke“ di çekuyan ra yenî pê: çî+ke, çî+tur, se +ke; înan ra vajiyênî “locution conjonctive“. Ewniyayîşê mi gore, gerek o nê çekuyî ciya yenî nivisnayene.

Barê “hûmar“ de kî, şima xo xo vanê ke çekuyê makî dim a paşpirtika “-e“ esta; sinî şima paşpirtika “-e“ ay ra birrnenî, an forma vê “-e“ qebl kenî?

“Stan“ wata xo “hard“ a, “welat“ a, “herêm“a. Ewro no çekuy “prothèse“a “î-“ an zî “î-“ nas keno: istan, îstan; çend nimûney bînî: istanik, îstîrî, istran, istandin, isto, istiri.

Raşt niyo ke kurd pêro bivazî “Kurdistan“ û yew parê bînî miletê ma ra bivazî “Kurdîstan“. “I-“ û “î-“, her di “prothèse“ yî; ferq nîsta.

Babetê tîpanê “J“, “C“, yan “Z“ de

Ez serwext beno ku şima waşto *Vate* nezdiyê zaravandê bînî bikerî. No çîyo xirab niyo, labelê zanayîşê mi anegore, tîpa “z“ durvê zarava zazakî yo. Apê Osman Sebrî va: Zaza, yanê no mordemo ke tim tîpa “z“ a veng keno. Belkî ma bivazî ke ney yew îtimolojiya gelêr a, labelê tayê raştîye te de esta.

Virgul miyanê cumlan de

Meylê kombiyayîşî *Nuştişê bînî*

Çende ez zana ti zî ende zanî. Çende ez zana, ti zî ende zanî.

Çi cinî çî camêrd heme amey. Çi cinî, çî camêrd, heme amey.

Ge ez yena ge ti yenî. Ge ez yena, ge ti yenî.

Ha ez ha ti, ferqê ma çin o. Ha ez, ha ti, ferqê ma çin o.

Ez xo biyayîşê vîrgul raşt vînon, çî ke her yew cumley de du-hîrî “proposition, pêşniyar“ estî. Loma ra vîrgul pêwîst o.

“Ke“ û vîrgul

No derheqî de, ewniyayîşê şima cayê xo de yo. Heta kirdasanê ma zî xo şaş kenî û “ke“ pey ra vîrgul nivisnenî. Ney, çewt o. “Ke“ jey ra vajiyênî

Vate _____

“conjonction”, ango “hemgurotiş”; nêbeno ke mordem vîrgul dano [rono].

Karê “biyayene”

Ez vurnayişê “b” û “v” ser o nevendo; labelê ez wazeno derheqê ciyakerdişê karê “biyayene” binivisnen. Gama ke karê “biyayene” beno alîkarê yew karo serek û dema (çax, time, temps) kar vuriyêna, ganî karê “biyayene” ciya yeno nuştene:

Meylê kombiyayîşî *Meylê mi*

O bîbî. O bî bî.

Her di bîbî şehîd. Her di bî bî şehîd.

Di cayan ra dirbetin bîbî. Di cayan ra dirbetin bî bî.

Şima xapitîbî. Şima xapitî bî.

Kênekî şîbî. Kênekî şî bî.

Silavên min li we bin û overkewtişê karê şima wazeno.

Mamo Cûmij

* * *

North York (Kanada), 31. 11. 1998

Berêz Malmîsanij,
Paş silawêkî germ û gurr, pîrr memnûn im bo nardinî *Vate*. Dest-tan xoş bê, govarêkî baş û rêk û pêk e.

Le hûmarî 4 (wisar 1998) da, raportî govarî *Le Temps* sebareet be jenosîdî 1937 bilaw kirawetewe (rûperî 102-104).

B. Nikitine le katî xoy da welamî ew nûsrawey *Le Temps*-î dabowe belam rojnamey *Le Temps* welamekey Nikitine-î bilaw nekirdewe. Ew welamey Nikitine le laperey 303-304î kitêbekey hatuwe (*Basile Nikitine, Les kurdes étude sociologique et historique, Editions d'Aujourd'hui, 1975*). Min-îş ewe fotokopîyeke-tan bo denêrim.

Arezûy serkewtin-tan dekem.

Amir Hassanpour

Le 1er septembre 1937.

LETTRE DE L'AUTEUR AU DIRECTEUR DU JOURNAL *LE TEMPS*
(qui n'a pas été publiée).

Monsieur le Directeur,

Je lis dans *le Temps* du 18 août, un article sur « La Turquie devant la question kurde » qui, tout en m'apportant des précisions sur l'affaire de Dersim, m'a frappé par sa conception générale ainsi que par certains détails. Je connais les Kurdes, leur langue et leur histoire et je crois qu'on ne peut pas leur nier de nos jours le caractère bien prononcé d'une minorité, notion qui entraîne certaines conséquences non moins bien définies en matière de droit des gens. Ce point a d'ailleurs déjà reçu sa consécration formelle en Irâq où, sur les recommandations du Conseil de la S. D. N. en 1926, les Kurdes jouissent d'une certaine autonomie scolaire et administrative. Il en est également ainsi en Arménie soviétique. Il existe, enfin, une certaine activité littéraire kurde, et l'activité, plus féconde dans ce domaine, n'est empêchée que par des circonstances politiques défavorables. La langue kurde n'est guère — un patois dérivé du persan et agrémenté de « mots arméniens, chaldéens, turcs et arabes » — mais une langue iranienne au même titre que le persan, l'afghan, etc., se trouvant seulement encore au stade dialectal et n'ayant pas encore élaboré une expression littéraire commune. Ceci ne signifie pas d'ailleurs du tout que l'on soit privé d'œuvres littéraires kurdes poétiques surtout, qui ont fait l'objet de publications et d'études spéciales et qui frappent par la noblesse de sentiments exprimés et par la pureté et l'élan de leur lyrisme. Il serait déplacé d'engager ici une controverse à ce sujet tellement la question est évidente pour ceux qui veulent se donner la peine de s'informer. Je passe aussi sous silence la thèse sur l'origine touranienne des Kurdes qui est insoutenable si l'on se place sur le terrain de l'orientalisme. Les Kurdes sont donc bel et bien une minorité nationale, bien qu'ils soient encore divisés en des tribus et qu'ils ne constituent pas un État, mais restent répartis entre divers pays. Nul ne saurait le nier, et dès lors comment peut-on se demander : « A-t-on le droit de parler de nationalisme kurde? » Mais l'auteur de l'article lui-même ne prouve-t-il pas surabondamment l'existence d'un sentiment kurde très vivace quand il nous cite les grandes révoltes de 1834, 1880, 1924-1926, 1929-1930? Il ne s'agit point de quelques ambitions féodales surannées, mais d'une conscience nationale bien affirmée. Nul ne contestera aux Écossais le nom d'une nation, bien qu'il y ait des clans à la base de leur structure sociale historique. Il en est autant pour les Kurdes. C'est une question d'évolution progressive à la faveur des circonstances, mais ce n'est une excuse pour la politique d'extermination, de pendaisons, de déportations appliquée à l'égard de cette minorité qui n'a aucun autre moyen pour se défendre et attirer l'attention sur son sort que les armes et son courage. Il est infiniment triste et désolant de relever sous la plume d'un journaliste cette phrase « la question kurde est plutôt une question de police ». Si l'on acceptait ce point de vue, tout le progrès que le droit international a accompli serait effacé d'un seul coup et aucun droit humain lésé n'aurait la possibilité d'en appeler à la conscience juridique du monde civilisé. Non, la question kurde n'est pas une simple question de police. *C'est une question de la reconnaissance à une minorité ethnique, linguistique et sociale d'un minimum de droits qui seul peut lui assurer son évolution normale.* Que le traité de Sèvres ait été politiquement mal conçu et par là inapplicable, peut-être. Notre intention n'est pas de refaire ici l'histoire diplomatique de l'après-guerre en Asie antérieure. Mais en reconnaissant entre autres le principe d'un Kurdistan autonome, ce traité consacrait les progrès de la morale internationale, alors que celui de Lausanne, malheureusement, n'en a pas tenu compte et du point de vue de l'évolution du droit international est certainement en recul.

Avec mes excuses d'avoir été trop long, veuillez agréer, Monsieur le Directeur, l'assurance de mes sentiments bien distingués.

B. NIKITINE,
ancien Consul,
membre adhérent de l'Académie Diplomatique Internationale,
membre de la Société Asiatique de Paris.

DICTIONNAIRE KURDE (KURMANDJI)-FRANÇAIS* -V

Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî-VI

Celadet Alî BEDIRXAN

*Abréviations

cf. (confér.): comparez

etc. : et caetera (et cetera)

f. : féminin

intr. : intransitif

m. : masculin

pl. : pluriel

tr. : transitif

Suffixes

-ce : suffixe féminin (ex. doux, douce)

-che : suffixe féminin (ex. frais, fraîche)

-e : suffixe féminin (ex. court, courte)

-eille : suffixe féminin (ex. vieux, vieille)

-ère : suffixe féminin (ex. prisonnier, prisonnière)

-euse : suffixe féminin (ex. joueur, joueuse)

-ève : suffixe féminin (ex. bref, brève)

-le : suffixe féminin (ex. corporel, corporelle)

-ne : suffixe féminin (ex. bon, bonne)

-se : suffixe féminin (ex. délicieux, délicieuse)

-te : suffixe féminin (ex. muet, muette)

-ve : suffixe féminin (ex. hâtif, hâtive)

-trice : suffixe féminin (ex. interrogateur, interrogatrice)

Q

- qendarî**, m. : variété de blé
qendav, f. : sirop, m.
qendeharî, m. : cf. **qendarî**
qendil, f. : lampe, f.
qenepe, m. : canapé, m.
qentar, m. : quintal, m.
qentere, f. : arche, f.; réservoir, m.
qemtîk, f. : fichu rouge
qepax, f. : couverole, m.
qepax danîn : couvrir
qepiçandin (biqepiçîne) : tâcher, s'efforcer
qepiçîn (biqepiçe) : cf. **qepiçandin**
qepqep, f. : sabot, m.
qepqepçêker, m. : sabotier, m.
qepson, f. : capsule, f.
qer : noir (pelage)
qeraç, m. : cf. **qelaç**
qerade, f. : ratatiné, -e; desséché, -e
qerade kirin : dessécher
qerade, f. : vieille femme
qeram, m. : gourde, f.
qeran (biqere) : laisser, abandonner
qeran, m. : roi, m.
qerar, f. : décision, f.; sentence, f.; résidence, f.
qerar dan : décider
qerar girtin : s'installer
qerargah, f. : campement, m.; quartier général
qerargah girtin : camper
qerargeh, f. : cf. **qerargah**
qerase, m. : 1) levier, m. 2) colosse, m.
qerastin (biqerêse) : soulever à l'aide d'un levier
qeraş, m. : meunier, m.
qerax, m. : bord, m.; rive, f.; tour, m.
qeraxê ezmên : horizon, m.
qerd, f. : emprunt, m.
qerd dan : prêter
qerd kirin : emprunter
qereberbang, f. : crépuscule du matin
qerebine, f. : pistolet d'arçon
qereçî, m. : cf. **qerêç**
qerefil, f. (1):
qerenfil, f. : oeillet, m.; girofle, f.
qereqol, f. : poste de police, m.; poste, m.
qeripis, f. : végétal
qereroj, f. : journée de mauvais temps
qeresî, m. : cerise sauvage
qeretûk, m. : silhouette, f.
qeretûn, f. : petit déjeuner pris avant l'aube
qeretûx, m. : cf. **qeretûk**
qerêç, m. : tzigane, m.
qerf, m. : plaisanterie, f.; moquerie, f.
qeridin (biqeride) : emprunter
qerimandin (biqerimîne) : fatiguer
qerimîn (biqerime) : se fatiguer
qerisandin (biqerisîne) : geler, glacer
qerisîn (biqerise) : être gelé, glacé
qerisek, f. : verglas, m.
qermilandin (biqermilîne) : cf. **qemandin**
qermilîn (biqermile) : cf. **qemîn**
qermiçandin (biqermiçîne) : froisser, froncer
qermiçîn (biqermiçe) : se froisser, se froncer
qermîçek, f. : plis, m.; fossette, f.; ride, f.
qern, f. : siècle, m.
qerneqesî : juron
qerpal, m. : sous-vêtement, m.

1. Celadet Bedirxanî menaya na kelîme nênuştâ.

qerpik, f. : pomme d'Adam

qerqarik, f. : gorge, f.

qerqel, m. : linceul, m.

qerqencek, f. : grenouille, f.

qerqûş, f. : jour de l'an

qersel, f. : tige, f.

qerşat, m. : linteau, m.

qertel, m. : aigle, m.

qertelê piştbiçilik : aigle des rochers

qertemêr, m. : homme de 60 ans

qertilandin (biqertilîne) : élaguer

qertilîn (biqertile) : être élagué

qerwaş, f. : servante, f.

qesab, m. : boucher, m.

qesabê mêra : vaillant, sanguinaire

qesabî, f. : boucherie, f.

qesabxane, f. : boucherie, f.

qesd, f. : intention, f.; idée, f.; but, m.

qesda ... kirin : se diriger vers; avoir

l'intention de

qesdane : intentionnel, -le

qesdî : cf. **qesdane**

qeseb, m. : galon doré

qesetûre, f. : bayonnette, f.

qesir, f. : château, m.; palais, m.

qesirbend, m. : architecte, m.

qesirbendî, f. : architecture, f.

qeşa, f. : glace, f.

qeşartin (biqeşêre) : épelucher

qeşarto, m. : épeluchure, f.

qeşaw, f. : étrille, f.

qeşem, f. : glaçon, m.

qeşifûş, f. : blessure, f.

qeşirandin (biqeşirîne) : cf. **qeşartin**

qeşmer : ridicule, grotesque

qeşmerî, f. : ridicule, m.

qeşûf, f. : écorce de grenade

qet : jamais, absolument, pas du tout

qet mebe : au moins

qet, m. : morceau, m.; portion, f.

qet kirin : partager, séparer

qeta, m. : bois mis à sécher

qetandin (biqetîne) : partager, couper

qeter, f. : sirop, m.

qetik, f. : pièce, f.; morceau, m.

qetişk, f. : éclat, m.

qetiyân (biqete) : cf. **qetîn**

qetîn (biqete) : se partager, se rompre

qevastin (biqevêze) : sauter

qevd, f. : poignée, f.; gerbe, f.; bouquet, m.

qevêj, f. : pellicule, f.

qevizîn (biqevize) : sauter

di ser re qevizîn : franchir

qewal, m. : chantre yézidi

qewaq, m. : potier fabricant des
gargoulettes

qewarok, m. : amande douce

qewartin (biqewêre) : creuser

qewatî, f. : tradition, f.

qewel : cf. **qer**

qewer : cf. **qer**

qewet, f. : force, f.; pouvoir, m.; richesse, f.

qewilandin (biqewilîne) : convaincre,
persuader, séduire

qewimandin (biqewimîne) : produire

qewimîn (biqewime) : se produire

lê qewimîn : attaquer

qewirandin (biqewirîne) : expulser

qewirîn (biqewire) : être expulsé

qewitandin (biqewitîne) : expulser,
rudoyer

qewitîn (biqewite) : être expulsé, rudoyer

qewî : fort, -e

qewî : certes

qewitî, f. : avertissement, m.; recomman-
dation, f.

qewîtî lê kirin : recommander à ...
qewl, m. : parole, f.; engagement, m.; rendez-vous, m.

qewlê xwe dan : promettre

qewlê xwe kirin : décider

qewlik, m. : étui, m.

qewm, m. : groupe, m.; peuple, m.

qewraş, f. : servante, f.

qewsele, f. : énigme, f.

qey : peut-être, soi-disant

qeyar, m. : rive, f.; côte, f.

qeyar kirin : limer le sabot d'un cheval

qeyd, f. : lien, m.; entrave, f.; condition, f.

qeyd kirin : entraver, inscrire

qeyde, f. : règle, f.

qeydezan : méthodique

qeydik, m. : poignet, m.

qeydim, m. : sillon, m.

qeymekirî : poli, -e; bien taillé, -e

qeynax, m. : gant de moissonneur

qeyntirme, f. : voûte, f.

qeys, f. : mesure, f.

qeys girtin : prendre mesure

qeysêrûn, f. : pâte d'abricot au beurre

qeysik, m. : échasse, f.; bras de rouleau

qeysî, f. : abricot, m.

qez, f. : fichu de soie

qeza, f. : hasard, m.; incident, m.; accident, m.

qezî, f. : cf. **qez**

qibale, f. : armoire, f.

qibrax, m. : entremetteur, m.

qiçî, f. : végétal

qidôs, m. : chance, f.

qifik, f. : panier, m.

qifil, f. : verrou, m.; serrure, f.

qifil kirin : verrouiller

qijak, f. : pie, f.

qijik, f. : cf. **qijak**

qijjok : triste, maussade

qijîlandin (biqijîline) : 1) frire 2) attrister

qijîlin (biqijîle) : 1) frire 2) s'attrister

qijîn (biqije) : cf. **qijîlin**

qijnik, f. : tique, m.

qijqij, f. : cri du lapin

qilêr, f. : crasse, f.

qilêt, f. : collier de chien

qiliçik, m. : auriculaire, m.

qiloç, m. : corne, f.

qiloç dan : donner des coups de cornes

qilopixk, f. : végétal

qilqijak, f. : oiseau

qimar, f. : jeu de hasard

qimaş, m. : tissu, m.

qindire, f. : soulier, m.

qinêbir, f. : végétal

qinik, f. : nid de poule

qir, f. : oiseau

qir, f. : 1) nid de poule 2) gelée, f.

Me qira mêran ji wan anî : Nous les avons exterminés.

qiramêr : pubère

qirandin (biqirîne) : terrasser

qirar : solide

qirase : adulte

qirax, m. : cf. **qerax**

qirbaç, f. : cravache, f.

qirboz : gris (cheval)

qircene, f. : chandelle, f.

qirçûn, f. : grincement, m.

qird, m. : singe, m.

qirdik, m. : 1) singe, m. 2) singerie, f.

3) mane-quin de nouvel an

qiremêr : cf. **qiramêr**

qirêj : sale

qirêj bûn : se salir

qirêj kirin : salir
qirêjî, f. : crasse, f.; malpropreté, f
qirêjîti, f. : cf. **qirêjî**
qisên, f. : combat, m.
qirf, f. : arbre
qirfok, m. : variété de raisin
qirik, m. : corbeau, m.
qirik, f. : gorge, f.
qirmiz : pourpre
qirnî, f. : tique, m.
qirocir, f. : tumulte, m.
qirqirk, f. : cartilage, m.
qirş, m. : herbe séché
qirşik, f. : brindille, f.; fétu, m.
qirtik, f. : rot, m.
Qirtika wî tê. : Il rote.
qirûç, f. : espace compris entre les deux lèvres
qirûş, f. : piastre, f.
qirûşpere, m. : courtage, m.
qisas, f. : talion, m.; représailles, f.
qise, f. : histoire, f.; récit, m.
qise kirin : raconter
qiset, f. : cf. **qise**
qismet, f. : sort, destin, m.
qisûr, f. : faute, f.
Li qisûra min menêre : Excusez-moi.
qisrik, f. : fétu, m.
qişle, f. : caserne, f.
qitê, m. : concombre, m.
qitik, f. : perdrix du désert
qitilnefs, m. : variété de raisin
qitişk, f. : étincelle, f.
qitî avêtin : étinceler
qitran, f. : goudron, m.
qiwet, f. : cf. **qewet**
qiyafet, f. : stature, f.

qiyame : abrupt, -e
qiyame, f. : montée, f.
qiyamet, f. : le jugement dernier
qiyas, f. : mesure, f.
qiytan, f. : fil, m.; lacet, m.; galon, m.
qizbe, f. : variété de roseau
qizilbaş, m. : 1) qizilbach, m. 2) race de tau-reaux
qizwan, f. : végétal
qîç (?):
qîç kirin : montrer les dents
qîfar, f. : champignon, m.
qîl, m. : 1) défense de sanglier 2) canine, f.
qîl, f. : chassie, f.
qîm : confiance, f.; consentement, m.; suffisance, f.
Qîma min pê tê. : J'ai confiance en lui.
Bi qîma min e. : C'est avec mon consentement.
qîm kirin : suffire
qîme : sûr, -e
qîmet, f. : valeur, f.
qîmetgiran : précieux, -se; cher, -ère
qîmetnezan : ingrat, -e
qîmetnezanî, f. : ingratitude, f.
qîqî, m. : pic-vert, m.
qîr, m. : goudron, m.; asphalte, f.
qîr kirin : asphalter
qîr, f. : cri, m.; plainte, f.
qîr kirin : crier
dan ber qîra : crier
qîran (biqîre) : être détruit, démoli
qîrandin (biqîrine) : démolir, abattre
qîrin (biqîre) : cf. **qîran**
qîtan : cf. **qiytan**
qîvar, f. : cf. **qîfar**
qîz, f. : fille, f.

2. Biewnîre (nîyade) notê 1.

qîzanî, f. : âge de jeune fille
qîzik, f. : cf. **qîz**
qlêwî, m. : plongeur, m.
qlop : boîteux, -se
qlûs : bossu, -e
qobehder, f. : végétal
qoç, m. : souche, f.
qoç, f. : piège à fauves, fosse, f.
qoçan, m. : document, m.; titre, m.
qoçki, f. : salle de réception
qoçme, f. : course, f.
qokel, f. : cabane de pierres sèches
qol : sans cornes
qol, m. : traineau, m.
qolan, f. : ceinture, f.
qolek, f. : végétal
qolik, f. : artichaud, m.
qolinc, f. : névralgie, f.
qolinder, m. : tas de bois
qolît, f. : puits, m.
qolmatî : colossal, -e
qoloç, m. : corne, f.
qomand, f. : combat, m.
qomandar, m. : 1) combattant, m.;
 guerrier, m. 2) commandant, m.
qonax, f. : hôtel, m.; étape, f.
qonêr, f. : pleurésie, f.
qop, m. : sommet, m.
qopik, m. : gland, m.; noeud, m.
qoplane, f. : culbute, f.
qoplanek le xwe dan : faire une
 culbute
qoçik, f. : trou, m.
qoçika çav : orbite, f.
qoçika mejî ⁽³⁾:
qoçilandin (bîqoçiline) : trouer, percer

qoçilin (bîqoçile) : se percer
qor : chétif, -ve
qor, f. : ligne, f.; rang, m.
qor girtin : s'aligner
qorik, f. : colonne vertébrale
qorîn, f. : cri de la grue
qotî, f. : boîte, f.
qov : courbe
qozeqer, f. : astre, m.
qozî, m. : coin, m.
qral, m. : roi, m.
qub, f. : voûte, f.; coupole, f.
qubar, f. ⁽⁴⁾:
qubara sibê : de bon matin
qubirs, f. : sorte de fusil à pierre
quçxane, m. : coquille, f.
quf, f. : panier, m.
qufilandin (bîqufiline) : recroqueviller
qufilîn (bîqufile) : se recroqueviller
qul, f. : trou, m.
qul kirin : se percer
qulaç, f. : cachette, f.
qulat, f. : masse, f.
qulbêvil, f. : narine, f.
qule : café au lait (cheval)
qulek, f. : poutre, f.
quleteyn, f. : bassin, m.
qulêr, f. : trou, m.
qulêr kirin : trouer
qulêrî hev : communicant
qulibandin (bîqulibîne) : cf. **qelibandin**
qulibîn (bîqulibe) : cf. **qelibîn**
quqing, m. : 1) grue, f. 2) levier, m.
qulipanc, f. : culbute, f.
qulipandin (bîqulipîne) : cf. **qelibandin**
qulipîn (bîqucipe) : cf. **qelibîn**

3. Biewnîre (nîyade) notê 1.

4. Biewnîre (nîyade) notê 1.

qulizandin (biqulizîne) : plier, courber
qulizîn (biqulize) : se plier, se recourber
quliçik, f. : auriculaire, m.
quloç, m. : cf. **qiloç**
quloçkêr : aux cornes recourbées
quloçxişt : aux cornes de travers
qulp, m. : sauterelle, f.
qulpik, f. : hoquet, m.
qulteyn, f. : bassin, m.; marre, f.
qulûz : vouîté, -e
qumandar, m. : commandant, m.
qumaş, m. : cf. **qimaş**
qumbere, f. : bombe, f.
qumbil, f. : cf. **qumbere**
qumqumok, f. : végétal
qumrî, f. : tourterelle, f.
qunc, f. : coin, m.
quncik, f. : encoignure, f.
quncirik, f. : pincement, m.
qundax, f. : crosse, f.
qunderz, f. : broderie, f.
qunderz kirin : broder
qup, f. : couve, f.
qurad, f. : ail sauvage
quraftin (biqurêfe) : arracher
quranxwîn, m. : lecteur du coran
qurban, f. : sacrifice, m.; martyr, m.
Ez qurbana te me. : Je suis disposé à me sacrifier pour toi. (form. de politesse)
qurban kirin : sacrifier
qurç, f. : cf. **qurt**
qurçik, f. : coin, m.; cabane, f.
qurdik, m. : cf. **qirdik**
quribesşk, m. : lynx, m.
qurisandin (biqurisîne) : éblouir
qurisîn (biqurise) : être ébloui
qurî, f. : flaque, f.

qurî kirin : boire à une flaque
qurîçeng, f. : pincée, f.
qurîçeng kirin : prendre une pincée
qurk, f. : cf. **qup**
qurm, m. : 1) tronc, m. 2) ver, m.
qurmik, m. : 1) petit tronc 2) vermisseau, m.
qurmiz : cf. **qirmiz**
qurmîçek, f. : ride, f.; pli, m.
qurnet, f. : coin, m.; vasque, f.
qurqur, f. : croassement, m.
qurşun, f. : balle, f.
qurt, f. : gorgée, f.
qurtil, m. : amuse-gueule, m.
qurtilkuj, m. : qui mange des **qurtil**
qurûçik, f. : cf. **qurt**
qusandin (biqusîne) : couper
quşxane, f. : coquelle, f.
qut ⁽⁵⁾ :
jê qut bûn : se séparer de
qut kirin : séparer, terminer
qutib, f. : pôle, m.
qutib, m. : chef religieux
qutik, m. : gilet kurde
qutnî, m. : petit froc; toile, f.; insistance, f.
qutnî kirin : insister
quz, m. : parties honteuses de la femme
quzilqurt : silence
quzmaz, f. : végétal
qû, m. : cygne, m.
qûç, f. : piège, m.
qûç vedan : piéger
qûlik, f. : poche, f.
qûn, f. : derrière, m.; postérieur, m.
qûnde, m. : inversi, m.
qûnban, f. : le dos de la maison
qûş, f. : giron, m.
qûtî, f. : cf. **qotî**

5. Biewnîre (nîyade) notê 1.

qûz, m. : fouine, f.
qûzik, f. : cf. **qûz**
qwînbân, f. : cf. **qûnbân**
qwît, f. : vivres, m. pl.
qwîş, f. : poitrinière, f.
qwîz, m. : cf. **qûz**

R

ra, m. : veine, f.; racine, f.; nerf, m.
rayê stûr : artère, f.
rayê mexanî : artère, f.
ra : cf. **re**
rabartin (rabêre) : verouiller
rabel : nerveux, -se
rabel kirin : énerver
rabelî, f. : nervosité, f; énervement, m.
raber ⁽⁶⁾:
raber kirin : montrer
rabartin (rabêre) : cf. **rabartin**
rabest, f. : civière, f.
rabestin, f. : manière, f.; geste, m.
rabûn (rabe) : 1) se lever
av radibe : l'eau monte
ba rabûye : le vent s'est levé
kela wî rabû : il se mit en colère
 2) sert à indiquer le début ou la soudaineté d'une action
rabû çû : il partit
jê rabûn : quitter un lieu
ji ber ... rabûn : s'enfuir devant ...
ji ber ... ve rabûn : se lever devant quelqu'un en signe de respect
lê rabûn : attaquer
ser xwe rabûn : se soulever, se révolter
tê rabûn : s'enfoncer dans

raçandin (raçîne) : tisser
radan (rade) : allonger; étendre; confectionner; fermer
pere ser ... radan : placer de l'argent en ...
radan ser : attaquer
rafirandin (rafirîne) : faire voler, lancer
rageş : cf. **rabel**
rageşî, f. : cf. **rabelî**
ragirtin (ragire) : soutenir
xwe ragirtin : se ressaisir

xwe rahet kirin : se reposer
rahet : aisé, -e; facile; en bonne santé
rahetî, f. : cf. **rahet**
rahiştin (rahêle ou rahêje) : arracher, enlever, soulever
rahiştin hev : se disputer
raketin (rakeve) : dormir
rakirin (rake) : ôter, réveiller, révoquer
tê rakirin : enfoncer
rakirin û danîn, f. : autorité, f.
rakişandin (rakişîne) : traîner
rakutan (rakute) : souder, rabouter
rakutan ser hev : même sens
raman (birame) : penser, réfléchir
raman, f. : pensée, f.; idée, f.
ramandin (biramîne) : faire penser, réfléchir
ramezandin (ramezîne) : cf. **ramidandin**
ramidandin (ramidîne) : allonger, étendre
ramidîn (ramide) : être étendu, gésir
ramûs, f. : baiser, m.
ramûsan, f. : cf. **ramûs**
ramûsandin (ramûsîne) : baiser

6. Biewnîre (nîyade) notê 1.

7. Biewnîre (nîyade) notê 1.

- ran**, m. : cuisse, f.
randin (birane) : cf. **radan**
ranerm : délicat, -e
ranermî, f. délicatesse, f.
ranîn (birane) : cf. **radan**
rapandin (birapîne) : couvrir, cacher
rapeliqîn (rapeliqe) : empoigner
rapeliqîn hev : en venir aux mains
rapelîn (rapele) : traverser une rivière
rapelink, f. (?):
rapejilîn (rapejile) : escaleder
rapermîn (raperme) : se fier
raperîn (rapere) : cf. **rapelîn**.
rapêçan (rapêçe) : ramasser
raser : qui domine
raserê ... bûn : dominer
raserîn : sublime
rast : droit, -e; plat,-e; direct, -e; exact, -e;
 loyal, -e; franc, -che
rasta hev : parallèle
rasta vekirî : découvert
rasta bûn : se redresser
lê rast bûn : se diriger vers
rast hatin : rencontrer
rast kirin : redresse, corriger
rastek, f. : règle, f.
rastik, f. : 1) fard pour les sourcils
 2) **rastika serî** : la raie des cheveux
rastî, f. : rectitude, f.; uniformité, f.;
 exactitude, f.; franchise, f.; loyauté, f.
bi rastî : en effet, vraiment
rastketî : convenable
raşidandin (raşidîne) : serrer
xwe raşidandin : s'apprêter
raşikandin (raşikîne) : briser, casser
rasto : franc, -che
ratûl : vagabond.
ratûli, f. : vagabondage, m.
rav, f. : chasse à courre
rave, f. : explication, f.
rave kirin : expliquer
rawartin (rawêre) : transporter
rawesta : calme, tranquille
rawestan (raweste) : se tenir debout
pê rawestan : accompagner
raweşandin (raweşîne) : secouer, agiter
rawir, m. : fauve, m.
raxer, f. : parquet, m.
raxin (raxe) : cf. **raxistin**
raxistin (raêxe) : étendre, étaler
ray, f. : sauvegarde, f.
ray dan : accorder sauvegarde;
 montrer
ray kirin : montrer
rayêxistin (rayêxe) : cf. **raxistin**
razan (raze) : dormir
razandin (birazîne) : endormir
razer, f. : résonance, f.; écho, m.
razer kirin : résonner
razirav : délicat, -e
raziravî, f. : délicatesse, f.
razi : satisfait, -e
razi bûn : être satisfait, consentir
razi kirin : contenter
re : cf. **bi ... re**; **di ... re** etc.
reben : pauvre, misérable
rebenî, f. : misère, f.
rebandin (rebandîne) : tasser
rebandîn (rebandise) : se tasser
reca, f. : prière, f; supplication, f.
reca kirin : supplier
recifandin (birecifîne) : faire trembler
recifin (birecife) : trembler, frissonner
recifînek, f. : tremblement, m.; frisson, m.
recimandin (birecimîne) : lapider
recîfêk, f. : cf. **recifînek**

- recû**, f. : quête, f.
reçeb, f. : bouton, m.
red, f. : refus, m.; réfutation, f.
red kirin : refuser, réfuter
ref, f. : vol d'oiseaux
refandin (birefine) : raccommoder
refik, f. : étagère, f.
refo, m. : troupeau qui ne rentre jamais à l'étable
reh, m. : cf. **ra**
rehdîn, f. : menton, m.
rehel, f. : trousseau, m.
rehet : cf. **rahet**
rehetî, f. : cf. **rahetî**
rehm, f. : compassion, f.
rehm kirin : faire miséricorde
rehmet, f. : miséricorde, f.
çûn rehmetê : mourir
rehmetî : feu, -e
rehnima, m. : boussole, f.
reht : fatigué, -e
reht kirin : déranger
rehtî, f. : fatigue, f.; dérangement, m.
rehwal, f. : amble, m.
Min dersa xwe rehwal kir. : J'ai bien appris ma leçon.
rehwal : qui va, l'amble (cheval)
rehwan, f. : cf. **rehwal**
reilandin (bireilîne) : 1) cf. **recifandin**
 2) faire briller
reilîn (bireile) : 1) cf. **recifin** 2) briller
reiyet, m. : paysan vassal d'une tribu
reîn, f. : aboiement, m.
rejandin (birejîne) : verser, répandre
rejiyan (bireje) : se verser, se répandre
rejî, f. : régie, f.
rejû, f. : charbon de bois
rek, f. : obstination, f.
rekik, f. : cage, f.
remil, f. : géomancie, f.
remildar, m. : géomancien, m.
remî, f. : flamme, f.
remo : célèbre
renc, f. : douleur, f.
rencide : affligé, -e
rencûr : souffrant, -e
reng, m. : couleur, f.; teinte, f.; teint, m.; style, m.; manière, f.; allure, f.
rengê şîlanî : ocre
rengê kirin : colorer
Axatî dikeve rengê wî. : Le métier d'agha lui convient tout à fait.
rengareng : bariolé, -e; varié, -e
rengareng kirin : varier
rengdar : coloré, -e
rengbeneş : violet, -te
rengîn : cf. **rengdar**
rengmeyik : efféminé, -e
rengnesax : pâle, maladif, -ve
rengnesaxî, f. : pâleur, f.
rengpîşe : adverbe, m.
rengqehwe : châtain, -e
repandin (birepîne) : 1) asséner un coup
 2) mettre un cheval au galop
repandin hev : se battre
repen, m. : cf. **ripin**
repin, f. : pré fané
repisîn (birepise) : être mal cuit
reprep, f. : bruit de course
req : dur, -e
req, f. : tortue, f.
reqa sêlanî : tortue de grande taille
reqa, f. : raccommodage, m.
reqa kirin : raccommoder
reqandin (bireqîne) : 1) faire une incantation 2) coller

reğas, m. : danseur, m.

reğif, f. : pavé, m.

reğif kirin : paver

reğifandin (bireğifîne) : mettre en ordre

reğifandi : régulier, -ère

reğis, f. : danse, f.

reğisandin (bireğisîne) : faire danser

reğisîn (bireğise) : danser

reğişandin (bireğişîne) : asperger

reğişîn (bireğişe) : être aspergé

reğî, f. : eau de vie

resim, f. : dessin, m.; tableau, m.;
photographie, f.

resim çêkirin : dessiner

resim kişandin : photographier

resimandin (biresimîne) : dessiner

resimçêker, m. : dessinateur, m.; peintre, m.

resimkêş, m. : photographe, m.

resmî : officiel, -le

cilên resmî : uniforme, m.

reş : noir, -e

reşê qehwê : brun sombre

reşgirêdan : prendre le deuil

bi reşê ketin : prendre le deuil

reş, m. : épouvantail, m.

reşal, f. : végétal

reşandin (bireşîne) : arroser, asperger,
répandre, éparpiller

reşatî, f. : terre ferme

reşayî, f. : cf. **reşatî**

reşbelek, f. : lettre, f.

reşbeûn ⁽⁸⁾:

reşegewr : gris sombre

reşetfi, m. : variété de raisin

reşêle, f. : merle, m.

reşeş, f. : averse, f.

reşik, m. : 1) nègre, m. 2) sandale, f. 3)

silhouette, f.

reşik, f. : pupille, f.

reşiş, f. : cf. **reşeş**.

reşmal, f. : cf. **reşme**

reşmêw, m. : variété de raisin

reşme, f. : pompon, m.

reşone, f. : oiseau

reşreşik, f. : eumin, m.

retibandin (biretibîne) : mettre en ordre

retibîn (biretibe) : être en ordre

retil, m. : testicule, m.

retim, f. : 1) sable très fin 2) guet-apens, m.

retimandin (biretimîne) : 1) boucher 2)
agacer, obséder

retimîn (biretime) : 1) être bouché 2) être
agacé, obsédé

rev, f. : fuite, f.

rev lê dan : mettre en fuite

xwe dan revê : s'enfuir

revandin (birevîne) : mettre en fuite;
enlever

revde, f. : petit troupeau

revî, m. : 1) fuyard, m. 2) harde, f.

revîn (bireve) : s'enfuir

revînî, f. : clarté, f.

revko, m. : cf. **revî**

revoke, m. : fugitif, m.

revonak, m. : cf. **revoke**

rewa, f. : humidité, f.

rewal : robuste

rewan, f. : cf. **rehwal**

rewaqe, f. : volet, m.

rewartin (birewêre) : évider, tailler,
polir, raboter

rewd, f. : troupeau, m.

rewdîn : affamé, -e

8. Biewnîre (nîyade) noté 1.

rewêjek, f. : rabot, m.
rewêşk, f. : évidoir, m.; rabot, m.
rewêtin (birewête) : cf. **rewartin**
rewisandin (birewisîne) : flamber
rewisîn (birewise) : être flambé
rewişt, f. : méthode, f.; procédé, m.
rewitandin (birewitîne) : cf. **rewartin**
rewijek, f. : cf. **rewêşk**
rewş, f. : éclat, m.; splendeur, f.; situation, f.
rewneq, f. : clarté, f.; splendeur, f.; éclat, m.
rewşen : lumineux, -se; clair, -e
rewşî, f. : clarté, f.
rewşok, f. : cf. **rewêşk**
rewt, f. : 1) émondoir, m. 2) baliverne, f.
rewtan li ser avêtin : dire des balivernes
rewtele : stupide, sot
rex, m. : côté, m.; bord, m.
rex hev : côté à côté
rexkî : de côté
rex rexkî : de côté
rexdar, m. : gabelou, m.
rexml, f. : maison mitoyenne
rexne, f. : avarie, f.; dommage, m.
rexnedar : avarié, -e; endommagé, -e
rexnima, m. : boussole, f.
rext, m. : cartouchière, f.
rext û bosat : parure, f.
reyîn (bireye) : aboyer
rez, m. : vigne, f.
rezasûk : aimable; gentil, -le
rezik, m. ⁽⁹⁾:
rezkê rûvî : végétal
rezvan, m. : vigneron, m.
rezîl : malhonnête
rezîl bûn : être diffamé

rezîl kirin : diffamer
rezîlî, f. : malhonnêteté, f.
rê : 1) chemin, m.; route, f.; rue, f.; voie, f.
 2) accès, m.; méthode, f.; possibilité, f.;
 mo-yen, m.
bi rê ve : chemin faisant
bi rê : convenable
li ser rêkê nasekine : il change constamment
rê berdan : dévier
rêya xwe ji ser ... birîn : interrompre ses relations avec
bi rê ve çûn : cheminer
rê dan : guider; permettre
rê lê dan : guider; permettre
rêyeke giran dan ber xwe : se mettre en mauvaise posture
rêya xwe deranîn : retrouver son chemin
ji rê derêxistin : égarer
rêya xwe pê êxistin : prendre le chemin de
rê li ber ... girtin : couper la route à ...
rê jê standin : dépasser
bi rê ketin : se mettre en route
rê kirin : expédier, envoyer
rê lê dîtin : trouver un moyen pour ...
Rêya min li cem wan heye : J'ai accès chez eux.
rê pê ketiye : l'occasion s'est présentée
Çiya çiqas bilind bê, rojekê rê pê bikevê : Pour haute que soit la montagne, un chemin y sera un jour frayé. (proverbe)
ji rê şaş bûn : s'égarer
ji rê şaş kirin : égarer

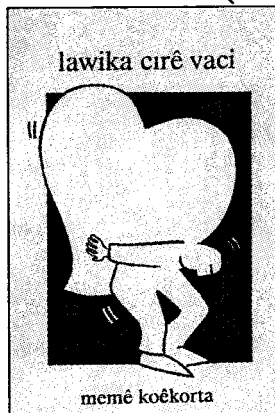
9. Biewnîre (nîyade) notê 1.

10. Cor ra na kelîme wina nusîyaybî:
 qizilbach.

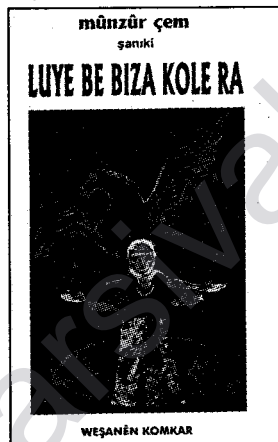
- rê şexitandin** : s'égarer
rê tê heye : il y en a la possibilité
rê vekirin : frayer un chemin
rê li ber ... xistin : ouvrir un chemin à ...
dan ser rê : se mettre en route
- rêber**, m. : guide, m.; dignitaire religieuse chez les qizilbaş ⁽¹⁰⁾
rêberî, f. : conduite, f.
rêberî kirin : guider, conduire
rêbir, m. : raccourci, m.
rêbiwarî : passant, de passage
bi rêbiwarî : de passage, en passant
rêç, f. : sente, f.
rêçik, f. : sentier, m.
rêdîn, f. : menton, m.
rêga, f. : sentier, m.
rêgo, m. : cf. **rêber**
rêhesin, f. : chemin de fer, m.
rêhev, m. : compagnon de route
rêhevî, f. : accompagnement, m.
rêj, f. : balai, m.
rêj kirin : balayer
rêkirin (rêke) : envoyer, expédier
rêkok, f. : ruelle, f.
rêl, m. : forêt, f.
rêlandin (birêline) : faire aboyer
rêlî, f. : nêfle, f.
rêlîn (birêle) : aboyer
rêncber, m. : manoeuvre, m.
rêncberî, f. : condition de manoeuvre
- rêncu** : perclus, -e
rêênêrî, f. : attente, f.
rêênêriya ... kirin : attendre
rêênîşan, f. : règle, f.
rêonî, f. : précepte, m.
rêpan, f. : attente, f.
li rêpana ... bûn : attendre
rêpana ... kirin : attendre
rêraz, f. : programme, m.
rês, f. : cf. **rêj**
rêsi, m. : foin, m.
rêş, f. : cf. **rêj**
rêtin (birêje) : verser, répandre
rêvas, m. : végétal
rêvin : sale, malpropre
rêvnahî, f. : orgueil, m.
rêwingî, m. : voyageur, m.
rêwî, m. : voyageur, m.
rêx, f. : cf. **rîx**
rêz, f. : ligne, f.; rangée, f.; ordre, m.; rang, m.
anîn rêz ⁽¹¹⁾:
bûn rêz girtin : s'aligner
rêz kirin : aligner
rêzan : qui connaît la route
rêzanî : coutumier, -ère; habituel, -le
rêzanî, f. : indication, f.
rêzanî kirin : renseigner
rêzen, m. : brigand, m.
rêzenî, f. : brigandage, m.
rêze, m. : végétal
rêzik, f. : usage, m.; coutume, f.; tradition, f.

11. Biewnîre (nîyade) notê 1.

KITABÊ KIRMANCKÎ (ZAZAKÎ)-V

37) Memê Koêkorta, Lawika Cirê Vaci, Stockholm, 1997, 62 r.

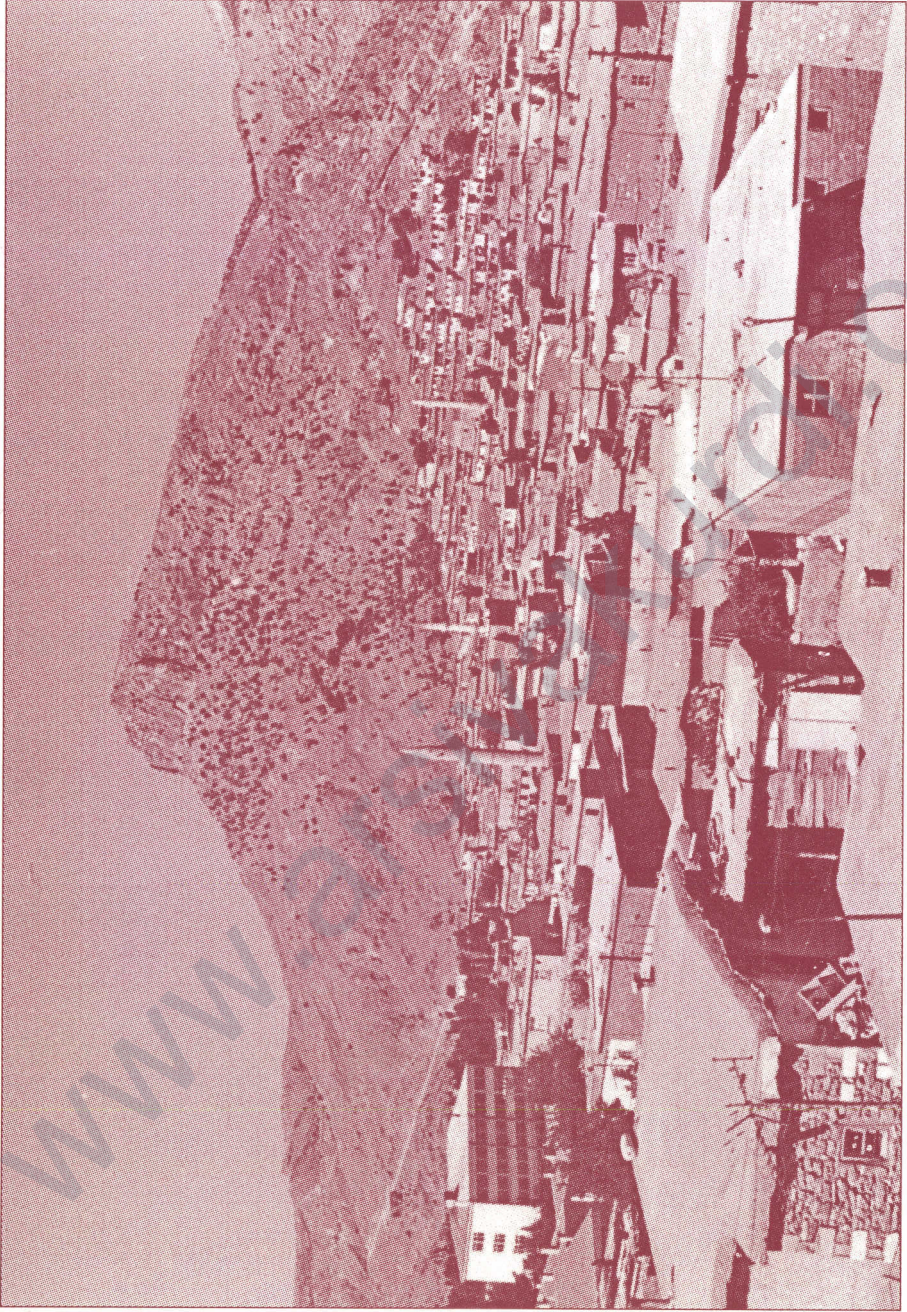
38) Mûnzûr Çem, Luye Be Biza Kole ra, şanikî, Weşanên Komkar, Köln, 1998, 91 r.

39) Mûnzûr Çem, Kulê 38i (roportaji), Weşanên Komkar, Köln, 1998, 234 r.

ALFABE

	Kirmanckî (Zazakî)	Tirkî
A a	adir, asin, Almanya	adam, at
B b	birat, ban, Bidlîs	büyük, bir
C c	ca, cêr, cor	can, cadde
Ç ç	çim, Çewlîg, Çemişgezek	çocuk, çöp
D d	dest, Diyarbekir, Dêrsim	dal, dayı
E e	ez, Erzingan, Erzirom	el, eldiven
Ê ê	êrxat, êlçî, êqbal	-
F f	fek, fariskî, Fransa	fare, fıstık
G g	ga, giran, Gimgim	göl, güven
H h	her, heş, Hollanda	hemen, hava
Î î	bin, kirmanc, solin	ısırmak, ışık
Î î	îsot, İran, İtalya	iş, it
J j	jêhat, jan, Japonya	jandarma, jimnastik
K k	kitab, kar, Kurdîstan	kalkan, küçük
L l	lal, lazut, Licê	limon, leke
M m	ma, mase, Mûş	mavi, maya
N n	nan, newe	ne, neden
O o	of, oda, ordu	olmak, odun
P p	payız, Pîran, Pali	parmak, pınar
Q q	qeleme, qumaş, Qibris	-
R r	rind, radyo, Riha	resim, rüzgar
S s	sipî, simer, Sêwregi	serin, sarı, süs
Ş ş	şima, şeş, şaş	şişirmek, şişman
T t	ti, tarîx, Tirkiya	tatlı, tavşan
U u	utî, uca, ucret	ütü, ücret
Û û	ûsul, Ûrris, Ûrrim	uzak, unutmak
V v	verg, velg, vate	var, ver
W w	wisar, weş, welat	-
X x	xirab, Xarpêt, xurbet	-
Y y	yaban, yar, yadîgar	yayla, yol
Z z	zaf, zerd, zaza	zeybek, zavallı

Çermûg